Exeg. Pr. 468

Digitized by Google

Exeg. Pr. 468

COMMENTARII

IN EPISTOLAS PAVLI AD TIMOTHEVM DVAS, AD TITVM VNAM, ad Philemonem vnam, scripti A

NICOLAO HEMMINGIO.

1. Timoth. 3.

Stude te ipsum probatum sistere Deo.

WITEBERGÆ

EXCVDEBAT IOHANNES CRATO.

ANNO M. D. LXVI.

164 B

Digitized by Google

Digitized by Google

REVERENDO

VIRO, SAPIENTIA, DOCTRINA, ac pietate præstanti Magistro Nicolao Nicolai Canonico Roschildensi dignissimo, ac concionatori D. Frederici II. Regis Daniæ, &c. fidelissimo, fratri suo gratiam & pacem precatur

NICOLAVS HEMMINGIVS.

QVantum onus, vir ornatissime, quàm difficile, quamq; periculis plenum, sit ministerium verbi, & docendi munus in Ecclesia, multi prorsus ignorant: pauci, vt par est, minimè perpendunt: pauciſsimi, & rectè norunt, & piè iudicant. Multi enim sunt, qui huius mundi illecebris inescati, & cupiditatibus abrepti, omnem prorsus religionis curam abiecerunt: ex quo fit, vt de sanctiſsimo

docendi munere in Ecclesia non secus iudicare possint, quàm cœci de coloribus, in horum numero sunt non solum manifesti hostes Ecclesiæ, verum etiam Ecclesiæ membra quædam sed mortua, vt sunt Hypocritæ, Epicuræi, Sycophantæ, Alastores. Pauci tametsi aliquo religionis studio tenentur, & exiguas quasdam spiritus primitias habere videntur: dignitatem tamen ministerij & oneris grauitatem haud ita vt deberent æstimant. Satis enim esse putant, si sunt qui præsunt ceremonijs sacris: Si sunt qui publicas demagoreas habeant: Si sunt qui canant in templis: De alijs ad hoc arduum officium spectantibus, nihil aut parum soliciti. Paucissimi vtpote verè pij, cum Deum ministerij verbi autorem

torem

torem agnoſcunt, cum ſcopum & finem rectè perpendunt, cum neceſſitatem conſiderant, cum exempla Prophetarum, Apoſtolorum, & multorum Sanctorum intuentur, cum inſidias Diaboli cogitant, cum imbecillitatem hominum, & multiplicem infirmitatem experiuntur, dignè de munere docendi in Eccleſia iudicare incipiunt. Hoc cum faciunt, facilè animaduertunt nullum in mundo munus vel maius vel difficilius, vel periculoſius eſſe, quàm ſuſtinere vicem filij Dei in Eccleſia, atq; eam regere doctrina, & graui, vt decet diſciplina.

Magnitudo muneris docendi in Eccleſia in duobus cernitur, videlicet in deſtructione, & in ædificatione. Vt enim deſtruendũ eſt regnum

Satanæ, ita ædificandum est regnum DEI & Christi eius. Quantum autem opus sit vtrumq́, ex his verbis Pauli intelligi potest. In carne, inquit, incedentes, secundum carnẽ bella non gerimus. Arma.n.militiæ nostræ nõ carnalia sunt, sed Dei potestate valida, ad subuersionem munitionum, dum ratiocinationes euertimus, omnemq́ sublimitatem, quæ extollitur aduersus cognitionem DEI, captiuam ducimus omnem cogitationem ad obediendum Christo. His verbis Apostolus satis ostendit, quantæ molis sit Christianam condere gentem, hoc est, destruere regnum Satanæ, ac Christi regnum ædificare. Quanquam autem facile videtur hoc efficere, si ducem belli respicimus, & arma, quæ Apostolus

stolus dicit potestate Dei valida esse: Tamen nihil magis arduum esse potest, quando nostras consideramus vires, quibus destruendi regni Satanæ & ædificandi regni Christi cura demandata est. Facile quidem fateor Christo duci esset, vel vno fulmine regnum Satanæ prosternere, si sua diuina potentia ad hoc vti vellet: Sed quia omnia ordinata creauit, vult etiam suam ecclesiam ordine colligi. Non igitur sua potentia inuincibili cogit homines, vt à Satana deficiant, ac se regeni agnoscant, sed rem vult agi verbo, in quo Spiritus sanctus est efficax, & ministerio hominum, quibus demandârat, vt & regnum Satanæ verbo inuadant dimolianturq́, & regnum suum verbo extruant in eorum salutem, qui

per fidem in illud recipiuntur. Hinc apparet quantus sit labor vtrumq; hoc est, & regnum Satanæ destruere, & Christi regnum rursus erigere.

Porrò vbi partem regni Satanæ minister Euangelij demolitus fuerit, & regnum Christi vtcunq; extruxerit, non est statim defunctus architecti munere. Nam & Satan perpetuò vt recuperet sua, satagit, ideoq; occultas insidias struit, & sæpe exploratores, qui fingunt defectionẽ, in castra Christi mittit, vt clanculum multorum animor lethalibus suis telis vulnerent, ac tandem prostratos à Christo abducant. Tales exploratores sunt multi, qui Christo militare se falsò gloriantur, quales sunt illi, qui vel hæretica doctrina,

vel

vel hypocrisi, vel sycophantijs, vel flagitijs concutiunt regnum Christi, & haud paucos furtim trucidant & interimunt, qui has insidias Satanæ cogitat, qui has proditiones occultas perpendit, facilè cogitat magnum ab architecto regni Christi requiri laborem & perpetuas excubias, vt internas proditiones deprehendat, & maturè se machinationibus occultis opponat: ne quod ipse die extruit, hoc æstu aduersarij noctu destruatur. Hinc apparet quòd hanc diuinam architectonicam nemo feliciter exercere possit, nisi qui in schola Christi diu est versatus, & longa experientia didicit, quibus technis ac cuniculis Ecclesiam Christi soleat Satan subruere. Minus periculi esset si Satan, qualis est, rectà

ferretur in hoſtem, ſed iam vt eſt verſutiſſimus, interdum ex inſidijs adoritur hoſtem, interdum palam prodit, ſed laruatus, nam angeli perſonam induit, quo prætextu ſanctitatis multos in ſua caſtra alliciat. Hinc in Eccleſia tot hæreſes emerſerunt, tot luſtra monachorum prodiere, tot votorum genera nata ſunt, tot ſuperſtitiones & ἐθελοθρησκείαι omnibus temporibus extitere. Hinc miſſæ, hinc inuocationes Sanctorũ, hinc purgatorium, breuiter infinitæ inſidiæ, prætextu ſanctimoniæ, Eccleſiæ Chriſti ſtruuntur, quibus omnibus ſe opponet ſpeculator Eccleſiæ Chriſti, & verbo Dei in ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis nobis commendato, tanquam acutiſſimo gladio vtrinq; ſecante ſpectra iſta

Dia-

Diabolica inuadet: cauebitq; ne Satan ficto splendore oculos sibi fascinet. Interdum alia via aggreditur et obijcit Ecclesiæ ignominiam crucis, obijcit scandala, obijcit pompam sui regni, obijcit maculas veræ Ecclesiæ. Hic nisi vt miles peritus & fortis se oppoſuerit minister Euangelij, magnam ruinam Ecclesiæ videbit. Hic proinde opus est armis spiritualibus, quibus repelli possit à castris Christi Diabolus, qui πόλεμον ἄσπονδον cum Ecclesia gerit. Hic si speculator Ecclesiæ stertit, Quid est speerandum? imò quid potius non est metuendum? Quid si vino quotidie madet? Quid si ipsius exemplo ciues Ecclesiæ ad omnem intemperantiam & turpitudinem inuitantur? O quàm misera est Ecclesia Christi, cui talis

contin-

cõtingit ſpeculator. Quid quæſo aliud fieri poteſt, q̃ quod ſcribit Virgilius de Troia capta, inuadunt (inquit) vrbem vino ſomnóque ſepultam? Stant, inquies, muri, quid periculi eſt? muri Eccleſiæ non ſunt lapideæ ſtructuræ, ſed mores ſancti, quales requirit tam ſancta profeſſio. Nam quod Scipio præclarè de republica dixit, tunc eſſe rempublicã, hoc eſt, rem populi, cum benè ac iuſtè geritur: Hoc rectiſſimè ad Eccleſiam refero, & tum demum eſſe Eccleſiam ſtatuo, cum pijs & ſanctis moribus viuitur, cum ab omnibus alijs, tum præcipuè ab ipſis ſpeculatoribus qui Eccleſiæ præſunt, vt eam de ſtructo Satanæ regno ædificent, fulciant, conſeruent, tueantur aduerſus velitationes, incurſiones, & oppugnatio-

gnationes Satanæ, qui omnium primum insidias ponit speculatoribus, vt ipsis captis, reliquos facilius depredari possit. Hinc est quod & doctrinam peruertere, & mores corrumpere ministrorum Euangelij perpetuò studeat. Alterutrum horum vbi effecerit, viam sibi fecit & aditum in Ecclesiam. Ex his manifestum est, esse & arduum opus, & difficile, Ecclesiam Christi ædificare, & conseruare. Iam de periculo dicam, quo planè nullum maius esse potest. Nam si quis officium, vt decet, fecerit, corpori et fortunis ipsius metuendum est, Sin autem pactum leui violauerit & in officio infidelis fuerit, animæ iacturam faciet. Prophetæ Dei, Apostoli & multi sancti viri acerbissima passi sunt supplicia

plicia. Quare? Quia officio suo rite perfuncti sunt. Contra verò qui difficiliorem officij partem præterierunt securè, & in magna gratia hominum vixerunt. Prophetæ DEI non sunt affecti supplicio, quia Mosen enarrârunt, & ad pietatem hortati sunt homines: nec quia peccata promiscuè taxârunt, sed quia tenebras condemnârunt, & improbos mores hominum vituperârunt, idque non tantum in vniuersum, quod sine periculo fieri potuit, sed etiam sigillatim, ostendendo singulis sua crimina, ac comminando ipsis iram Dei et damnationem. Iohannes fuit in precio apud Herodem aliquandiu. Non offendebat tyrannum hac concione, pœnitentiam agite, appropinquat regnum cœlorum. Sed cum diceret, tu

habes

habes vxorem fratris tui, quod tibi non licet, mox in carcerem coniectus est, & paulò post ad petitionem puellæ obtruncatus capite, atq; ita corporis quidem iacturam fecit, sed animam suam seruauit. Verùm multi proh dolor rationem cum habeant corporis, & aliorum commodorum præsentis vitæ, vt fauoris, diuitiarum, honoris, quietis, voluptatum, &c. iacturam animæ faciunt suæ. Nam sua ingratissima proditione in æternas incurrunt pœnas. Quod sanè mirum non est, nam non solum fraudulenter faciunt opus Domini, quam ob causam maledictioni iustè obnoxij sunt: Verum etiam castra Christi turpiter hostibus aperiunt: tollunt perfidè præsidia: recipiunt proditoriè hostem: accendunt crudeliter

deliter ædificia: produnt impiè ducem: ſtipendium ſceleratè à Chriſto petunt, cum interea Satanæ malignè militant: à quo tandem ſua militia digna reportabunt opſonia, mortem æternam, & perpetuos cruciatus, atq; tum demum ſerò intelligent ſe corporalia ſpiritualibus, temporaria æternis, vſuram huius vitæ ſaluti animæ, perperam, prætuliſſe. Habemus pericula, quæ miniſtris Euangelij ſunt propoſita, ab vna parte corpus & fortunæ periclitantur, ab altera ſalus animæ agitur, qui vitam amittit propter ſedulò ex fide præſtitum officium, eam recipiet. Qui animam perdit, perditus eſt & corpore & anima. Quid igitur faciendum? Miniſter Euangelij pius vtatur hoc mundo tanquam non vtens:

vtens: poſsideat facultates huius mundi, tanquam non poſsidens: gaudeat ſub pijs & bonis gubernatoribus, tanquam non gaudens: hoc eſt, ſit paratus ad vtrunq. Donec licet pace & quiete, aliisq. commodis huius vitæ frui, agat gratias Deo. Verum ſi propter officium piè & fideliter præſtitum fuerit vel fortunis exutus, vel in exilium miſſus, vel morte mulctatus, ſimiliter agat gratias Deo, ferat æquo animo, exemplis ſanctorum, Prophetarum, Chriſti & Apoſtolorum ſe conſolans: ac vitam ſuam deponat apud illum, qui habet poteſtatem vitæ et mortis, & qui poteſt ſaluare & perdere. Hoc præceptum Dominus ſuis Apoſtolis dedit, cum eos emitteret ad oues perditas domus Iſraëlis. Ne timue-

ritis vobis ab his qui trucidant corpus, animam autem nõ possunt trucidare: sed timete potius eum, qui potest & animam & corpus perdere in gehenna. Porrò cum minister Euangelij ita affectus est, quòd velit præferre obedientiam erga Christum omnibus commodis huius vitæ, quò possit suo angusto officio in gloriam Dei, & salutem hominum ritè perfungi, opus habet certis officij sui regulis, iuxta quas eum omnia in ministerio suo oportet agere. Has regulas suppeditabit lectio epistolarum Pauli ad Timotheum & ad Titum: Siquidem in hisce Epistolis Paulus duplici ratione informat verbi preconem. Nam et regulis, quid fieri oporteat, præscribit: & in suo exemplo, quasi in tabula,

easdem

eaſdem regulas pingit: qua profecto ratione docendi nulla commodior, nulla certior eſſe poteſt. Vt autem & ipſe lectorem pium meo labore nonnihil iuuem, miniſtriſq; verbi animum addam, vt faciant animoſius officium, in deſtructionem quidem regni Satanæ, in ædificationem verò regni Chriſti, commentarios in Epiſtolas Pauli, quas nominaui, & in Epiſtolam eiuſdem authoris ad Philemonem ſcriptam ſub prelum miſi. Hos commentarios ſub tuo nomine ornatiſsime vir, ideo prodire volui, vt & extaret animi mei erga te teſtimonium, & alij tua autoritate inuitarentur ad lectionem harum perbreuium commentationum. Rogo itaq; vt boni æquique hanc qualemcunq; animi mei ſignifi-

cationem erga te consulas. Quod si feceris, nihil, mihi crede, tuo Nicolao erit gratius. Cupio salutari & meo & familiæ nostræ nomine tuam honestissimam coniugem Annam, à familia laudatissima apud Ripenses oriundam, vnà cum tota familia. Vale in Christo frater carissime, integer spiritu, anima, & corpore. Haffnia, primo Iunij, Anno Domini

1565.

ARGV-

Digitized by Google

ARGVMENTVM IN PRIOREM EPISTOLAM PAVLI AD TIMOTHEVM.

HÆC PAVLI EPISTOla, & varia est, & refertissima saluberrimis præceptis ad rectè constituendam rempublicam Christianam summè necessarijs. Quare non solum futuris diuini verbi ministris, ijsq; qui nunc in officio summè necessaria, verumetiam omnibus Ecclesiæ Christi ciuibus vtilissima censenda est.

Porrò argumenti loco de duabus rebus dicam. Primùm, quæ fuerit scribendi occasio. Deinde, quam materiam Paulus potissimum tractet: vt ita, & argumentum perspiciatur facilius, & nobis faciliorem aditum ad explicationem faciamus.

DE OCCASIONE.

Occasio hæc fuit. Ephesi fuerunt quidam conuersi ad Christum, sed doctrinam Euangelij zelo legis Mosaicæ corrumpere additamentis quibusdam ex lege cœ-

perunt: vnde variæ quæstiones inter Christianos ortæ, puritatem euangelij non parũ obscurabant. Vt autem occurrat huic malo Apostolus, scribit hanc Epistolam Timotheo, quem, proficiscens in Macedoniam, Ephesi reliquit: vt eius Ecclesiæ curam haberet. Tendit proinde Pauli consilium eò, vt hac instructione admoniti, non solùm Timotheus, verum etiam & alij puritatem Euangelij, reiectis omnibus curiosis & inutilibus quæstionibus, amplectantur. Atq; hæc de occasione & consilio Pauli.

DE MATERIA.

Materia autem huius Epistolæ varia est. Nam plurimos Ecclesiasticos canones ad disciplinam facientes hîc colligit Paulus, quos commendat Timotheo, vt iuxta eos Ecclesiam sibi commissam gubernet. Atq; hi canones omnes oriuntur, & extruuntur ex fidei & caritatis præceptis: Et tendunt ad incolumitatem & disciplinam cum cleri, tum totius populi. Omnium autem primum, præcipuum Episcopi munus Timotheo commendat: nempe, vt puram doctrinam conseruet, eosq; qui aliter docent coarguat. Deinde colligit cano-

canones de oratione, quomodo, vbi, & pro quibus orandum sit: De silentio mulierum in publico cœtu, ne sibi autoritatem docendi sumant: De Episcopis, Presbyteris, Diaconis, de viduis iunioribus, quas vult nubere potius, quàm turpiter viuere; de castigatione delinquentium; de diuitibus, & vsu diuitiarum. His canonibus aspergit, vt fieri solet, doctrinas, admonitiones, consolationes &c. vt hoc pacto regulæ auditoribus accommodentur.

Porrò, vt & hoc adijciam, videtur Paulus non propter solum Timotheum informandum hanc Epistolam scripsisse, sed etiam propter alios, quibus voluit Paulus hos canones commendatiores esse, tanquam à se profectos. Atq; ita apparet hanc Epistolam omnibus pijs vtilissimam esse, vt quæ non solum animum erga Deum, verumetiam mores in Ecclesia componat.

CAPVT PRIMVM.

SVMMA PRIMI CAPITIS.

MOnet quod Timotheum Epheſi reliquerit propter falſos doctores coarguendos: quod vt ſedulò faciat, hortatur, & fine pietatis propoſito, vſum rectum legis oſtendit: & vt extollat miniſterium Euangelij, in conſolationem Timothei, gratias agit Deo propter commiſſum ſibi Euangelij docendi munus, ac ſimul finem aduentus Chriſti in carnem monſtrat, Tandem, rurſus gratijs Deo actis, Timotheo officium commendat.

ORDO CAPITIS PRIMI.

PRæter Epigrapham, ſeptem ſunt huius capitis partes, quę ſibi inuicem aptiſſimo nexu copulantur. Prima pars eſt monitoria, nempe vt Timotheus præcipiat, ne quis aliter doceat, quàm ipſe anteà docuerat. Secundò, ne alienis & ocioſis quæſtionibus occupentur, oſtendit ſcopum, quò omnia referenda ſunt, nempè ad ipſum præcepti finem, qui eſt dilectio. Tertiò, vſum legis per occupationem monſtrat. Quartò, Gratiarum actio additur, quòd ſibi miniſterium Euangelij demandatum ſit. Quintò, addit doctrinam Catholi-

tholicam de causa aduentus Domini in mundum. Sextò, adiungit gratiarum actionem. Septimò, Repetit propositionem commendans Timotheo officium.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE *doctrinarum.*

Paulus Apostolus Iesu Christi, iuxta delegationem Dei saluatoris nostri, & domini nostri Iesu Christi, spei nostræ.

Prima Epigraphæ pars est, continens autorem Epistolæ: in qua parte, & Apostolatum suum Paulus commendat, & vberrimam consolationem ipsi Timotheo, adeoq; omnibus Euangelium recipientibus, ex propriis Euangelij beneficijs proponit. Commendatio Apostolatus eò pertinet, vt sciamus non humana esse, quæ ab illo adferuntur, sed diuina. Qui enim legatum, id est, Apostolum agit, non propria, sed eius qui se misit, verba proponere solet. Quare quæ à Paulo dicuntur, tanquam vox Dei de cœlo sonans accipienda sunt. Declarandi gratia addit, Iuxta dele-

gationem Dei, vt intelligatur quòd immediatè à Deo ad Apostolatum sit vocatus: quemadmodum in Actis Apostolicis narratur, & ipse de se testis est, ad Galat. 1. & 2. Ad consolationem faciunt Dei & Christi Epitheta. Cum Deum Patrem & saluatorem, Christum dominum ac spem nostram appellat. Atq; ita statim in Epigrapha erigit mentem Timothei, occurrens difficultati vocationis. Ac si dicat, Multa quidem dura ferenda sunt, sed Christus certa spes adest. Periclitamur, & insidijs petimur, sed habemus seruatorem, non hominem, sed Deum ipsum. Non itaque saluator imbecillis est, quia est Deus. Spes nõ confundet, quia Christus est. Hac consolatione & nos sustentemus in quocunq; tandem periculo.

Timotheo germano filio in fide.

Secunda Epigraphæ pars, in qua nomen eius exponit, ad quem scribit. Hunc Timotheum vocat germanum filium in fide. Est enim vsitatum in sacra scriptura ex imitatione, & similitudine filios appellare: idq; cùm in malam, tum in bonam partem. In malam quidem, vt Ezechielis

chielis 16. Pater tuus Amorræus, & Mater tua Hitthæa. Et Iohan. 8. Vos ex patre Diabolo estis, & opera patris vestri facitis. In bonam verò partem, vt hoc loco, & sæpè aliàs. Sic gentiles filij Abrahæ dicuntur, cum fidem Abrahæ & innocentiam imitantur. Colligamus hinc duo, Prius, qualisnam affectus præceptoris erga discipulum esse debeat. Posterius, quòd boni discipuli sit sui præceptoris virtutes imitari: Idq; non fucatè & simulatè, sed γνησίως, id est, verè ac sincerè.

Gratia, misericordia, pax à Deo patre nostro, & Christo Iesu domino nostro.

Salutatio est, à proprio Euangelij fructu sumta: quæ eò pertinet, vt Timotheum consoletur, ac confirmet. Gratia in scriptura significat propriè gratuitam beneuolentiam seu fauorem, quo Deus nos complectitur propter Filium. Deinde vsitata scripturæ metonymia, quicquid Deus nobis ex gratuito fauore seu beneuolentia donat, Gratia dicitur, vt gratuita remissio peccatorum, donatio Spiritus sancti,

cti, & virtutes donatæ, quæcunq; tandem illæ fuerint. Misericordiæ vocabulum magis affectum Dei erga nos exprimit, & causam fauoris Dei indicat. Pax, propriè in scripturis est mutuus consensus Dei remittentis peccata, acceptantisq; nos propter Filium, & fidei hominis accipientis remissionem peccatorũ, statuentisq; quòd Deus non velit damnare nos, sed propter Christum Mediatorem recipere, vt porrò accessum habeamus ad Patrem fide. Deinde Metonymikῶς ponitur pro tranquillitate conscientiæ, adeoq; pro omnibus prosperis, vnde Hebræi se mutuo pacis vocabulo salutare consueuerunt: & quærentes de incolumitate amicorum absentium, Num pax illis esset interrogarunt. Cùm addit, à Deo Patre nostro, & Iesu Christo Domino nostro, excludit non solùm merita humana, verumetiam consolatur nos, & admonet nos fidei. Si enim Deus pater est noster, certè curam nostri gerit. Si Christus dominus, certè in tuto sumus, qui vera fide illi adhæremus, eumque colimus. Quærit Chrysostomus cur in nullis Epistolis Pauli additur in salutatione vocabulum Misericordiæ, nisi in ijs, quas ad discipulos Timotheum & Titum scripse-

scripserat. Ad hanc quæstionem respondet, quòd id fiat tum propter immensam philostorgiam Pauli erga illos, quos in Christo genuerat, tum propterea quòd qui alijs præsunt in ministerio verbi propter difficultatem & molestias in officio, pluribus egeant consolationibus. Quare misericordiæ mentionem facit in consolationem, vt discipuli quoties grauior afflictionum tempestas ingruat, se promissione misericordiæ Dei consolentur.

Quemadmodum rogaui te ut remaneres Ephesi, cum proficiscerer in Macedoniam.

Ecliptica est oratio, quæ plena erit, si adieceris, Ita facito. Obserua hîc quòd Paulus plurimùm absit à fastuoso Papæ spiritu: qui fulmine anathematis addito, imperiosè Imperatoribus & regibus mundi mandat. Deinde, vt Paulus pietate & virtute conspicuos blandè & paternè monet, Sic præfractos & contumaces seuerè castigat: Ita tamen, vt castigatio minimè ab amore eius qui castigatur, separetur.

Vt denuncies quibusdam, ne

ne diuersam sequantur doctrinam, nec attendant fabulis, & genealogijs, nunquam finiendis, quæ quæstiones magis præbent, quàm ædificationem Dei in fide.

Primus canon hic est, vt Episcopus inspiciat, ne diuersa doctrina à puritate Euangelij doceatur in Ecclesia. Cuius ratio additur à duplici fructu, sanæ videlicet, & diuersæ doctrinæ, in hunc modum. Quicquid magis quęstiones prębet quàm ædificat, est fugiendum. diuersa doctrina, & discedens à solido religionis fundamento, magis quæstiones præbet quàm ædificat. Talis igitur doctrina cauenda est. Sit igitur hic canon omnibus Episcopis & ministris verbi commendatus, ne sinant peregrina doctrina, aut etiam forma docendi inusitata, corrumpi puritatem Euangelij. Sed quam vocat hic doctrinam diuersam? Doctrinam diuersam vocat (Quemadmodum se ipse explicat) quæ in fabulis & genealogijs infinitis occupatur. Fabulæ sunt Paulo garrulitas, & inanis ostentatio in quærendis genealogijs, quas

ideo

ideo vocat infinitas, quia qui talibus quę-
ſtionibus, nihil ad ædificationem facienti-
bus, oblectantur, ex vna in alias incidunt,
ſine modo, ac interim omittuntur ea, quæ
ad ędificationem neceſſaria ſunt. Vult igi-
tur Paulus hoc canone cautum, ne intem-
peſtiua & ad pietatem inutilia ſectemur,
ſed magis quæ ad ædificationem faciunt.
Ex his etiam ferè quæſtio ſoluta eſt. diſcer-
nendum eſt enim inter quæſtiones vtiles
& inutiles. Quærendæ ſunt tantiſper res
vtiles, donec veritas inueniatur, in qua ac-
quieſcendum eſt. Ocioſæ vero quæſtiones
prorſus fugiendæ ſunt.

Finis autem præcepti eſt ca-
ritas ex corde puro, & conſcien-
tia bona, & fide non ſimulata.

Oſtendit ſcopum, quo omnia Chri-
ſtianorum ſtudia ſunt referenda: ad quem,
cum collimant pij, non facilè ocioſis & in-
utilibus quæſtionibus locum dabunt. vn-
de variæ in doctrina opiniones gignun-
tur, & hæreſes. Obliuio enim mutuæ cari-
tatis peperit omnes hæreſes. Nam qui fra-
trem non diligit, eius bonæ exiſtimationi
inuidet, qui fratris exiſtimationi inuidet,
ſibiipſi

sibijpsi gloriam & nomen quærit. Hæc gloriæ cupiditas omnium hæresium mater est. Quare appositè Paulus canoni de fugienda diuersa doctrina subiungit, caritatem, qua quæritur proximi honor, in totius corporis Ecclesiæ ædificationem. Cùm itaq; dicit Paulus: Finis præcepti est caritas, perinde est, ac si diceret: Scopus totius Legis, quò omnes nostræ actiones referendæ sunt, est caritas, vnde rectè dicitur: Habe caritatem, & fac quicquid vis. Sed qualis debet illa esse caritas: quæ proficiscitur ex corde puro, conscientia bona, (hoc est, statuente remissum esse peccatum, & abijciente propositum peccandi) & fide non simulata, hoc est, sincera, qua iuxta dictum Petri, præstamus virtutem, vt non langueſcat fides nostra, sed ardeat desiderio totam vitam Deo approbandi. Sed cur fidem postremo loco ponit? Ab effectibus ad causam facit progressum, nam sincera fides conscientiam bonam parit. Hæc vbi adest, cor purum esse, minimeq; ociosis affectibus deditum declaratur. Sciamus igitur huc tanquam ad scopum nostra omnia referenda esse studia, vt ex fide & timore Dei bonam conscientiam nacti, studeamus Deo totam vitam

nostram

noſtram approbare, proximoq; ex vera dilectione ſeruire.

A quibus dum aberrarunt quidam, deflexerunt ad uaniloquium, uolentes eſſe legis doctores non intelligentes quid dicunt, neq; de quibus confirmant.

Quid damni ſequatur, ex neglecto Legis Dei ſcopo oſtendit: à quo dum aberrant homines, ad vaniloquium, hoc eſt, vt ſuprà dixit, ad fabulas & inutiles quæſtiones, ſeu vanas diſputationes, nihil ad ædificationem facientes, deflectunt: Qui dum ſe Legis doctores eſſe gloriantur, fit, vt nec ipſi quicquam intelligant rectè, nec alios quæ certa ſunt docere valeant. Primùm hîc obſeruemus metaphoram in verbo aberrandi, quæ ſumta eſt à collimantibus ad certum ſcopum, ſed ab eo aberrantibus inſcitia artis iaculandi. Ἁμαρτεῖν enim propriè eſt ſcopum non attingere iaculo ad eum directo. Hinc duo colligamus: vnum, quòd deſertum pietatis ſcopum, ſequatur vaniloquium: hoc, excipiat φλαυρία, quam opinionum uarietas

comitatur, vt nihil tandem certi relinquatur. Huius rei argumentum clarissimum præbet Papatus: in quo, omisso scopo pietatis, infinita commentariorum moles vanissimis nugis referta sequuta est. Vnde nos admoneamur, ne scopo deserto cum illis superbè impingamus, deflectentes ad inutiles disputationes. Alterum est, vt artem, qua opus sit ad scopum sine errore petendum, discamus: ne aliena pro veris cum illis, quos hîc Paulus arguit, amplectamur ipsi, alijsq; obtrudamus.

Petrus 2. Pet. 1. prophetiam, hoc est, scripturam à Spiritu sancto profectam docet, quem eiusdem optimum quoq; interpretem esse monet. Hoc quanquam verissimum est, Tamen quædam sunt præcepta necessaria, quæ interpretis cogitationes dirigent, ne per incuriam à scopo veritatis aberret, imprudenterq; suam inscitiam spiritui sancto imputet.

Colligam itaq; pauca interpretandi præcepta hoc loco, quæ spero sacratissimæ Theologiæ studiosis profutura: siue ipsi interpretari, siue aliorum interpretationes legere velint. Et quia extra controuersiam est, artium dicendi præceptis instructum debere esse interpretem, de alijs dicam.

Pri-

Primùm igitur sit præceptum, vt interpres pium pectus adferat ad sacrum Dei verbum: quò fiat, vt gloriam Dei, & non sui ingenij laudem precibus & labore quærat interpres.

Secundum præceptum sit, quod interpreti Rom. 12. commendat Paulus, nimirum vt interpretatio sit analoga fidei: hoc est, vt congruat cum primis religionis axiomatis, & non discedat à fundamento, hoc est, ab articulis fidei.

Tertium sit, quod Petrus tradit 2. Petri 1. vt non sit priuati impetus, aut ingenij interpretatio, sed Spiritus sancti. Vnde monetur interpres, vt non aliunde, quàm ex Spiritus sancti oraculis scripturæ clarioribus, petat interpretationem, nec flectat interpretationem ad rationem humanam, sed scripturis & oraculis Spiritus sancti rationem subijciat.

Quartum præceptum sit de methodo obscura illustrandi. Postquam enim superiora tria præcepta animo infixa fuerint, obseruanda est Methodus, per quam quæ obscura sunt, certa ratione illustrari, tanquam lumine aliundè allato possint. Tametsi autem in methodi diligenti ob-

ſeruatione præcipua ſubſidia interpretis poſita eſſe uidentur. Tamen in illuſtratione obſcurorum aliqua diſtinctione peculiari opus eſt, qua communia præcepta ad uſum applicentur. Teneatur igitur hæc prima obſcuritatis diſtinctio, quòd aut in uerbis aut in rebus ſita ſit omnis obſcuritas. At quæ eſt in uerbis obſcuritas? Aut in ſingulis uerbis, ut cùm de eorum ſignificatione ambigitur, Aut in compoſitis, hoc eſt, in intellectu ſeu phraſi, exiſtit. Si in uerbis ſingulis eſt obſcuritas, illud contingit, aut propter rerum penuriam, ut animalium multa uocabula in Leuitico, aut propter formæ rerum mutationem: ut in ueſtibus, ponderibus, menſuris, moneta &c. Aut propter uocis amplitudinem, qua una uox interdum ex æquo plura ſignificat. Interdum per aliquem tropum, ad ſignificationem impropriam deflectitur. Hîc quid faciendum eſt? Obſcuritas in primo & ſecundo genere mutuabitur lucem ex antiquitatibus & hiſtoriis rerum deſcriptiones continentibus. In tertio autem genere tria adhibenda ſunt. Periſtaſis loci examinanda eſt, collatio aliorum dictorum clariorum cum præſenti loco inſtituenda. Ratio ex fundamento doctrinæ petenda. Hu-

Huius methodi exempla uide in loco de Iustificatione in Locis Philippi. Vbi quid fides, quid gratia, quid iustificatio sit, exponit.

Sin autem obscuritas est in rebus compositis phrasis linguæ obseruanda est, & Grammatica consulenda eius linguæ, qua uel usus est scriptor, uel quam imitatus est.

Cæterum si in rebus obscuritas est, tria facienda sunt. Primùm analogia fidei, iuxta consilium Pauli, ante oculos habenda est: à qua nullo modo sinat se auelli interpres. Hæc enim facit, ne cum fundamento pugnet interpretio. Deinde textus peristasis, & scopus orationis spectentur, iuxta Hebræorum regulam. Qui non animaduertit quid supra & infra in scripturis scribitur, Is peruertit uerba Dei uiuentis. Tum accedat collatio, qua textus, cuius sensus quæritur, cum alijs locis conferatur. Hæc enim collatio plurimùm iuuat interpretem. Atq; hæc de Methodo obscura explanandi, cui Ecclesiæ purioris testimonium, ac peritorum Theologorum accedat exegesis: in qua tamen summoperè cauendū est, ne quid propter autorum famam aut autoritatem cum fun-

damento aut fidei regula pugnans, recipiamus.

Scimus autem quòd lex bona sit, Si quis ea legitimè utatur.

Tertia pars præsentis capitis de usu Legis. Estq; prolepsis: qua anteuertit obiectionem illorum, qui legis doctores esse uoluerunt. Poterant enim isti sic obijcere Paulo. An non Lex ab optimo Deo data est? Si data à Deo, cur non docenda? Cùm non possit non esse bona Lex, quæ Deum autorem habeat. Sed Paulus respondet per concessionem, pronuncians Legem simpliciter esse bonam, ut quæ ab optimo Deo profecta sit, sed uitium esse non in Lege, sed in ijs, qui Lege perperam utuntur. Et sumit argumentum à coniugatis, Nempe quòd cum Lex sit, oporteat ea legitimè uti. Discernit igitur Paulus inter legem ipsam, & usum legis. Legem in se bonam fatetur, ac eius legitimum usum approbat, significans legis doctores, omisso legis legitimo usu, eam ad abusum transtulisse. Sed quis Lege legitimè utitur, & quis ea abutitur? Respondeo: Quia cer-

certum est omnes leges in utilitatem eorum proponi, quibus ferunrur. Is legitimè uti lege dicendus, qui ea in suam utilitatem sine errore utitur. Contra uerò ea pernitiosè abutitur, qui inde certum damnum accipit. Proinde is legitimè Lege utitur, Primùm qui per eius ducatum, ad Christum uenit Legis finem & impletorem. Nam cum Lex arguit peccatum, & requirit puram, perfectam & perpetuam obedientiam, adeoq; iusticiam omnibus suis numeris absolutam, & id propter carnis imbecillitatem præstare non potest, mittit ad Christum, qui finis Legis est, in iusticiam omni credenti. Contrà autem illegitimè Lege utitur, qui in ea ita hæret, ut eius scopum nunquam pertingat, in lege frustrà iusticiam quærens. Deinde & is rectè Lege utitur, qui ea, quæ ad tempus data erant, ab his, quæ perpetua sunt, discernit. Circumcisio, sacrificia, purificationes uariæ, adeoq; ceremoniæ omnes & iudicialia data fuerunt, sed ut cum republica Moisis finem haberent. Quare Legis doctores isti, quos hîc Paulus taxat, circumcisionem & quædam alia Legis urgentes & obtrudentes gentibus, quæ fidem accederant, Lege abusi sunt, partim

propria inſcitia, partim quoq; malicia, & dominandi libidine. At moralia data ſunt, ut ſint perpetua, ita tamen ut inter doctrinam Legis, & rigorem eiuſdem diſcernatur. Doctrina quidem perpetua eſt uiuendi regula, ſed rigor Legis impijs & non pœnitentibus manet, pijs autem & iuſtificatis fide abolitus eſt, iuxta illud Galat. 3. Chriſtus redemit nos à maledictione Legis, factus pro nobis maledictum. Item, Non eſtis ſub Lege, ſed ſub Gratia. Vbi legis uocabulo non doctrina & obedientia, ſed rigor ſeu maledictio intelligitur, quod ex antitheſi clarè animaduerti poteſt.

Sciens hoc quòd iuſto non eſt Lex poſita, ſed iniquis.

Hoc exempli cauſa addit, ut oſtendat ſe Legis legitimum uſum approbare, docet autem non eundem, ſed longè diuerſiſſimum uſum & uim legis eſſe in iuſtis, & in iniuſtis. Et quanquam toti humano generi lex Dei proponitur, ut oſtendat quid Deus ab homine requirat: Tamen iuſtis, hoc eſt, fide, accepta remiſſione peccatorum, iuſtificatis aliter quàm impijs legem proponi, hac ſententia Paulus com-

mon-

monſtrat. Verùm, quia Antinomi hoc loco abutuntur, ad tollendam prædicationem Decalogi ab Eccleſia, Conabor breuiter Pauli ſententiam ex uerbis ipſis, ex periſtaſi loci & antitheſi colligere. Ex verbis hoc modo. Lex iuſto non eſt poſita, in Græco κεῖται emphaſis eſt, ac ſi dicat Paulus, Lex non premit ſuo iugo, non obruit iuſtum, illi inſtar oneris incumbens, non ſuo rigore condemnat, & pœnis ſubiicit iuſtum. Quod ſanè ſpiritualiter & politicè intelligendum eſt. Spiritualiter quidem, quia Chriſtus, ut credentes ſua iuſticia à reatu abſoluit & iuſtificat: Ita eoſdem à maledictione Legis liberat, quemadmodum paulò ſuperius oſtenſum eſt: Politicè uerò, quia Lex non ſtringit gladium, niſi in manifeſtos legis tranſgreſſores, & uiolatores tranquillitatis politicæ, quales non ſunt qui fide iuſtificati ſunt, ut qui ſpiritus fructus ſuauiſſimos edant, quos Paulus ad Galat. 5. enumerat, & addit aduerſum huiuſmodi non eſſe legem. Proinde iuſtis Lex non eſt poſita, nec quantum ad iuſtificationem attinet, quia fide iuſtificati ſunt: nec quantum ad maledictionem, quia Chriſti merito à legis maledictione ſunt redemti: nec quantum ad damnatio-

nem in foro ciuili, quia disciplinam non violant, nec humanam societatem turpibus factis perturbant. Cæterum quia æterna & immota est voluntas Dei, qua requirit dilectionem erga se & erga proximum nostrum, manet lex moralis etiam iustis quoad doctrinam attinet, non tamen premit & obruit iustos, quia iusti Lege oblectantur, conanturque ad eius præscriptum mores formare, scientes maledictionem legis sublatam esse. Peristasis loci hanc nostram explicationem confirmat. Non enim hic in genere de toto Legis officio loquitur, sed tantùm de disciplina & carcere, quo Lex constrictos tenet homines, qui nondum fide iustificati sunt. Idem adhuc clarius ex collatione patet, cùm inquit: Iusto non est Lex posita, sed iniquis & inobsequentibus &c. Potissimùm coarguens crassos illos legis violatores, qui sine timore Dei ex vno in aliud ruunt flagitium: His lex posita est, vt quæ premat & obruat eos suo rigore, spiritualiter & politicè. Spiritualiter quidem eos maledictioni & æternis pœnis subijciendo, Politicè verò, cum gladio magistratus & supplicijs commeritis eos tradat, Summa igitur huc redit; quòd

vt

vt lex iniquos ſuo iugo premit, damnatione & pœnis obruit: Ita iuſtos ſuo ductu ad ea præſtanda officia, quæ iam ſpiritus directione præſtare conantur, ducit. Quemadmodum itaque (vt ſimilitudine Chryſoſtomi vtar) equus ferociens & indomitus freno conſtringitur & cohercetur, iuxta illud, in camo & freno maxillas eorum conſtringito, qui non approximant ad te, ſed domitus equus eodem dirigitur, vt in via iuxta ſeſſoris arbitrium retineatur: Ita impius lege premitur & cohercetur, pius verò inde petit, quæ Dominus à ſe officia requirit.

Sed iniquis, & inobſequentibus, impijs & peccatoribus, irreuerentibus & prophanis, patricidis, & matricidis, homicidis, ſcortatoribus, maſculorum concubitoribus, plagiarijs, mendacibus, periuris, & ſi quid aliud eſt, quod ſanæ doctrinæ aduerſetur.

Iniuſto-

Iniuſtorum quædam genera enumerat, ut in quos Lex plenum ius habeat, oſtendat. Non autem ſeruat in his recitandis exactum ordinem, ſed ut occurrebant ea poſuit, ſignificans forte turpiſſimum eſſe ſcelerum confuſionem, in quibus Legis Dei contemtores, nec ordinem nec modum ſeruant, ſed ex uno in aliud præcipites feruntur.

Secundum Euangelium gloriæ beati Dei, quod concreditum eſt mihi.

Pugnare Legis præuaricatores cum glorioſo Dei Euangelio, quod ſibi commiſſum eſt, meminit, ut oſtendat, & ſe Legis doctrinam legitimè prædicare, & glorioſum beati Dei Euangelium non pertinere ad eos, qui impuritate uitę illud dehoneſtant: quod ſanè cum gloria Euangelij, & beatitudine Dei pugnat apertè, diſcedat igitur ab iniuſticia quiſquis nominat Ieſum Chriſtum, & de glorioſo eius Euangelio gloriatur.

Et gratiam habeo ei, qui potentem me fecit, Chriſto Ieſu domino

mino noſtro, quòd me fidelem duxerit, ponens me in miniſterium.

Hæc quarta huius capitis pars eſt, in qua, quia paulo antea dixerat ſibi concreditum Euangelium Chriſti, Gratias agit Chriſto, qui ſe potentem & idoneum reddidit ad miniſterium adeò ſublime & auguſtum. Hinc duo nos diſcamus: vnum, quod ſemper beneficiorum Dei memores, erumpere nos oporteat in gratiarum actionem, qua & agnoſcimus, unde ſit beneficium acceptum, & gratitudinem noſtram teſtamur erga Deum, qui in nos adeò eſt liberalis ex mera ſua bonitate: Alterum, quòd miniſterium uerbi ut auguſtiſſimum, ita magis arduum exiſtit, quàm ut ad id debitè peragendum ulla ſufficiat humana induſtria, niſi Deus quoque manum adhibeat. Quare miniſtri uerbi, & pietatis doctores uires cum Paulo ab eo petant, qui ſolus nos idoneos & potentes reddere poteſt.

Qui prius eram blaſphemus, & perſecutor, & uiolentus, ſed miſe-

misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate.

Vt extollat misericordiam ac philanthropiam Dei erga se, reddatq; rationem gratiarum actionis, descriptionem suæ personæ addit, atq; tribus uocibus, suam crudelitatem, quam exercuit aduersus Ecclesiam Christi, exprimit. Primùm dicit se blasphemum fuisse, cuius sceleris causa iure æternis pœnis erat mancipandus. Deinde agnoscit se persecutorem fuisse, nempe Ecclesiæ, de qua re Galat. 1. & in Actis cap. 9. copiosè scribitur. Tertiò se uiolentum fuisse fatetur, ut qui summa Tyrannide & iniuria Christianos oppresserit. Hæc merita sunt Pauli, non cœlo, sed inferno digna. Sed misericordiam est consecutus, qua condonata est culpa, & donata gratia est. Illustre sanè misericordiæ Dei exemplum, quod omnibus ideo proponendum est, quia apud Deum non est acceptatio personarum. Porrò, quod addit Paulus, Quia ex ignorantia feci, quæstionem habet adiunctam ualde difficilem, nimirum an si sciens feciſſent, non fuisset

mise-

misericordiam consecutus. Vt hanc quæstionem rectè soluamus, Omnium primùm animaduertenda est facti Pauli qualitas. Deinde distinguenda peccata sunt. Nam haud obscurè significat Paulus, se misericordiam non fuisse consecutum, si ut uolens ita sciens quoque Euangelium Christi fuisset persequutus. Peccatum itaque Pauli non fuit directè contra secundam tabulam, sed contra primam. Christum enim ipsum persequebatur, quemadmodum in Actis Dominus illi obiicit, dicens: Saule Saule cur persequeris me? Proinde peccatum Pauli est furor quidam, quo ipsum Christum persequitur, eiusque regnum rabiosè inuadit. Atq; huiusmodi furor duplex est. Aut enim à sciente, & de ueritate conuicto proficiscitur, qualis fuit Phariſæorum, qui se Christo oppoſuerunt mera malitia. aut ab ignorante, & nondum de ueritate Dei conuicto procedit, qualis eorum est, qui zelo quodam præpostero, persequuntur ueritatem, quam tamen ueritatem esse minimè nôrunt, Imò potius mendacium & blaſphemiam arbitrantur. Tali zelo Paulus persequitur Ecclesiam Christi, quo aboleat & extinguat (ut ipse quidem putabat) doctrinam Chri

sti,

sti, quæ cum Mose & Lege haud stare posse uidebatur. Hinc ergo sumamus discrimen peccati in primam tabulam. Nam si cognita ueritate Dei, aliquis se Deo opponit ad expugnandam ueritatem, peccatum committit in Spiritum sanctum, sed secus est si cœco zelo, prætextu pietatis ueritatem nondum agnitam persequitur, quod Paulus se fecisse hic meminit. Simili furore haud dubiè multi Papistæ hodie Euangelium oderunt, falsò illud putantes Catholicæ Ecclesiæ contrarium esse dogma, tales ex inconsiderato zelo, bonum simpliciter non reiciunt, sed quia malum esse putant. Huiusmodi ignorantia nequaquam in totum excusat, sed ex parte tantum. Iuxta dictum Domini. Seruus sciens uoluntatem Domini, & non faciens, uapulabit plagis multis. Item, Si cœci essetis, peccatum non haberetis.

Superabundauit autem gratia Domini nostri, cum fide & dilectione, quæ est in Christo Iesu.

Amplificat beneficium à causa, quæ est gratia superabundans, & diligenter obseruan-

ſeruandum eſt vocabulum, Superabundauit. Non ſatis viſum eſt dicere abundauit, conſiderans ſuam turpedinem, & excellentiam gratiæ Dei, ſed ſuperabundauit, ſignificans gratiam Dei omnem menſuram excedere, Non enim ſolum remiſit Deus Paulo blaſphemiam, furorem perſequendi Euangelium, & violentiam, qua Eccleſiam opprimere videbatur: verum etiam iuſtificauit, adoptauit in filium, hæredem Dei, & cohæredem Chriſti. Quæ quidem beneficia Dei gratuita omnibus pijs communia ſunt. Peculiare vero fuit, quòd in Apoſtolum elegerit adeò blaſphemum perſecutorem. Ad huius loci uberiorem explicationem plurimum iuuerit quintum caput Epiſtolæ ad Romanos, In quo collatio peccati & gratiæ inſtituitur. Porrò cum ait, hanc gratiam ſuperabundauiſſe cum fide & dilectione, quæ fundantur in Ieſu Chriſto, efficaciam gratiæ exprimit, quæ eſt fides, qua poſſidetur Chriſtus, & dilectio, quæ nouæ uitæ indicium eſt. Refertur enim tota Chriſtianorum uita ad hæc duo capita, vnde innumeræ uirtutes, ueluti riuuli ex fonte uiuo manant. Obſerua igitur fruſtra eum gloriari de gratia, qui fide ueraci, ac dilectione uacuus eſt.

Fidelis sermo & omni approbatione dignus, quòd Christus Iesus uenit in mundum peccatores saluos facere.

Quinta huius capitis pars, de causa aduentus Christi in mundum. Et quia beneficium aduentus Christi, omnem superat humanam expectationem & spem, præfatione vtitur, qua commendat omnibus huius rei magnitudinem, & certitudinem: quaq; excitat omnes, ut attentè considerent quantum bonorum cœlestium thesaurum hæc sententia contineat: Quòd Iesus Christus uenit in hunc mundum, peccatores saluos facere. Cæterum in hoc capite nostræ religionis præcipuè, pij nouem circumstantias considerent, quę sunt: Prima, causa impulsiua aduentus Domini. Secunda, quis, quantusq; sit qui uenit. Tertia, unde uenit. Quarta, quomodo uenit. Quinta, quò uenit. Sexta, finis aduentus. Septima, salutis peractæ per Christum ratio & modus. Octaua, quibusnam ea salus destinetur. Nona, salutis applicatio. Harum circumstantiarum explicatio in hoc salutis mysterio est

necessa-

neceſſaria, nec incognita ſtudioſis eſſe poteſt. Quare eas tantum recenſere, & in certum numerum redigere volui, vt admoneamur, quàm varias & multiplices quæſtiones hoc caput in ſe contineat.

Quorum primus ego ſum.

Dixit Chriſtum veniſſe in mundum, ad ſaluandos peccatores, Iam id ſuo exemplo declarat, nec hoc ex humilitate, ſed ex vero peccati ſenſu à Paulo dictum eſſe exiſtimemus. Vnde nos quoq; diſcamus, non extenuare peccata noſtra ex aliorum collatione, ſed potius noſtram fœditatem ſummam verè agnoſcamus, ac confugiamus cum Paulo ad eum, qui ſanguine ſuo peccatores ab omni iniquitate emundat, 1. Iohan. 1.

Verùm ideò miſericordiam conſequutus ſum, ut in me primo oſtenderet Ieſus Chriſtus omnem clementiam, ad exprimendum exemplar ijs, qui crediturí eſſent in ipſo in uitam æternam.

Rursus hypothesin ad thesin transfert, accommodans salutem (quam ipse adeptus est ex gratia) omnibus. Obseruandus in primis hic locus est de vsu exemplorum. Vt enim doctrina nobis voluntatem Dei erga homines reuelat: Ita exempla sanctorum quædam quasi doctrinæ obsignacula sunt, Si modo pœnitentiam, fidem & patientiam sanctorum fuerimus imitati.

Regi autem seculorum incorruptibili, inuisibili, soli sapienti Deo, honor, & gloria in secula seculorum, Amen.

Suo more post mentionem beneficiorum Dei, erumpit in gratiarum actionem, quò ostendat pios seu conuersos ad Deum, oportere perpetuò esse memores beneficiorum præstitorum, debereq; beneficia Dei prædicare. Præterea his verbis anteuertit curiositatem humanam, quæ in abyssum sapientiæ Dei temerè perrumpit, quoties audit Deum recipere in gratiam blasphemos, & enormibus sceleribus conspurcatos, cum alij qui minus uidentur peccasse, imò qui iusti sibi videntur, relinquatur suæ cœcitati. Sed Paulus ad sapien-

pientiam Dei, qui solus sapit, nos remittit, & vult vt suo exemplo ad Dominum conuertamur, eiq; conuersi gratias agamus.

Porrò hoc loco abusi sunt Libertini ad tollendam animarum humanarum immortalitatem, vrgent verba Pauli, qui Deum solum immortalem, & inuisibilem, & sapientem prædicat. Primùm illis libenter largior, quòd exclusiua particula, soli, possit istis omnibus epithetis rectè addi, sed perperam tamen eos affirmo deceptos fallacia æquiuocationis, inferentes animas hominum non esse immortales. Nam Paulus Deum solum ex seipso & propria natura hoc priuilegium habere, vt sit immortalitatis origo. Verùm quòd ipse ex se habet, id nobis, ad imaginem suam formatis, per gratiam communicat.

Hoc præceptum commendo tibi fili Timothee, iuxta prophetias, quæ de te præcesserunt, ut milites in ijs militiam bonam.

Septima pars huius capitis, in qua repetit propositionem, & commendat Ti-

motheo officium, vt respondeat prophetijs, quæ de ipso, ante delegatum ipsi officium, præcesserunt. Nam sancti, vt apparet, viri prophetico spiritu de Timotheo ediderant vaticinia, quibus tanquam stimulis quibusdam vult Paulus Timotheum incitari ad præstandum officium: quod quia arduum est, in eoq; requiritur acre certamen, comparat illud militiæ honestæ, in qua sub vexillis Christi strenuè pugnandum monet.

Habens fidem & bonam conscientiam.

Bonæ militiæ regulam tradit, vt longè vtilissimã, ita quoq; tutissimam, quam qui negligit, vt ignauus, & inermis miles, à duce suo relictus, ab aduersario captiuus & superatus abducitur. Huius regulæ duas partes facit, Fidem & Bonam conscientiam. Fides est, cùm firma persuasio de omni veritate Dei seu verbo Dei, tùm fiducia Christi, vnde spiritualis Dei cultus prodit, Inuocatio, gratiarum actio, timor, patientia &c. Bona conscientia quatuor veluti fulcris nititur. Primùm, fiducia Christi, qua statuitur remissum esse peccatum.

catum. Secundò, propoſito peccandi abiecto. Tertiò, deſiderio & uoto vitam Deo approbandi in poſterum. Quartò, fide & diligentia in officio. Primum ex eo probatur, quòd vbi non regnat fides in Chriſtum, ibi peccatum dominium in conſcientiam exercet. Vt igitur fide purificatur conſcientia: Ita eadem veluti fulcro quodam fulcitur ac ſuſtinetur. Secundum ex eo confirmatur, quòd qui non abiecit propoſitum peccandi, ſpiritum Chriſti non habeat, qui eſt pignus & arabo noſtræ hæreditatis. Idem confirmatur Pſal. 39. Beatus vir, cuius eſt nomen Domini ſpes eius, & non reſpexit ad vanitates & inſanias falſas. Tertium confirmat Paulus inquiens: Qui ſpiritu Dei ducuntur, hi ſunt filij. Item, Si ſpiritu ducemini, non eſtis ſub lege. Poſtremum hac ſententia confirmatur: Si quis ſuorum & maximè domeſticorum curam non habet, fidem abnegauit, & eſt infideli deterior. Fide enim abnegata, conſcientia polluitur, & vaſtatur, atq; frena cupiditatibus prauis laxantur. Sit igitur nobis huius ſanctæ militiæ regula commendata, ſtudeamuſq; ſinguli, vt noſtram vitam iuxta illam formemus in gloriam DEI, noſtram ipſorum ſalu-

tem, & ædificationem domus Dei, quæ est Ecclesia.

Quam quidam postquam repulerunt, circa fidem naufragium fecerunt.

Amplificat à pœna, in quam incurrunt, qui conscientiam polluunt, & pulcerrima metaphora pollutæ conscientiæ malum depingit. Confert enim ciues Ecclesiæ nauigantibus in turbulento ac sæuo mari, quibus tamen nihil est periculi, donec in naui manserit salua. Sic qui sunt in Ecclesia, donec retinent fidem & bonam conscientiam, in ea manent securi, quantumuis turbulentum mare sæuiat. Verùm vbi conscientia peccati locum obtinuerit è naui, hoc est, Ecclesia ejciuntur. Faciunt igitur naufragium circa fidem, qui bona conscientia excidunt, qui polluta conscientia se totos prauitati mancipant, ac sua negligentia promerentur, vt non solum non contineantur in pura Dei notitia, verum etiam vt cœcitate, erroribus, & falsis opinionibus obruantur in pœnam suæ ingratitudinis. Obseruemus itaq; hoc loco, quòd conscientia sit quasi arca quædam,

dam, cui tanquam fidæ custodiæ thesaurus Euangelij conseruandus traditur. Vnde nihil mirum est, si fluctuent opinionibus, & nihil firmi habeant, qui inter varias procellas voluptatum agitantur. Cùm itaq; videmus maximam mundi partem Euangelium aspernari, sciamus esse fructum malæ conscientiæ & spretæ fidei, veritatisq; Dei.

In quorum numero est Hymenæus & Alexander, quos tradidi Satanæ, ut discant non blasphemare.

Exemplum pœnæ pollutæ conscientiæ addit, vt simus cautiores bonæ conscientiæ custodes. Huius Hymenæi meminit in sequenti Epistola cap. 2. qui resurrectionem iam esse factam garriebat. Nam qui circa fidem fecerunt naufragium, absurdis opinionibus fingendis, idonei sunt architecti. Porrò quis fuerit Alexander is, cuius hîc meminit, non satis constat. De Alexandro fabro Aerario summo aduersario Pauli hoc intelligi non potest, cum hoc intelligendum sit de aliquo, qui fidem antea receperat, & postea circa eandem

naufragium fecerat. Quarè videtur hic locus intelligendus esse de Alexandro, cuius meminit Lucas in Actibus cap.9. Qui futuræ suæ defectionis aptum specimen edidit: Cum ficta & prophana oratione tumultum populi sedaret. Hos dicit se tradidisse Satanæ, hoc est, exclusisse è familia Christi, extra quam Satanas efficax est in filijs contumaciæ. Finem addit, vt discant non blasphemare, hoc est, vt ex pœna inflicta vel suum errorem agnoscant, & resipiscant, vel si redire per pœnitentiam noluerint, iustè pereant.

CAPVT SECVNDVM.

SVMMA SECVNDI CAPITIS.

HOrtatur Paulus ad preces pro omnibus hominibus: quod & utile, & Deo acceptum monet, cũ sit & vnus omnium Deus, & vnus omniũ mediator Christus. Dat præcepta mulieribus, vt cum silentio, & subiectione discant; & non doceant ipsę in cœtu.

OR-

ORDO SECVNDI CAPITIS.

DVæ ſunt principales huius capitis propoſitiones ſeu partes, totidem canones Eccleſiaſticos nobis commendantes. Vna de oratione pro omnibus habenda, quæ validis confirmatur argumentis. Altera de Doctoribus in Eccleſia, quos vult iuſtos viros eſſe, & non mulieres. Munit & hanc propoſitionem iuſta confirmatione. In prioris partis declaratione delabitur in tres locos ſcripturæ præcipuos, quorum Primus eſt, de voluntate Dei, volentis omnes ſaluare, & ad agnitionem ueritatis uenire. Secundus de unitate eſſentiæ diuinæ. Tertius de Mediatore Chriſto. In poſterioris partis explicatione, attingit lapſum primorum Parentum, reparationem, matronarum officium in educandis liberis.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE *doctrinarum.*

Adhortor itaq; primum omnium ut fiant deprecationes.

Prima

Prima huius capitis propositio seu pars, quam superioribus illatiua particula ideò adiungit, quia suprà meminerat naufragij circa fidem, quod patiuntur illi, qui conscientiam polluunt. Hîc itaq; monstrat modum conseruandæ conscientiæ bonæ, ac tria indicat. Primum, quòd nostrarum uirium non sit, nos immunes & inculpatos seruare, quin polluamus subinde conscientiam. Deinde ostendit unde, & quomodo sit impetrandum auxilium, quo conscientia conseruari possit illæsa, & polluta, nempe à Deo per serias preces. Tertium, cum primum omnium addit, uult ut quotidiana exercitia pietatis, à precibus & gratiarum actione ordiamur. Nam primum omnium ad cultum Dei quotidianum referendum est.

Deprecationes, petitiones, intercessiones, gratiarum actiones.

Orationis formas enumerat quatuor, quæ ita distingui possunt. Deprecatio est, qua deprecamur mala tum à nobis tum ab alijs. Petitio est, qua præsidium aduersus Ecclesiæ hostes imploramus. Intercessio

sio est, qua petimus salutaria alijs. Gratiarum actio est & professio, qua palam testamur, unde acceptum est beneficium, & gratæ mentis pro accepto beneficio testatio. Horum prius ueritatis, posterius iusticiæ est proprium. Tametsi autem gratiarum actionem postremo loco collocauit, in quotidianis tamen exercitijs reliquas præcedere debet. Par enim est, ut accepta beneficia agnoscamus, priusquam petamus noua.

Pro omnibus hominibus.

Non uult pios pro se tantum esse sollicitos, uerum etiam pro alijs, ijsq; non solum notis & familiaribus, & eiusdem religionis, uerum etiam pro omnibus promiscuè: quod quidem caritatis lex, præceptum Domini, communis necessitas, & plurima probata exempla requirunt. Oratio autem quæ fiet pro omnibus, niti debet Christi sacerdotio, & promissione. Nam ut per Christum nostræ preces exaudiuntur, ita ipsius promissio fidem exaudition is facit. Nec distributiua particula ad mortuos se extendit, id quod ex rationibus additis manifestum est. Quare cum oratio pro mortuis nec mandatum, nec pro-

promissionem, nec probata exempla habeat, impia censenda est, ut quæ fide destituta humanis somnijs nitatur.

Pro regibus & omnibus in eminentia constitutis.

Tantùm unam speciem subijcit generi, nam pij poterant aliàs excipere hanc speciem: propterea quòd tum temporis omnes mundi reges aduersabantur Euangelio. Verum Paulus illam exceptionem præoccupat, significans potestates esse ordinationes Dei, quæ precibus sanctorum tanquam sustentaculis indigent. Huius exhortationis Paulinæ præceptum, & exemplum habemus. Præceptum est, Diligite inimicos uestros. Et orate pro his, qui uos diris execrantur. Vnde sequitur, multò ardentius orandum esse pro pijs, & gloriæ Dei studentibus, non solùm regibus, uerumetiam omnibus alijs. Exemplum. Moses Deum sollicitat pro Aegyptijs, & exauditur. Magnum sanè nostri officij exemplum, ut nos quoq; supplicemus pro his, qui diuersam consectantur doctrinam, uerùm hîc distinguendum est inter personas, ordinationes Dei, & peccata, qui-

quibus contaminantur sæpe qui Magistratu funguntur. Pro personis orandum est, ut conuertantur ad Deum, ut conseruentur, ut regantur à Deo, uerùm si conuerti non uelint, ut Deus eos compescat, ne sæuiant in ipsius Ecclesiam. Pro ordinationibus diuinis, ut status diuinitus constituti sint incolumes. Contra peccata orandum est, ut non crescant, in contumeliam Dei & Ecclesiæ destructionem. Cùm itaq; oramus contra Papam, non personæ ipsius malè cupimus, quam uellemus, si modo pij sumus, potius emendari & conuerti ad Dominum, ut unà nobiscum æternum Deum celebraret, sed contra tyrannidem, sophisticam, & hypocrisin eius, quibus Christi Ecclesiam crudeliter inuadit. Cùm addit, Pro omnibus in eminentia constitutis, genus pro specierum enumeratione ponit, vult enim, ut pro omnibus ijs, qui aliqua legitimi officij dignitate eminent, (ut sunt Duces, Comites, Principes, Præfecti, Consules, Doctores, Præceptores, Patroni,) precemur Deum, quò in singulis statibus & ordinibus omnia ritè & legitmè fiant.

Vt placidam & quietam uitam

tam degamus, in omni pietate & honestate.

Confirmat propositionem argumento à quadruplici utilitate sumto, & simul indicat non fore irritas preces, quæ pro magistratu & alijs fiunt. Primus fructus est, placida uita, id est, non turbata bellicis tumultibus ab externis hostibus. Secundus est, quieta uita seu quies, quæ πολυπραγμοσύνῃ opponitur, quemadmodum ostendi in priore Epistole ad Thess. cap. 4. hac quiete suo officio ritè fungi quilibet contendit, in suum & aliorum commodum. Tertius fructus est pietas. Nam cùm bellis omnia turbantur, negliguntur studia literarum, negligitur iuuentus, ut in pietate institui non possit. Quartus fructus est, honestas uitæ. Est enim σεμνότης sanctimonia, & honesta morum seueritas, qua innocentiæ uitæ & grauitati studeant homines. Obseruemus itaq; hoc loco, quòd per preces piorum respublicæ tranquillitate & pace fruantur. Deinde, quòd huius tranquillitatis seu pacis publicę tres sint fines. Primus, quies in agendo propria, absq; curiositate. Secundus, pietas erga Deum. Tertius, uitæ honestas seu grauitas.

uitas. Pace igitur & tranquillitate publica, diuinitus conceſſis ad preces piorum, impiè abutuntur, quotquot tyrannidis, luxus, gulæ & aliorum vitiorum occaſionem inde petunt, ingentes cum ſibi tum alijs calamitates accerſentes. Iram enim Dei ſuis ſceleribus prouocant, quemadmodum populus Iſraëliticus ſubinde fecit, donec de ipſo grauiſſimum ſupplicium ſumtum ſit: quale iam haud dubiè propter inundationem omnium ſcelerum in mundo timendum eſt.

Hoc enim bonum & acceptum coram ſaluatore noſtro Deo, qui omnes homines uult ſaluos fieri, & ad agnitionem ueritatis uenire.

Alia ratio propoſitionis, ab honeſto ſumta: cui additur confirmatio ab affectibu Dei erga homines. Cùm enim dicit, bonum & acceptum coram Deo eſſe, ſignificat, & quod pijs gratiſſimum eſſe debeat, & quod in omni actione primum quærendum ſit, Deóne accepta ſit actio an non. Creaturæ enim iurè ſufficere de-

bet hæc ratio: Hoc factum est rectum, ac Deo probatum, Igitur faciendum. Debet enim creatura iure creationis, obedientiã suo creatori. Confirmatio sequitur. Quia omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Hic est affectus Dei erga omnes homines. Obseruemus hîc duo. Primum vniuersale dictum, videlicet, quòd Deus velit omnes saluos fieri, in quod dictum & nos includamus. Deinde consequendæ salutis ratio, nempe quòd velit omnes ad cognitionem veritatis venire. Est enim hæc cognitio (quæ Synecdochicos etiam fidem complectitur) ordinarium instrumentum, quo velit nos Deus oblatam salutem recipere. Requirit itaq; hęc Dei voluntas conditionem fidei, seu conuersionis, sine quibus Deus non vult quenquam saluari, iuxta illud: Qui non credit, ira Dei manet super eum. Breuiter proinde hic sensus est. Deus uult omnes homines saluos fieri, modo fide oblatam salutem recipere non recusauerint. Quidam uniuersalem particulam ad ordines hominum referunt, quia hîc de regibus fit mentio, quos probat non exclusos esse à salutis promissione. Sed illud ex uerbis Pauli sequi dico. Nam cùm dicit,

Deus

Deus uult omnes homines ſaluos fieri. Sequitur, quòd reges & alij conſtituti in eminentia, qui in hominum numero ſunt, ad hanc ſalutem, modò crediderint, admittantur. Hanc eſſe ueram & genuinam horum uerborum ſententiam, confirmant ætiologiæ, quæ ſequuntur.

Vnus enim Deus.

Deum uelle omnes homines ſaluos fieri, probat à connexis, ut enim unus eſt mundus, qui totus opus eſt Dei, cum hominibus qui in eo ſunt: Ita unus eſt Deus natura & eſſentia. Non enim hîc de perſonis, ſed tantum de eſſentia diuina agit, quare perperam faciunt, qui hoc loco abutuntur ad euertendam perſonarum trinitatem. Hoc ipſo argumento utitur Paulus ad Roman. 3. ad probandam iuſtificationem gratuitam pertinere ad omnes, qui eam apprehendere uolent. An (inquiens) Iudæorum Deus tantum? an non & Gentium? quandoquidem unus Deus, qui iuſtificabit circumciſionem ex fide, & præputium per fidem.

Vnus & mediator Dei & hominum homo Christus Iesus.

Ab vnitate Mediatoris, & coniunctione eius nobiscum, probat Deum velle omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Hic Mediator, humana natura assumpta, omnibus humanitate (id est, humana natura) coniunctus est. Nam omnes in humanitatis natura communicat. Quare ipsum hominum salutem velle, dubium esse non potest: sed vt pater, nempe per ordinarium instrumentum, quod est fiducia in hunc Mediatorem. Porrò cùm intelligebat Paulus nos nunquam adduci posse, vt ad Deum confugeremus, nisi prius essemus persuasi, nobis Mediatorem proximum esse, nosque attingere, ostendit vbi sita est, & quiescit fiducia nostra, vt adhæreamus Christo, eumq; pro Mediatore quæramus, videlicet, quòd nobiscum coniunctus sit, vt eiusdem naturæ particeps. Id quoq; intelligit Esaias Propheta, cùm nominat ipsum Emanuelem, id est, nobiscum Deum. Hoc enim sine vera similitudine, & naturæ vnione fieri non potuit. Verus igitur

igitur Deus, & uerus homo in vnitate perſonæ, eſt noſter Mediator Ieſus Chriſtus. Quàm autem neceſſarium fuerit, eum qui Mediator noſter futurus eſſet, verum Deum & hominem verum eſſe, conſtat ex officio Mediatoris, quod in eo conſiſtit, vt homines cum Deo conciliet, & inimicitias capitales aboleat, quæ prius intercedebant, nulla autem ſpes erat, id futurum, niſi Dei maieſtatis ad nos deſcendiſſet, ſeq; cum naturæ noſtræ infirmitate coniunxiſſet. Similiter officium Mediatoris erat, nos filios Dei atq; hæredes regni Dei efficere, cùm antea mortis & damnationis hæredes eſſemus. Hoc arrabone fiducia noſtra confirmatur, quòd ſumus filij Dei, quia filius eius naturalis, corpus à corpore noſtro, & carnem è carne noſtra aſſumſit. Præterea id omnino ad redemtionem noſtram neceſſarium erat, vt inobedientia commiſſa in carne, in eadem ſarciretur. Ideo venit Dominus noſter reuerà homo, veluti perſonam ipſius Adam referens, cuius etiam nomen ſumſit, vt pœnam peccati in carne, in qua admiſſum fuerat, perſolueret. Huc dictum Irenæi ex libro 3. referendum eſt. Oportebat, inquit, Mediatorem Dei & hominum, propter ſuam ad utroſq; do-

meſticitatem, in amicitiam & concordiam vtroſq; reducere, & facere, vt Deus reciperet hominem, & homo reſtitueretur Deo.

Porrò, ſunt, inter quos conuenit Chriſtum Mediatorem eſſe, qui tamen de modo non conſentiunt. Quidam enim ad naturam diuinam ſolam, vt Oſiander. Quidam vt Stancarus ad humanitatem ſolam. Eccleſia vera ad totam perſonam redemtionis officium refert. Quare breuiter, quid ſit de hac re ſentiendum, quibuſdam regulis oſtendam.

Prima regula, Diſcernendæ ſunt appellationes, quæ naturarum proprietates ſignificant, ab officij appellationibus. Vt Deus, omnipotens, creator, ſunt appellationes ad diuinam naturam referendæ. Homo paſſus, vulneratus, mortuus, Sunt appelationes ad humanam naturam referendæ.

Secunda regula, Nomina officij, toti perſonæ, nõ alterutri ſeorſim, competunt, vt ſunt hæc, Mediator, redemtor, rex, ſacerdos, paſtor &c. Nam hæc per ſe, & ſeorſim, nec humanæ naturæ, necq; diuinę conueniunt, ſed toti perſonæ. Quod ex eo probari poteſt, quòd officium redemtionis inter-

interdum tribuatur Messię sub appellatione humanæ naturæ, interdum sub appellatione diuinæ naturæ. Et rursus sæpissimè sub appellatione totius personæ. Moses dicit, Semen Mulieris contriturum caput serpentis. Et Ieremias affirmat ipsum Iehoua esse iustificatorem nostrum. Et Epistola ad Hebræos, Habentes Pontificem magnum, egressum cœlos Iesum, filium Dei. Hoc testimonium pontificatum tribuit toti personæ. Hîc diuersis licet vocibus, idem tribuitur Semini mulieris, & Iehoua seu λόγῳ Dei patris coæterno, & Iesu filio Dei. Verùm hoc non conuenit alicui naturarũ seorsim. Nam vt diuina natura pati non potuit: Ita humana sustinere iram Patris minimè valebat. Quare istæ locutiones, prima & secunda, non per communionem idiomatum intelligi possunt, Sed per tertiam explicandæ sunt. Hęc enim apertè conuincit superiores per Synecdochen intelligendas esse, hoc modo: Iehoua est iustificator noster, id est, illa persona, quæ est Deus, assumta humana natura. Semen mulieris conteret caput serpentis, id est, illa persona, quæ est Semen mulieris, seu homo, vt officium redemtionis sit personæ totius. Cùm igitur Paulus dicit,

Vnus est Mediator Dei & hominum, homo Iesus Christus, Sensus est hic: Homo Iesus qui est Christus, est Mediator, Non itaq; Paulus excludit naturam diuinam, quia personæ appellationem adiecit, sed ideo humanitatis peculiariter meminit, quia hoc magis argumenti vis, vt suprà declaratum est, requirebat. Præterea & hunc locum malignè contaminant Papistæ, qui honorem mediatoris Christo detrahentes, sanctis attribuunt: Idq; non solum contra verbum Dei, verumetiam in contumeliam Iesu Christi. Primùm enim ex hoc quòd dicitur, vnus Mediator, ridiculè vrgent voculam vnus, & dicunt se fateri nobiscum, Christum quidem unum esse Mediatorem, sed eum solum esse pernegant. Tametsi apertè peristasis loci contra illos militat. Nam eadem significatione, qua dixerat, unus Deus, ut qui communis sit omnibus hominibus in mundo: ita mox addit, Vnus Mediator, significans eum similiter omnibus communem. Vnde sicut apertè falsum esse conuincitur, Deum non solum esse Deum, quia unus dicatur, Ita etiam mera calumnia est dicere, Christum non solum esse Mediatorem, quia unus hic à Paulo dicatur:

tur: Cùm tamen Paulus hunc unum communem ſtatuit omnibus hominibus, ex eo quod dederit ſeipſum precium redemtionis pro omnibus. Sunt qui cùm hanc apertam calumniam excuſare non audeant, ad diſtinctionem confugiunt, dicunt enim Chriſtum Mediatorem eſſe, ſed expiationis, ſanctos uerò eſſe mediatores interceſſionis, quia iubentur Chriſtiani pro ſe inuicem orare. Specioſa quidem hæc oratio, ſed in ea plus ueneni, quàm mellis ineſt. Reſpondeo igitur, uerum eſſe quòd iubeantur Chriſtiani pro ſe inuicem orare. Sed inde ſequi nego, interceſſores aut patronos eſſe demortuos ſanctos pro uiuis & defunctis. Nam dum interceſſores nominant Papiſtæ, intelligunt patronos, qui ſua dignitate & meritis, nobis patris cœleſtis gratiam mereantur. Quod apertè cum unici Mediatoris honore pugnat. Nam triplex impietas in iſto errore papiſtico ſe profert. Primùm enim, quòd mortuos uiuorum interceſſores ſtatuant, ſine teſtimonio uerbi Dei. Deinde, quòd doceant nitendum eſſe illorum meritis. Poſtremò, quòd tales fictitios patronos colendos & inuocandos ſtatuant. Cæterum quòd ſancti in mundo uiuentes, orent pro

se inuicem in hoc mundo, id quidem faciunt non sua dignitate, sed patrocinio unici mediatoris Christi freti, cuius unius dignitate & intercessione se exaudiri statuunt, iuxta promissionem: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit uobis.

Qui dedit seipsum precium redemtionis pro omnibus.

Ab effectu tanquam euidentissimo iudicio, confirmat Christum unicum nostrum Mediatorem esse, qui iram Patris placauit, se ipso in hostiam pro peccatis dato. Cùm igitur hic honor placandi Patrem soli Christo competat, & nulli alij, rectè ex eo Paulus, Christo soli hunc intercessionis honorem uendicat. Obseruemus & hîc uniuersalem (pro omnibus) quæ profectò non ad omnes ordines tantùm, uerum etiam ad omnes ordinum homines, quibus credentibus applicatur meritum Christi, referri debet.

Testimonium temporibus suis.

Chrysostomus ipsam Domini passionem testimonium uocat, certo tempore exhi-

exhibitum. Tametsi autem suo tempore (hoc est, à Patre præfinito) hoc testimonium edidit, tamen omnium temporum & hominum sufficiens ἀντίλυτρον est, hoc est, redemtionis precium. Atq; hoc testimonium per prædicationem Euangelij reuelatur mundo, ut credentes inde salutem hauriant, proinde propter prædicationis dispensationem, testimonium dicitur salutis credentium, ruinæ uerò & damnationis credere recusantium.

In quod positus sum ego, preco & Apostolus (ueritatem dico in Christo, non mentior) doctor Gentium in fide & ueritate.

Quia Iudæi promissionem salutis ad se tantum pertinere rati, morosè clamitabant, exclusas esse gentes à spe salutis, anticipat, & à destinatis probat salutem ad gentes quoq; pertinere. Nam si Paulus diuinitus destinatus est Apostolus gentibus, & functio Apostolatus salutis eorum annunciatio est, ad quos Apostolus mittitur, certè gentes extra salutis spem esse non possunt, quibus diuinitus est destinatus Apo-

Apostolus. Iuramentum interposuit, quo maiorem haberet autoritatem & fidem, asseueratio. Iam si ad gentes quoq; ut ad Iudæos salutis spes extenditur, profectò par est pro omnibus precari, ut oblatam gratiam fide recipiant omnes.

Volo igitur uiros orare.

Conclusio est, sed distributione ac circumstantijs quibusdam amplificata. Nam simul uirorum & mulierum mores & gestus inter orandum exprimit.

In omni loco.

Cum semper orandum esse aliàs docuit, iam locum orationi omnem aptum docet. Nam ubicunq; pius est, circumfert secum templum Dei: in quo cultum Deo præstare conuenit. Nec pugnat hic locus cum dicto Christi, qui iubet, ut oraturi intrent in conclaue. Nam hoc dictum solam Hypocrisin excludit.

Sustollentes manus puras.

Manuum puritate sinceros affectus, & bonam conscientiam intelligit. Nam ut contaminatæ manus quidquid attingunt, polluunt, Ita cor impurum seu conscientia

tia mala, orationem inquinat & conſpurcat.

Sine ira & diſceptatione.

Neceſſaria orationis adiuncta ponit duo. Primum, ut fiat oratio ſine ira. Hîc Synecdochicè omnem uitioſum affectum uult ab oratione abeſſe, Vult nos neminẽ odiſſe, ſed amicè omnes complecti. Deinde, ſine diſceptatione, hoc eſt, ſine diſputatione & hæſitatione de accipiendis petitis, iuxta illud, Quicquid petieritis credentes, accipietis: Sed cum hac conditione, modo in gloriam Dei & uerè in noſtram ſalutem cedant petita. Puritas enim manuum & fides nos monent, ut aliud nihil oremus. Et Chriſtus uult, ut patris uoluntati noſtras preces ſubijciamus.

Similiter & mulieres in amictu modeſto cum uerecundia, & modeſtia ornare ſeſe, non cincinnis, uel auro, uel margaritis, uel ueſtitu præcioſo, ſed (quod decet mulieres pietatem ſpondentes) operibus bonis.

Alterum diſtributionis membrum eſt de

de mulieribus, quas uult similiter orare, leuatis puris manibus, in omni loco. Sed commendat illis amictum, qui testari poterit de illarum uerecundia, & temperantia, & corrigit uitia matronarum, quæ fuerunt Ephesi, quæ nimium luxu defluxerunt, sumto argumento à pietatis professione, quam professionem ornare bonis moribus, modestia, uerecundia & temperantia atq; alijs pietatis exercitijs, decet.

Mulier in quiete discat, in omni subiectione. Mulieri autem docere non permitto, nec autoritatem usurpare in uirum, sed esse in quiete.

Secunda huius capitis propositio, continens canonem Ecclesiasticum de disciplina & moribus mulierum. Hoc canone duo præcipiuntur mulieribus, & duo prohibentur. Primùm præcipitur, vt quietè sine tumultu discant, vt eas decet, quæ subiectionis legi obnoxiæ sunt. Deinde, vt sint in quiete, ac sua agant, tractentq; ea, quæ ad mulieres pertinent, non ingerentes se in virorum negotia. Prohibetur

betur prmùm, ne publicè doceant mulieres. Deinde, ne autoritatem in viros ſibi vſurpent. Hæc eò pertinent, vt in Eccleſia ſit ordo & ἐυταξία, non vt inde ſumamus argumentum contemnendi ſexus muliebris, nec ita iubentur ſilere, quin eis ſalutaria conſilia dare maritis liceat, ſi quando id res poſtulare videtur, id quod hiſtoria Iudith, Deboræ, Annæ, & aliarum oſtendit. Imò Abraham iubetur à Domino, vt vxoris conſilio obtemperet, de ejcienda ancilla Agar. Præterea piarum Matronarum eſt, vt domi familiam voce, Ita & diſciplina domeſtica, pietatem docere: imò & maritos ceſſantes, & ignauos ſui admonere officij poſſunt. Paulus enim hic de diſciplina communi agit, quæ non excludit neceſſaria conſilia, & deliberationes mulierum honeſtarum.

Adam enim primus formatus eſt, deinde Eua.

Rationes propoſitionis petit ex attributis perſonarum, ſeu connexis, Argumentum hoc eſt. Adam prior formatus eſt, deinde Eua. Igitur uir debet habere autoritatem in mulierem, atq; illa uiro ſubiecta

cta esse debet. An igitur, qui prior est tempore, prior est etiam autoritate? an non creationis series indicat, reliqua omnia ante Adamum creara esse, & tamen ei subiecta esse? proinde argumenti συνεχοῦς uidetur debile. Verùm hic tempus & causam simul respicere oportet. Adam est quidem formatus ante mulierem, sed non propter mulierem. Mulier contrà post uirum formata est, sed propter uirum, ut eius adiutorium esset, ei subiecta. Quapropter causa ipsa formatæ mulieris argumenti Synechon est, atq; ita hac ratione rectissimè adimit Paulus mulieribus in uiros dominium.

Et Adam non seductus est, mulier autem seducta in transgressione fuit.

Hac ratione docendi munus adimit mulieribus. Mulier est seducta, nō Adam. Igitur muliebris sexus est aptior seductioni quàm uirilis sexus. Proinde cùm malè cessit docendi munus quod sibi usurpauit Eua, reliquæ mulieres à docendi munere abstineant: sed cum exceptione, de qua paulò antea admonui. Sed quid est, quòd neget

neget Adam deceptum? an non porrectum ab Eua pomum contra interdictum Domini guſtauit?. Reſpondeo. Chryſoſtomus fatetur vtrumque deceptum eſſe, Adam nimirum & Euam, ſed comparatione diſtingui deceptionis modum. Nam ſi ad dolos & ſophiſticam Satanæ, qua is mentem mulieris peruertit, reſpexeris, Adam profectò iſto modo minimè eſt deceptus. Verùm ſi ad mulierem reſpexeris, caritate vxoris in pernicioſum obſequium pertractus eſt Adam. Atq; ita priori reſpectu non eſt deceptus, Sed poſteriore tantùm pertractus eſt in errorem, & ex errore in ruinam, in quam totam poſteritatem coniecit ſecum. Hæc Chryſoſtomi eſt diſtinctio. Poteſt autem & alia declaratio ſumi à priori membro, vt quemadmodum ſuprà dixit, Adam prior formatus eſt, deinde Eua: Ita Eua prior decepta eſt, & deinde Adam. Vnde facilis mulierum lapſus in errorem, & ex errore in ruinam, in quam totam poſteritatem coniecit ſecum. Quare minimè conſultum eſt, vt docendi munus committatur mulieribus.

Saluabitur autem per filiorum generationem, ſi manſerit

in fide & dilectione & sanctificatione cum sobrietate.

Hoc, & in consolationem, & in instructionem mulierum adiectum est. Etsi enim mulier seducta est, tamen gratiæ Dei non minus quàm vir particeps fieri potest, modo Christi gratiam fide amplexa fuerit. Papistæ quidam hoc loco fœdè errarunt, qui in hanc sententiam præsentem locum explicant: Saluabitur mulier per filiorum generationem, modò filij in fide & dilectione &c. manserint. Ex priori membro iusticiam operum extruunt. Ex posteriori, in contumeliam sancti coniugij perruperunt. Nam si tum demum saluabitur mulier, si filij in fide manserint, certè extremè periculosus erit status coniugalis. In hoc errore & diuus Hieronymus fuit, verùm hîc duplex error committitur, Prior, quòd Paulum de causis iustificationis agere putant, cùm de vita iustificatarum mulierum agat. Cuius sanè vita hîc præscribitur. Primùm enim proprium mulierum opus ponit, nimirum liberorum generationem. Deinde, commendat eis reliqua pietatis exercitia, sine quibus profectò fides retineri nequit.

Nam

Nam, qui facit iustitiam, iustus est. Et Salomon, Qui ambulat in integritate, iustus est. Deinde & in hoc errant, quòd manserint, ad filios referunt, non attendentes nomen Græcum, quo significatur generatio liberorum, singulare esse. Proinde sensus est, Saluabitur per propagationem, si manserint scilicet mulieres. Est enim Synthesis, qua non tàm verborum quàm sensus ratio habetur. Hic locus in genere nos admonet, de officio ex fide & bona conscientia præstando: quod vbi non fit, in naufragium fidei incurritur. Ideoq; non mirum est, mulieres saluari per officia debita. Quia sunt fidei testimonia, & effectus, non causa & merita salutis.

CAPVT TERTIVM.

SVMMA TERTII CAPITIS.

Digitized by Google

EPiscopi, Diaconi, eorumq; vxores, inculpatis sint moribus, rectecq; conuersentur in domo Dei, quæ est Ecclesia.

ORDO TERTII CAPITIS.

PRimum exponit virtutes, quibus præditus esse debeat futurus Episcopus, seu minister Euangelij, & simul vitia haud ferēda attingit. Deinde mores Diaconis & illorum vxoribus præscribit. Tum commendat Timotheo hæc præcepta ab honesto seu dignitate domus Dei, in qua conuersari oporteat Episcopum. Vnde in commendationem ministerij Euangelij delabitur.

EXEGESIS TERTII CAPITIS, CVM OBSERVATIONE *doctrinarum.*

Fidelis sermo.

Hoc Chrysostomus aptat superiori capiti, vt sit clausula, continens asseverationem eorum, quę ibi disputata sunt, Alij volunt, vt sit exordium huius tertij capitis, quo attentum reddit Timotheum, vtque cogitet, illos solos esse idoneos ad officium

cium Episcopale, in quibus virtutes enumeratæ inueniuntur, sciatq; tales à se ordinandos in Episcopos seu Pastores.

Si quis Episcopatum appetit, bonum opus desiderat.

Hæc propositio est sequentis expositionis, continens fundamentum, vnde virtutes Episcopi extruit. Cõmendat autem Episcopale munus ab honesto, cui vt plurimum arduum coniunctum est, iuxta prouerbium: Quæ pulcra eadem & difficilia. Quatuor ex verbis Pauli colligamus. Primum, quòd non sit reprehendendum, si quis Ecclesiæ indigenti modestè, sine ambitione suam operam seu ministerium offerat. Nam, si per ambitionem quis appetat, non Dei, sed Satanæ spiritu impelli putandus est. Secundum, quòd Episcopalis functio sit honesta, testimonio Spiritus sancti, quo pij confirmari debent, aduersus prophanorum hominum iudicia & calumnias. Tertium, quòd Episcopi functio non in titulo aut dignitate tantum, verùm multò magis in arduo ac difficili labore sita sit, id quod Episcopi nomen arguit. Episcopus enim ab inspicien-

do nomen habet. Nam est inspector, qui, vt Ecclesiam, cui præest inspicit, ita curat, quæ ad Ecclesiæ incolumitatem pertinere videntur. Hoc itaq; nomine, Paulus eos intelligit, qui in certa sede certum populum docuerunt, hodie Pastores & Parochi dicuntur. Quartum, quòd officij dignitas requirat morum grauitatem officio respondentem. Vt enim hîc Paulus proposita eminentia officij infert morum descriptionem, respondentium tanto muneri: Ita in alijs quoq; functionibus ex officij eminentia, vitæ regula petenda est.

Oportet igitur Episcopum irreprehensibilem esse.

Iam infert descriptionem virtutum Episcopi, estq; hoc argumentum, Episcopatus est præclarum & honestum opus, igitur oportet eum, qui futurus est Episcopus, irreprehensibilem esse. Ex eodem antecedente, reliqua quæ sequuntur, extruuntur, quod hoc loco dixisse, satis sit. Sed quid est irreprehensibilem esse? Est esse sine crimine, vt ad Titum ipse Apostolus exponit. Talis enim est, qui reprehensioni hominum iustè, & criminali infamiæ non est obnoxius. Proinde hic loquitur

quitur de foro hominum, non de foro Dei, in quo nullus est innocens.

Vnius uxoris uirum.

Tempore Pauli fuerunt ex gentibus conuersi, qui simul plures vxores habuerunt, tales arcet Paulus ab Episcopali functione, non prohibet Paulus, quin alteram post priorem defunctam ducere possit Episcopus. Praeterea, vt hac sententia non prohibetur, quin Episcopus possit esse, qui vxorem non habeat. Non enim hîc legem praescribit necessitatis, sed prohibet tantùm plures simul habere vxores, id quod testimonium est incontinentiæ, ideoq; reprehensione minimè caret; ita contra spiritum Dei, & violenter, contra Euangelicam constitutionem faciunt Pontificij, qui sacerdotibus coniugio interdicunt. Interpretatio Papistica huius loci ineptior est, quàm vt confutatione indigeat. Non enim hîc loquitur Paulus allegoricè, sed propriè mores futuri Episcopi describit.

Vigilantem.

Vox Græca latius patet. Nam νηφάλιον & vigilantem & sobrium significat,

sed hîc pro priori significato, vt Erasmus vertit, ponitur, quia posteà de sobrietate sequitur, dicitur autem vigilans, qui omne studium & vigilantiam rei gerendæ adhibet, quique vigilanter ab omni parte prouidet, ne quid, quod sui officij est, negligat.

Temperantem.

Græcè, σόφρωνα: qua voce significatur harmonia quædam & concentus omnium virium animæ cum recta ratione: vt nec ira quicquam præter imperium rationis agat, nec affectus alius rationis moderamen excutiat. Hiuc pulcerrimè Plato σωφροσώλω harmoniam vocat διαπασῶν, in qua à ratione ira διαπέντε ascendendo distat, & concupiscentia ab ira ascendendo διαπασάρων. vide Timeum Platonicum, & commentarium Procli.

Modestum.

Græcè κόσμιον, qua voce significatur propriè modestia & moderatio quædam, qua ordo, ratio & æquitas in rebus omnibus adhibetur, vnde κόσμιος interdum etiam eum, qui moribus compositus est, significat.

Hospi-

Hospitalem.

Græcè φιλόξενον, hoc est, amantem peregrinorum, significat enim hæc vox habitum, benignè ac amanter complectendi peregrinos, quod sanè nemini denegatum est, etiamsi tenuissima fuerit fortuna.

Aptum ad docendum.

Græca voce significatur habilitas, seu aptitudo quædam ad docēdum, ad quam rem requiritur non solùm liberalis doctrina, & exercitatio: verum etiam singularis prudentia: nimirum, vt quis rectè secet verbum Dei, hoc est, vt pro conditione hominum rectè doctrinam accommodet, vt impuro ac sclerato nebuloni, non Euangelij gratia, sed ira Dei & maledictio Legis proponenda est; ita turbatæ conscientiæ, gratiæ diuinæ thesaurus explicandus est, vt inde vulneris conscientiæ medela desumatur.

Non uinolentum.

Vox græca πάροινον tum vino deditum, tum ex nimia vini petulantia, in aliquem contumelioſum esse significat, vnde Chrysostomus contumelioſum & præfractum interpretatur.

Digitized by Google

Non percussorem.

πλήκτης cum percussor, tum conuiciator dicitur, vtrumq; fœdum in ministro Euangelij vicium est. Obiurgandi sunt sæpè contumaces & inobedientes à ministris Euangelij, sed paternè, non tyrannicè & furiosè.

Non turpiter lucri cupidum.

Ad verbum, non turpilucrem. Debet igitur nec cauponarium, nec fœnus, nec alias turpis lucri vias sectari, sed suum officium augustius iudicare, quàm vt illud prophanis rebus contaminet.

Sed æquum seu moderatum.

Voce græca significatur is, qui non ex rigore legis, sed ex æquo & bono de rebus statuit. Sæpè enim summum ius summa est iniuria. Et Aristoteles, Qui nimium legem exactè & rigidè intuentur, fit Sycophanta.

Alienum à pugnis, alienum ab auaritia.

Hæc superioribus coniuncta sunt, vt eorum effectus.

Qui

Qui suæ domui bene præsit, qui liberos habeat in subiectione, cum omni reuerentia.

Vult non solum Episcopum ex propria domo adferre honestorum morum exempla: verum etiam ex gubernatione domestica, coniecturam vult peti de administratione Ecclesiastica, ideo subiungit.

Si quis propriæ domui præesse non nouit, quomodo Ecclesiæ curam habebit?

Argumentum à minori est. Fieri enim minimè potest, vt qui in exigua administratione torpet, in maiori sit futurus vigilans & industrius.

Non nouitium, ne inflatus incidat in iudicium Diaboli.

Hoc non ad ætatem, sed ad inaugurationem, qua quis Christo inauguratus est, referendum est. Vnde Chrysostomus νεόφυτον interpretatur νεοκατήχητον, id est recens in religionis doctrina instructum. Estq; pulcerrima metaphora in voce græca. νεόφυτον enim significat plantam recens

cens plantatam, quæ nondum altas radices egit. Cuiusmodi plantæ persimiles iudicat Paulus eos, qui recens ad Christianismum conuersi sunt. Vt enim plantata planta æstu solis feruentiori succumbit facilè, & arescit, cùm contra, quæ radices egit, aduersus ardores solis inuicta manet: Ita recens imbutus, in doctrina fidei, persecutione ingruente, facilè frangitur, fidem abiicit, redit ad pristinos mores, atq; ita in Diaboli iudicium incidit. At qui diutius est in doctrina educatus, tanquam miles iam expertus, non ità facilè cedit persecutioni, & scandalis. Additur ratio à grauitate pœnæ; ne videlicet inflatus, scilicet honore nouo, magnificè de se sentiat, ac in Diaboli iudicium incidat, hoc est, in similem condemnationem cum Diabolo ruat, qui ob suam superbam, contumaciam, condemnationis reus est factus. Alij de homine calumniatore interpretantur, vt in iudicium calumniatoris incidere, sit præbere calumniatori maledicendi occasionem. Sed prior interpretatio, quæ est Chrysostomi, accommodatior est præsenti loco, vt quæ grauius argumentum contineat.

Opor-

Oportet autem illum & bonum testimonium habere, ab extraneis, ne in probrum & laqueum Diaboli incidat.

Adeò inculpatam vitam requirit ab Episcopo, vt non solum benè audiat ab amicis, verum etiam ab hostibus, ne possint quicquam ei criminis obiicere iustè. Extraneos vocat alienos à religione Christiana, eiusq; hostes. Sed quomodo hoc fieri potest, vt hostes religionis ferant honestum testimonium preconibus Euangelij? an non Paulum erronem & spermologum vocarunt Græci? Distinguendum est inter doctrinam, & vitam. Vita talis esse debet, vt iure nihil possint aduersarij in eo reprehendere. Doctrina ipsa ferat suam fortunam in hoc mundo. Habet enim satis magnum à Deo testimonium, nec indiget vllius hominis precario suffragio. Huc dictum Domini referendum est: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant vestra bona opera. Porrò huius attributi geminam rationem subiicit, quarum posterior ex priori manat, qui enim in probrum incidit, hoc est, qui infamis factus est,

est, nullo peccandi pudore retinetur, sed laxat turpitudini frena, ac se totum Diaboli laqueis prostituit. Est autem peccandi impudens consuetudo, laqueus ille, quo captiuos tenet homines Satan. Quare nihil periculosius homini esse sciamus, quàm peccatis indulgere. Nam hoc non peccanti solum nocet, verum etiam alijs peccandi feneſtram aperit.

Diaconos similiter graues, non bilingues, non multo uino deditos, non turpiter lucri cupidos.

Transit ad mores Diaconorum describendos, in quibus eadem propemodum (paululum mutatis verbis) quæ supra in Episcopis, requirit. Etsi autem Diaconorum nomen generale est, Hîc tamen pro certa ministrorum specie sumitur. Sunt autem hoc loco Diaconi ministri, qui externæ Ecclesiæ gubernationi in externis bonis præfuerunt, Quales septem illi fuerunt, de quibus in Actis cap. 6. Hi collatas ab alijs eleemosynas, & à se receptas pro necessitate fratrum & sororum distribuerunt. In quo officio, qui se probè gesse-

gesserunt, postea in Episcopos seu Parochos eligebantur. Cæterum, de gradibus ministrorum Ecclesiæ in enarratione Epistolæ ad Ephes. dictum est. Nos hinc colligamus quantam deceat esse innocentiam in Oeconomis mysteriorum DEI, cùm adeò inculpatos eleemosynarum Ecclesiæ collectores & distributores requirat Apostolus.

Habentes mysterium fidei in pura conscientia.

Post enumerationem, hoc veluti genus subjicit, ad quod, si quid in enumeratione prætermissum est, referri oportebit. Hoc superius his verbis expressit. Habens fidem & bonam conscientiam: Hîc pro fide mysterium fidei posuit. Vnde tria colligamus. Primum, quòd fidei doctrina supra omnem humanam sapientiam posita sit. Deinde, fidei indoles declaratur, quæ hîc verbo Dei nitens & contenta, certò expectat, quæ nondum apparent. Præterea quanta sit piorum dignitas & gloria, vt quibus mysterium fidei sit concreditum. Quibus ἐλθυσίνια sacra erant concredita dignitas & gloria magna esse videbatur, non putabant istorum sacrorum

symmy-

ſymmyſtæ fas eſſe, vt hanc gloriam, haud dignitatem vllis maculis conſpurcarent, quid illis facere par eſt, quibus fidei & cœleſtis regni myſteria commiſſa ſunt? atq; ita argumentum προτρεπτικὸν continet hæc oratio, Habentes myſterium fidei in conſcientia bona.

Et hi probentur primùm, deinde miniſtrent, ſi fuerint irreprehenſibiles.

Expoſuit quales mores requirat in Diaconis: nunc canonem ſubiicit de probatione eorundem. Vt enim ſupra neophytum, quantumuis bene moratum, in Epiſcopum eligi non voluit: Ita hîc Diaconos non recens ad fidem conuerſos, ſed aliquanto tempore probatos, recipiendos præcipit, ſi fuerint irreprehenſibiles. Si enim famulo non prius probato, nemo adminiſtrationem domeſticam committit, profectò indignum eſt, ei adminiſtrationem œconomicam Eccleſiæ committere, cuius mores anteà non fuerint nobis explorati. Iam ſi probandi ſunt miniſtri eleemoſynarum, multò iuſtius eſt probari eos, quibus myſteriorum Dei œconomia demandatur. Mulie-

Mulieres ſimiliter graues, non calumniatrices, ſobrias, fideles in omnibus.

Incertum eſt de quibus mulieribus loquatur. Alij enim ad vxores Epiſcoporum & Diaconorum hæc referunt. Chryſoſtomus, cui hoc parum contexui quadrare videtur, ad mulieres Diaconorum refert. Verùm quia non dubium eſt, quin Paulus velit & has & illas probas eſſe, ego in genere accipiendum exiſtimo.

Diaconi ſint unius uxoris mariti, qui honeſtè præſint filijs & domibus ſuis.

Sicuti ſuprà in Epiſcopo requirit, vt ſit vnius vxoris maritus, beneq; adminiſtret rem familiarem: Ita in hoc loco à Diaconis requirit. Bonum enim indicium eſt felicis adminiſtrationis bonorum Eccleſiæ, ſi quis rem familiarem propriam prudenter & piè adminiſtrat.

Qui enim benè miniſtrauerint, gradum ſibijpſis bonum acquirunt, & multam liberta-

tatem in fide, quæ est in Christo Iesu.

Descriptioni Diaconorum subiicit argumentum à duplici fructu diligenter præstiti officij, externo nimirum, & interno. Externus fructus est, quòd qui in inferiori dignitatis gradu suo munere fideliter perfunguntur, superiorem gradum, Deo sic ordinante, consequuntur. Aut qui diligenter obit commissum munus, successum habebit felicem, Deo laborem prosperante. Internus fructus est, multa libertas seu fiducia in fide, quæ est in Christo Iesu. Hæc libertas nihil aliud est, quàm quoddam spirituale gaudium, ac πληροφορία spiritus, qua in Christo acquiescamus, quaq; in cognitione Christi indies crescentes, omnia dura, quæ in vocatione solent incidere, infracto toleremus animo. Hæc si ad genus transferas, doctrinam & consolationem vberrimam inde hauries. Doctrinam quidem, quòd Deus bona opera & diligentiam in quauis vocatione præstitam, compensare velit, externis & internis bonis & beneficijs, iuxta parabolam de talentis, Matth. 25. Consolationem verò, quòd Deus vires & animum augere velit

velit in te, vbi tu pro viribus præsentibus facis officium.

Hæc tibi scribo, sperans breui ad te uenire, quòd si tardauero, ut scias, quomodo oporteat in domo Dei uersari.

Hic finis est superiorum canonum, nimirum, vt domus Dei rectè administretur, omniaq; in ea ritè fiant. Et autem tacita collatio inter domum Dei & priuatam cuiusq;. Nam si hominis mortalis domum rectè & fideliter administrare virtus est, profectò multò maior gloria erit, domum Dei immortalis fideliter administrare. Ecce quantū incumbit ministris verbi onus. Rursus cogitetur illorum gloria, qui in officio commisso se, vt decet, gerant, & contrà illorū ignominia, qui in domo Dei administranda torpeant negligentiores. Denicq; omnes per baptismum Christo inaugurati, & in familiam Dei recepti admonentur, cq̄ deceat in domo Dei uersari sanctè & inculpatè, ne vel domū Dei suo scelere maculent, uel ibi quicquā agant negligentius. Porro cùm dicit, Sperans breui ad te venire, consolatur Timotheū promissione sui aduentus, excitatq; ipsum ad seduld̄ præstandū officiū.

Quæ est Ecclesia Dei uiuentis, columna & firmamentum ueritatis.

Hæc domus Dei descriptio, argumentum habet exhortatorium, ab honesto sumtum, vnde ad maiorem diligentiam in domo Dei adhibendam, meritò excitatur Timotheus. Sed quid est Ecclesia Dei viuentis? Est cœtus eorum, qui credunt Euangelio, & in quibus Deus spiritu suo viuit, & est efficax, Cuius notam propriſſimam addit, nimirum, quòd sit columna & firmamentum veritatis, hoc est, (vt Chrysostomus exponit) veritas, hoc est, prædicatio veritatis est columna & fundamentum Ecclesiæ. Tolle veri Euangelij prædicationem, Ecclesia mox collabetur. Frustra igitur iactant Romanenses suam Ecclesiam, in qua veritati Dei humanæ traditiones, & decreta apertè pugnatia cum veritate Dei, successerunt. Proinde firmissima demonstratio veræ & falsæ Ecclesiæ sumi ex hoc loco potest. Sed vt sit euidentior, ei addamus dictum Domini Iohan. 10. Oues meæ vocem meam audiunt. Et illud Pauli Ephes. 2. superædificati super fundamento Apostolorum

rum & Prophetarum. Iam si statuere velis, quænam sit vera Ecclesia, & quæ falsa, valeat regula Christi, valeat Pauli definitio, valeat fundamentum Apostolorum & Prophetarum. Proinde vera Ecclesia erit, quę Christum loquentem audit, quę ædificata est super doctrina Apostolorum. Contrà falsa, quæ Christi doctrinam persequitur, corrumpit & adulterat, qualis hodie est Papistica, & fuit iam multis seculis. Teneamus igitur, non dico pedibus & manibus, sed tota mente, quòd sicut columna & fundamentum veritatis ideo dicatur Ecclesia, quòd doctrinam illam non, quam sibi ipsa composuerit, vt Romana Synagoga fecit, sed Apostolorum & Prophetarum fideliter custodit: Ita non aliam debeamus pro Ecclesia agnoscere, nisi in qua doctrinam illam reperimus, non morantes Romanensium fumos.

Et citra controuersiam, magnum est mysterium pietatis.

Epiphonema grauissimum: in quo commendat pietatis mysterium, & eius præcipua capita (ad quæ omnia, quæ illis natura coniuncta sunt, referri oportet) re-

citat. In commendatione obserua incremẽtum, mysterium, magnum mysterium, pietatis mysterium, & omnium confessione mysterium, vnde nos colligamus cœcam esse humanam rationem, cum in doctrina Ecclesiæ, donec verbo Dei & Spiritu sancto illuminetur, tum in cultu præstando, iuxta voluntatem Dei. Quid enim de peccato? quid de fide & iustificatione? quid de hostia Christi pro peccato? quid de vnione hypostatica duarum naturarum in vna persona? quid de resurrectione à mortuis? quid de futura gloria electorum? quid denique de toto salutis mysterio percipit humana ratio? Gratias igitur agamus Deo, qui hoc veritatis, pietatis & salutis mysterium ex mera sua bonitate reuelauit mundo. Porro capita præcipua huius mysterij sex ponuntur in textu, quæ breuiter explicanda sunt.

Primum.

Deus manifestatus est in carne.

Hoc est, Deus est verè homo factus, manens quidem quod erat, factus verò quod non erat. Hoc quia remotum est ab omni hominum perspicientia, rectè mysterium dicitur. Quare desinat ratio præter ver-

verbum, hoc myſterium ſcrutari. Imò cogitet potius magnitudinem ſui peccati, quod ſine Deo homine facto aboleri non potuit, miſericordiam Dei immenſam, qua adeò dilexerit nos, quòd voluerit Filium ſuum hominem factum, pro nobis hoſtiam fieri, ac amorem Filij, quo voluit conſors noſtræ naturę factus, fieri pro peccato noſtro hoſtia: vnde concipiamus pœnitentiam & fiduciam, & gratias agamus Deo pro hoc inenarrabili ſalutis noſtræ myſterio.

Secundum.

Iuſtificatus eſt in ſpiritu.

Hoc eſt, Spiritus ſancti teſtimonio iuſtus agnitus eſt, & declaratus eſt eſſe verus Meſsias. Huc referto omnia teſtimonia cum doctrinam Chriſti confirmantia in genere, tum præcipuè oſtendentia Chriſtum verum Meſſiam eſſe.

Tertium.

Viſus eſt Angelis.

Hoc eſt, Angeli ſunt teſtes, ſpectatores & precones huius myſterij, Luc. 2. Matth. 4. Marci 1. Huc referto etiam teſtimonium

Patris de ipso Matth. 3. & 13. Nonnulla Græca exemplaria sic habent ὤφθη ἀνθρώποις, id est, visus est hominibus. Huc refertò dictum Iohannis 1. Inhabitauit in nobis, & vidimus gloriam eius &c. Item 1. Iohan. 1. Quod erat ab initio, quod vidimus oculis nostris &c.

Quartum.

Prædicatus est inter gentes.

Scilicet per Apostolos, & eorum successores: quorum prædicatio eò pertinet, vt Christo æternam colligant Ecclesiam.

Quintum.

Creditus est in mundo.

Hoc est, multi in mundo eius testes fuerunt, multiq; in ipsum crediderunt, & credunt. Hîc nota, Si credere in Christum, mysterium est, noli mirari, quòd sapientes & potentes in mundo fidem persequantur, quam æstimant ex humano iudicio. Et tu contra gratias agito Deo, quòd tanti mysterij consors sis factus.

Sextum.

Assumptus est in gloriam.

Hoc est, glorioſè peracto triumpho super morte & inferno, per suam gloriosam resurrectionem, & ascendit in cœlum,

&

& mittit inde dona, quibus suam Ecclesiam ædificat, conseruat & ornat.

Hæc capita mysterij pietatis notauit Paulus, & in breuem aphorismum coëgit, vt in eorum meditatione occupemur, nosq; confirmemus aduersus omnia cum scandala, tum machinamenta Satanæ, quibus obscurare & peruertere hoc nostræ salutis mysterium nititur, vtq; maneamus in hac Ecclesia, quæ est columna & fundamentum veritatis, vbi hoc mysterium per ministros Euangelij sonat.

QVARTVM CAPVT.

SVMMA QVARTI CAPITIS.

NOuissimis temporibus defectio erit à fide, variæq; orientur sectæ. Quare pij erit Episcopi, erudire populum in sana doctrina, & fugere prophanas fabulas. Incumbit enim Episcopo, vt & ipse se in pietate exerceat, & alios diligenter erudiat,

quò ad maiorem amorem veræ doctrinæ, etiam exemplo excitetur populus.

ORDO QVARTI CAPITIS.

QVàm operæprecium sit, non quoſquis eligere ad miniſterium verbi, oſtendit à periculo imminente. Quare in principio huius capitis texitur vaticinium de defectione à fide, & de ſeductoribus ſpiritibus, quos breuiter deſcribit, & errorum ponit quædam exempla, de prohibitione coniugũ,& ciborum. Vnde dilabitur in locum vtiliſſimum de vero & legitimo creaturarum vſu. Deinde exdictis extruit paræneſes, & monet Timotheum, vt hæc proponat fratribus, ſit ipſe pius, ſit aliorum exemplum, faciatq; officium ſedulus. Atq; ita tres ſunt partes huius capitis. Prima, prædictio defectionis & ſectarum. Secunda, confutatio prohibitionis ciborum. Tertia, paræneſis ad Timotheum.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS, CVM OBSERVA*tione doctrinarum.*

Spiritus autem clarè dicit.

Prima

Prima pars capitis est, continens vaticinium de defectione à fide &c. Vt autem hoc vaticinium fiat manifestius, illud in quatuor particulas retexam. Quarum prima est præfatio. Secunda, vaticinium ipsum. Tertia, nota seductorum. Quarta, exemplorum quorundam assignatio.

Spiritus autem clarè dicit.

Prima vaticinij particula, nempe præfatio, in qua ab autore spiritu Dei, certitudinem vaticinij commendat Timotheo. Neq; hoc obscurè sub inuolucris significat spiritus Dei, quod euenturũ est, Sed ῥητῶς, hoc est manifestè, clarè, apertè & disertis verbis, vt nullus relinquatur dubitãdi locus. Hæc præfatio nos quoq; admoneat, quomodo accipienda sint dicta Pauli. Non enim dubium est, quin quicquid dicat Paulus ex eodem Dei spiritu proficiscatur. Quare doctrinam Pauli, tanquam vocem de cœlo sonantem, amplectamur & veneremur.

Quòd in posterioribus temporibus deficiẽt quidam à fide, attendentes spiritibus impostoribus, & doctrinis dæmoniorũ.

Secunda

Secunda pars, ipsum vaticinium continens, quatuor circumstantijs absoluitur. Quarum prima est, temporis notatio. Secunda, defectio à fide. Tertia, de doctoribus seductoribus. Quarta, de doctrina hæretica, quæ Dæmonijs adscribitur. Tempus admonet nos periculi. Neque enim est dubium, quò propior sit dies Domini, eò magis sæuire Satanam, & excitare hæreses, quò Ecclesiam ipsam labefactet. Nos igitur sedula precatione ad Deum ardenter confugiamus, vt ipse nos in sana doctrina custodiat, ne naufragio circa fidem facto, cum impijs ruamus in exitium. Secunda circumstantia est, à fide defectio, quam hodie passim per totum orbem videre licet. Nam multi prorsus Euangelium contemnunt, multi persequuntur, qui videntur amare Euangelium, magna ex parte ebrij huius mundi voluptatibus scelerate viuunt. Ex quo fit, vt mores huius seculi respondeant moribus illorum, quos cataclysmus absorpsit. Atq; adeo hoc vaticinium congruit cum prædictione Christi, Matth. 24. Quemadmodum erant dies Noe: Sic erit etiam aduentus filij hominis, Quod sanè non solum ad subitum aduentum Domini referendum est, verum etiam

am ad præmonitionem factam per verbum Dei ad Noe, ex mandato Dei, ad mores hominum corruptissimos, qui à fide defecerunt, contemto verbi precone Noe, ad impiorum subitam euersionem, & ad paucorum, qui pij inuenti fuerint, liberationem. Hinc primùm admoneamur, vt cautè & sollicitè ambulemus coram Domino in vero timore. Deinde, vt rogemus Deum, quò ipse dirigat nostra corda (conseruando nos in vera fide) in expectationem Filij sui Domini nostri Iesu Christi. Tertia circumstantia est, de seductoribus spiritibus, qui defectionis organa sunt. Vt autem hæreticorum fraudes ostendat, metonymia vsus est, causam pro effectu ponens. Nam spiritus impostores eos vocat, qui spiritu Satanæ agitati, autores sunt hæresium, quibus à fide abstrahuntur illi, qui eis attendunt & fidem adhibent. Quis putaret tantum periculi hominibus ab hominibus impendere? Quare significat hac metonymia non tam homines huius defectionis causam esse quàm Satanæ spiritum, quo agitati homines, omnia in Ecclesia turbare conantur. Quarta circumstantia est effectus tertiæ, nempe doctrina ipsa Dæmoniorum, Hanc vocat non à Cerintho,

rintho, non ab Ario, non ab Ebione &c. ſed à primo autore, nempe Satana, quo ſanè nomine, quantum periculi ſit Eccleſiæ à doctrina hæretica, oſtendit. Vult enim nos cogitare, quantam ruinam ſecum traxerit, quòd primi homines doctori Satanæ obtemperauerint. Quemadmodum enim tunc mundum recens conditum, adeoq; ipſam Eccleſiam ſua peſtifera doctrina euertit: Ita in his extremis temporibus potiſsimum Eccleſiam hæretica doctrina ſubuertere conatur, quò eam in exitium ſecum trahat. Hinc nos diſcamus, quæ ſit vera & quæ ſit falſa Eccleſia. Si enim vera, eſt columna & ſedes veritatis, Falſa vtiq; erit, quæ doctrinis Dæmoniorum auſcultat. Præterea diſcamus eam doctrinam habere ſuſpectam, quę non clarè & diſertè in ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis fundatur. Admoneamur ſemper habere in conſpectu analogiam fidei, ad quam omnem interpretationem probemus, iuxta conſilium Pauli, Militemus honeſtam militiam, retinentes fidem & bonam conſcientiam. Non frangamur animis infinitis ſcandalis, quæ paritura eſt ſectarum diuerſitas. Porro cauſa, cur Deus permittat varias oriri hæreſes, expreſſa eſt, poſte-

posterioris ad Thessalon.2.his verbis:Propterea quòd noluerunt credere veritati, dedit illis efficaciam illusionem, vt crederent mendacio.

In hypocrisi falsiloquorum cauteriatam habentium conscientiam.

Hæc nota est seductorum, eaq; duplex,ex quarum priori hominibus, ex posteriori sibijpsis noti esse possunt falsi doctores. Prior nota est loqui falsa in hypocrisi,hoc est, hæreticam doctrinam, quam propagare studeant hypocrisi, & falso religionis prætextu confirmare, dum mentita religionis specie incautos in suam nassam pertrahunt. Hîc non dubium est notari Monachos & alios,ne religionis simulatione sinamus nos à fonte aquæ viuæ, ad cisternas putridas hypocritarum, abduci. Posterior nota ipsis seductoribus notior est, habere cauterio notatam conscientiam, hoc est, malam, & vix sanabilem,seu vt Ambrosius exponit,simulatione corruptam, Quia sicut (vt idem Ambrosius inquit) cauterium corium corrumpit & notam infligit; ita fallacia conscien-

ſcientiam, quæ dolo maleuolentiæ aliud ſcit aliud profitetur, denotat ad perditionem. Obſeruandum hoc loco, quòd qui vel impuritati vitæ diutius indulgent, vel ſcientes falſæ doctrinę patrocinantur, conſcientiam vaſtant, & quaſi cauterio quodam inurunt, vt difficulter in viam reuocari poſſint.

Prohibentium contrahere matrimonium, & iubentium abſtinere à cibis.

Exempla hæc ſunt doctrinæ Dæmoniorum. Ponit autem has duas ſpecies, vt ex ipſis genus vniuerſum æſtimemus. In his ſpeciebus duo obſeruentur. Primò, quòd pugnent cum ordinatione Dei. Deinde, quòd ſint res externæ, quibus opinionem cultus affingunt. Inde genus eſſe relinquitur traditionem humanam, & rem externam cultus gratia hypocriticè inſtitutam. Quare nominatis hiſce duabus ſpeciebus, totum genus improbat Paulus, nempe in externis rebus cultum Dei collocare, & doctrinam aliquam obtrudere, de quo nihil in verbo Dei expreſſum eſt.

Quos

Quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & qui cognouerunt ueritatem.

Hæc ſecunda pars capitis eſt, nempe confutatio. Vt enim in priori parte prædixit orituras eſſe hæreſes, & earum duo exempla, vt genus oſtenderet, attexuit: Ita nunc poſterioris exempli de prohibitione ciborum, confutationem inſtituit, & ſumit argumenta à cauſis efficientibus & finalibus. Primum enim cibos bonos eſſe ſua natura à cauſa ſeu creatore, oſtendit. Deinde, finem creationis addit, qui eſt, vt pij cum gratiarum actione benigni patris donis vtantur. Vnde colligamus, Primum, quòd res conditæ potiſſimum pijs ſeruire deberent. Deinde, quòd quicunq; præſumunt creaturis vllis ſine gratiarum actione vti, ſint ſacrilegi & fures, vt qui in rem ſacram & alienam manus violenter inijciant. Igitur grati Deo ſimus, ac in vſu rerum Deo, à quo omnia habemus, agamus gratias.

Quod omnis creatura bona

sit,& nihil reiiciendum cum gratiarum actione acceptum.

Ratio secunda ab vsu rerum conditarum sumta. Si enim omnis creatura bona, profectò nulla vt inutilis & impura reiicienda, sed potius cum gratiarum actione accipienda est. Sed quomodo hoc cum prohibitione illa in Leuitico cap. 11. congruit? Illa prohibitio non naturas rerum aut bonitatem extenuat, sed disciplinæ causa propter significationem addita fuit. Nam erat illa prohibitio symbolica quædam morum doctrina. Exempli causa, Prohibetur esus porcorum, vt sit symbolum, populum Dei non debere se polluere in peccatorum cœno & volutabro. Item aquilæ & vulturis esus prohibebatur, vt significaret, non altè sapiendum, neq; ex præda viuendum esse. At postquam politia Mosis cessauit, nihil in quenquam iuris habet illa ceremonialis prohibitio, Tametsi res significata retinenda est. At quædam sunt feræ venenatæ, quarum esus exitium adferret, sed de illis hîc non disputat Paulus, sed tantùm de cibis vtilibus & salubribus, quos superstitionis gratia prohibituri essent hæretici. Præterea

hoc

hoc sciendum est, omnes creaturas in peculiarem quendam finem creatas esse, cuius finis respectu singulæ aliquam puritatem ac vtilitatem habent, iuxta illud: Vidítq; Deus omnia quæ fecerat, & erant valdè bona.

Sanctificatur enim per uerbum Dei, & precationem.

Ratio tertia est, quòd sanctum est, non est reiiciendum. Omnis creatura Dei sancta fit inuocantibus Deum. Proinde nulla creatura Dei reiicienda, vt prophana. Obserua hîc modum consecrandi res quibus vtimur. Non enim id fieri debet exorcismis sacrificulorum, quasi incantationibus quibusdam, sed per verbum Dei, cùm videlicet Deum iuxta verbum ex fide inuocamus, petentes ab eo necessaria, cùm in gloriam ipsius tum in nostrum vsum. At vbi sine inuocatione in contumeliam Dei, & in luxum abuteris creaturis Dei, tuo impio abusu, facis rem bonam tibi prophanam. Nam tuo contactu polluis rem bonam per se, & sanctam, atq; ita graue sacrilegium committis. Sanctificari autem per verbum, est vsum rei fieri licitum,

ita vt iam cultui Dei destinata res esse videatur. Hic enim finis creaturarum est, vt cùm pijs seruiant, in laudem creatoris cedant.

Hæc proponens fratribus, bonus eris Iesu Christi minister, enutriens eos sermonibus fidei & bonæ doctrinæ, quam sequutus es.

Quò spectent ea, quæ hactenus disseruit, aperit, nimirum, vt ea fratribus proponat Timotheus, cui rei rationem addit ab officio boni Iesu Christi ministri, h. est, Episcopi, quod est enutrire fratres sermonibus fidei, quos bonam, id est, vtilem & salutarem doctrinam definit. Et vt stimulos sponte currenti addat, amplificat ab anteactis, inquiens, Quam sequutus es, ac si diceret, Tu hactenus sequutus es doctrinam, id nunc maximè facere oportet, cùm minister Christi ad ipsius regnum propagandum per sanam doctrinam sis electus. Potest etiam participium ἐντρεφόμενος passiuè reddi, hoc pacto, enutritus sermonibus fidei &c. vt ad Timopheum referatur, atq; ita significat ministri Euangelij esse, in

se, in doctrina fidei perpetuò occupari, vt eam veluti versans sæpe ac quasi ruminans, salutem sibi & alijs inde hauriat. Atque hæc expositio est Chrisostomi, prior tamen interpretatio contextui magis quadrare videtur. Ex hoc loco primum colligamus munus fidelis Euangelij ministri esse, enutrire Ecclesiam, non traditionibus humanis, non ficta religione, sed sermonibus fidei & bonæ doctrinæ. Et contrà infidelem & malum esse Christi ministrum, qui abiecta doctrina Christi, humana somnia inculcat auditoribus, quemadmodum in Papatu fit, præterea epitheton, bonæ, significat minimè esse bonam doctrinam, quæ verbo Dei & fide non nititur.

Prophanas autem & aniles fabulas deuita.

Quemadmodum, quid docendum sit, Episcopo præscripsit; ita quam doctrinam vitare debeat, admonet. Vocat autem prophanas & aniles fabulas, quæ nec in verbo Dei fundantur, nec quid vilitatis habeant ad ædificationem, sed tantum imperitum auditorem εὐμορφίᾳ verborum deliniant. Obseruemus hîc iudicium Spiritus sancti, de doctrina hominum, quę

sanè in Ecclesia Christi nihil nisi vanitatem profiteri potest, imo turbat aquam fontis viuentis, vnde haurire vult Deus omnes, qui salutem sitiunt.

Cæterum, exerce teipsum ad pietatem.

Tertia pars huius capitis est, continens paræneſin, qua Timotheum hortatur ad pietatem, ac alia cum pietate coniuncta officia, vt quæ vocationem eius attingant. Ac primum hortatur, vt exerceat se ad pietatem, & vsus est verbo à palæstra sumto, quo significat, non ocio indulgendum, sed totis viribus connitendum, vt in ipsa pietate crescat ac proficiat. Est autem pietas, spiritualis Dei cultus, quo Deo nos totos iuxta eius verbum approbare studemus. Huius partes duas facit Chrysostomus, nempe fidem puram, & rectam vitam, qua & Deo & proximo & nobis ipsis reddimus quæ debemus, proinde recta vita consistit in iusticia bonæ conscientiæ.

Corporalis enim exercitatio ad purum utilis, at pietas ad omnia

mnia utilis est, promissiones habens uitæ præsentis & futuræ.

Proximæ paræneseos ratio à comparatis sumta. Confert enim hîc pietatem & corporalem exercitationem, (quæ in austera viuendi ratione sita est) idq; in vtriusq; effectibus. Corporalis exercitatio sponte accersita, modo absit superstitio, ad parum vtilis est, sed pietas, id est, verus Dei cultus ad omnia est vtilis. Nam vt promissiones temporalium & æternorum bonorum additæ sunt obedientiæ Deo ex fide præstitæ: Ita corporalis exercitatio, si quid commodi adfert, id fit propter internam animi pietatem, neque enim inedia spontanea, neq; longæ vigiliæ, neq; cubationes asperiores per se quicquam valent, Sed interdum nonnihil sine superstitione adhibitę prodesse videntur, idq; parum admodum, si conferantur cum vero Dei cultu. Finis etenim exercitiorum corporalium ad corpus pertinet domandum & refrenandum, sed pietas per se animum nutrit, & plurima bona corporalia & spiritualia, temporalia & æterna adfert. Hîc obseruemus testimonium de remuneratione pietatis, id est, obedientiæ cultusq; Dei

ſpiritualis ex fide facti. Hanc remunerationem, quia Deus eam promittit, fide amplecti debemus & certò expectare. Præterea notetur diſcrimen inter verum Dei cultum, & corporalia exercitia.

Fidelis ſermo, & omni approbatione dignus.

Aſſeueratio epiphonematica eſt dictorum, eò pertinens, vt hac aſſeueratione magis ad obſeruandum diſcrimen pietatis & corporalis exercitij exercitetur Timotheus.

In hoc enim & laboramus & probris afficimur, quia ſperamus in Deo uiuente, qui eſt ſaluator omnium hominum, maximè fidelium.

Hortari cœpit Timotheum ad pietatem, nunc id confirmat ſuo adeoq; totius Eccleſiæ teſtimonio. Hic tria ſimul obſerua. Primùm, Eccleſiæ externam ſpeciem, quæ eſt, ſub cruce laborare & probris affici. Secundò, cauſam, quia ſperat Eccleſia in Deo viuente. Vult enim Deus Eccleſiam

am crucí ſubiíci, vt aliquo modo agnoſcat peccatum, creſcat pœnitentia & inuocatio. Tertiò, euentum lætum præſentium calamitatum, à quibus viuens Deus ſuos liberabit. Sed quid vult hæc diſtributio, qua dicit, Deum ſaluatorem omnium, & maximè fidelium. Eſt igitur ſaluator infidelium? Cum dicit, omnium hominum, ad propoſitum volũtatis reſpexit, vult enim omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. At cùm addit, maximè fidelium, illos pronunciauit ac diſtinxit, qui fide oblatam gratiam recipiunt, alios ſua culpa perire ſignificans. Nos igitur, ſi oblatæ gratiæ participes eſſe volumus, eam verbo & ſacramentis oblatam fide amplectamur. Sunt qui generalius verbum, ſaluandi, accipiunt, pro tueri & conſeruare, & argumentum texunt à minore hoc modo, Deus eſt totius naturæ adeoq; omnium hominum ſaluator, multò magis pios ſaluabit, quorum præcipuam curam habet. Sed prior explicatio magis contextui quadrare videtur.

Præcipe hæc & doce.

Repetitio admonitionis, qua monen-

tur Episcopi diligentiæ & sedulitatis in officio.

Nemo iuuentutem tuam contemnat.

Hoc cum ad auditores, tum ad Timotheum ipsum referri potest. Ad auditores quidem, vt reuereantur Episcopum suum, non eum propter iuuentutem aspernantes. Ad Timotheum verò, vt iuuenilem ætatem senili grauitate ornet, quò alijs speculum grauitatis & honestorum morum esse possit. Discant hinc auditores magnifacere Euangelij ministros, discant & ministri morum dexteritate & grauitate sibi animos hominum conciliare.

Sed esto typus fidelium in sermone, in conuersatione, in caritate, in spiritu, in fide, in castitate.

Modum & rationem, qua minimè contemtui exponatur iuuentus Timothei, exponit, nimirum vt se typum omnium virtutum statuat. Est enim hoc doctoris munus, vt non tantum verbis, verum etiam moribus doceat. Porrò enumerationem

nem ſpecierum pro genere ponit. Vult enim vt Paſtor in omnibus rebus honeſtatis ſpeculum ſit ſui gregis. Spiritus vocabulo lenitatem in corrigendis moribus intelligit. Cætera vocabula notæ ſignificationis ſunt.

Donec uenio, attende lectioni, exhortationi, doctrinæ.

Tria hîc commendat Timotheo, atq; adeò omnibus Euangelij miniſtris, nempe lectionem, exhortationem, doctrinam, de quibus pauca quædam præcepta colligam.

DE LECTIONE.

Quia lectio ſcripturæ eò pertinet, vt inde aquam de fontibus ſaluatoris hauriamus, ante omnia pium pectus ad lectionem ſcripturæ adferri oportet. Deinde liberalem in artibus & linguis (quantum id conceditur) doctrinam. Hiſce rebus inſtructus, Theologiæ ſtudioſus in lectione ſcripturæ obſeruet tria, Hiſtoriam, doctrinam, modum diſcendi quæ legit. In Hiſtoria ſex ſunt obſeruanda. Primum, ſeries temporum, cuius obſeruatio ad intelligendum ſcripturam plurimum conducit.

Secun-

Secundum, propagatio doctrinæ. Tertium, miraculorum varietas, quibus veritas doctrinæ ſtabilitur. Quartum, Crux & externæ Eccleſiæ forma. Quintum, Liberatio Eccleſię à variis periculis. Sextum, Exempla pœnarum, lapſuum, pœnitentię, fidei, patientię, confeſſionis & aliarum virtutum. Hæc obſeruata, accommodabit diligens lector ad præſentis Eccleſiæ ſtatum, vt inde doctrinæ, admonitiones, conſolationes petantur, cùm ad fidem piorum confirmandam, tùm ad metum & terrorem impijs incutiendum.

DE EXHORTATIONE.

Exhortatione accommodatur doctrina ad vſum auditorum. Sunt enim alij ſegnes, alij puſillanimes, alij contumaces, alij infirmi. Quare ſubinde opus eſt ſtimulis, exhortationibus, obiurgationibus & conſolationibus, quibus doctrina auditoribus accommodabitur. Exempla multa extant in Moſe, in Prophetis, in concionibus Chriſti, & in ſcriptis Apoſtolicis. Verùm in hac re opus eſt prudentia, ne aliena ingeras, néue intempeſtiuè, non habita doctrinæ & auditorum ratione, excurras in ani-

anilem loquacitatem, vnde fit, vt reprehensionis studio magis quàm emendationis desiderio laborare videaris.

DE DOCTRINA.

In doctrina quatuor potissimum obseruentur. Primum, doctrinæ præcipua capita, seu loci. Secundum, docentium varietas & conuenientia. Tertium, interpretandi ratio. Quartum, doctrinæ ad vsum accommodatio. Locos doctrinæ seu capita præcipua ad quatuor ordines refero. Vt primus de spirituali Christi regno sit. Secundus, de generali viuendi regula. Tertius, de Ecclesia & eius gubernatione. Quartus, de rebus politicis & œconomicis. Philippus tres ordines facit. Vt primi ordinis loci sint πνευματικοὶ. Secundi, παραδόσεις, id est, traditionis. Tertij politici & œconomici. His tribus ordinibus subiecit XXIIII. locos, videlicet, de Deo, de peccato &c. Possunt & duo capita statui, vt primum sit de Lege, Alterum de Euangelio, sed ita, vt illorum appendices, sub illis intelligantur. Tametsi ante vniuersa scriptura ad Deum tanquam vnicum fontem referenda est, vtile tamen est

docto-

doctorum discrimina obseruare, idq; propter docendi modum. Locum primum Moses occupat. Secundum Prophetę. Tertium Christus & Apostoli. Quartum sancti Patres sequuti Apostolos, occupant. In quibus omnibus idem Christus per suum spiritum est locutus. Hi omnes, quia eodem Dei spiritu locuti sunt, conueniunt, eandem enim doctrinam omnes, nempe Legis, Euangelij & veri cultus Dei profitentur, qui tamen in modo docendi nonnihil variant. Moses omnium, ob breuitatem, obscurissimus est. Prophetæ huius sunt clariores interpretes, nam hi integris concionibus explicuerunt, quæ veluti breuibus aphorismis signauerat Moses. Christus & Apostoli, qui prophetiarum complementum viderunt, omnia adhuc apertius tradiderunt, quibus sancti adeoq; omnes interpretes lucem interpretando adferre conati sunt. Tertio loco de interpretationis ratione proposui, de qua quia in Methodo mea dictum est, & quotidie idem manifestatur exemplis docentium, nolo de ea plura hîc dicere, nec de accommodandi ratione ad vsum aliquid dicam, nisi hoc tantum, quòd vniuersalia dicta accom-

accommodanda sint ad hypotheses, & indiuidua & particularia dicta ad vniuersalia reuocanda sint. Restat modus discendi, qui tametsi ex ijs, quæ dicta sunt, dependere videtur, quinque tamen communia præcepta obseruatione digna, hoc loco existimo, quorum Primum est, vt obseruentur doctrinæ præcipuæ capita seu loci communes incomplexi. Secundum, vt eorum definitiones teneantur, ex verbo Dei extructæ. Qui enim rei alicuius definitionem rectè nouit, is ad omnem disputationem & orationem de ea re fundamentum iecit. Tertium, diuisiones rerum multiplicium signentur. Sine enim diuisionibus rectè formatis, nihil plenè intelligi à nobis, nec alijs rectè tradi potest. Quartum, eligantur inter legendum axiomata, hoc est, generales sententiæ, ex quibus plurimæ conclusiones extrui possunt, idque de singulis capitibus præcipuis. Horum enim axiomatum, suppellex parata, in omni doctrinarum genere & disputandi & dicendi copiosam syluam suppeditat. Quintum & postremum, vt eorum, quæ discere instituisti, or-

do di-

do diligens seruetur. Vt enim confusio ordinis, memoriam turbat: Ita nulla re magis iuuatur discentis studium, quàm diligenti ordinis obseruatione.

Ne negligas quod est in te donum, quod datum est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyteri.

Repetitio est superioris per abnegationem contrarij, Est autem negligere donum, segniter facere officium, cuius officij causa donum collatum est. Hinc discat quisq; rectè sibi tradito talento vti in ædificationem Ecclesiæ, ne ingratus Deo, qui talentum contulit, esse uideatur. Discat etiam qui donis ornatus est, nihil arroganter sibi tribuere, quasi à se haberet, quæ habet, & non aliunde. Hinc Paulus: Quid habes quod non accepisti? Quid gloriaris, quasi non acceperis? Meo, inquies, studio & diligentia hoc sum consecutus. At nisi Dominus ædificat, frustra laborem sumit ædificator. Cum donum dicit datum per prophetiam, significat testimonium spiritus de Timotheo præcessisse, quo testatus est spiritus, Timotheum idoneum Ecclesiæ

siæ ministrum fore. Huc addit ritum ordinationis per impositionem manuum presbyterij, hoc est, senatus Ecclesiæ siue aliorum ministrorum Euangelij, qui impositione manuum illum designarunt Episcopum. Nec hic ritus est inane spectaculum, sed, cum precatio accedit, impetratur Spiritus sanctus ordinando, nisi ipse sit impius Hypocrita. Obserua igitur præter mores, quos suprà præscripsit, duo in Episcopo requiri, donum & ordinationem, quam legitima vocatio præcedere debet.

Hæc cura, in his esto, ut tuus profectus in omnibus manifestatus fiat.

Idem vrget, nimirum, vt Timotheus diligenter faciat officium, & simul addit argumentum à fructu diligentiæ, vt tuus, inquit, profectus manifestatus fiat in omnibus, hoc est, in fide, vita & docendi dexteritate. Hoc suprà de Diaconis loquens, alijs uerbis expressit, Qui bene ministrauerit, gradum sibi acquirit, & multam libertatem &c. Nam diligentia in vocatione ornatur cumulatiori benedictiõe. Hinc ergo ad diligentiã singuli excitemur.

Attende tibiipsi & doctrinæ, permane in his.

Idem repetit per Isodynamiam, sed in duo quasi capita distinguit omnia, quorum primum est, vt sibi attendat, hoc est, vt se syncerum & purum custodiat. Secundum, vt inuigilet officio. Hac crebra admonitione videtur, quasi procul prospexisse incuriam Episcoporum, qui ad Ecclesiæ gubernationem aliquando adhiberentur.

Hoc enim faciens, & teipsum seruabis, & eos, qui te audiunt.

Argumentum à duplici fructu diligenter præstiti officij, nimirum personæ propriæ, & auditorum. Sed quomodo se seruat Timotheus isto suo facto? & quomodo alios saluare potest? An non soli Deo salus ferenda? Suprà de mulieribus dictum est, quòd saluentur per liberorum generationem, non quidem vt per meritum, sed vt per debitum officium, quod qui negligit, fidem abiicit: Ita quoq; hoc loco Timotheus se saluare dicitur, dum in salute parta manet, diligenter præstando officium. Alios autem minister Euangelij seruat,

seruat, vt organum salutis. Nam per ministerium verbi, homines ad salutem inuitantur. Duos proinde locos hic obseruemus. Priorem, de fructu fideliter præstiti officij in ministerio. Posteriorem, de scelere non præstantium officium. Qui enim non facit officium, reus est sanguinis eorum, quibus erudiendis in pietate præficitur. Vnde Ezechielis 3. capite, Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israël, & audies de ore meo verbum, & annunciabis eis ex me. Si dicente me ad impium, morte morieris, & non annunciaueris ei, neq; loquutus fueris, vt conuertatur à via sua impia & viuat, ipse impius in impietate sua morietur, sanguinem autem eius de manu tua requiram.

QVINTVM CAPVT.

SVMMA QVINTI CAPITIS.

QVemcq; pro conditione sui status & ordinis admoneat episcopus: Com-

mendet singulis ac præcipuè viduis debita officia: Sit præterea Episcopus circumspectus in corripiendis vitijs, quæ nota sunt. Nam vt quorundam peccata manifesta sunt, ac in iudicium damnationis tendunt: Ita quorundam benefacta similiter sunt manifesta, & quæ secus se habent, occultari non possunt.

ORDO QVINTI CAPITIS.

QVemadmodum fieri solet in exhortationibus, ita in hoc capite varias ingerit paræneses, sed vt aliquis ordo à discentibus teneatur, in quinq; partes hoc caput distribuatur. Prima, est admonitio de leni peccantium correptione pro statu & personarum conditione. Secunda, canon de viduarum ætate, moribus & ministerio. Tertia, assertio de Presbyterorum honore & victu. Quarta, congeries quædam paræneseon, de cauta manuum impositione, de castitate, de modico vini vsu &c. Quinta, notatio discriminis cum peccatorum, tum bonorum operum, quorum illa ad damnationem tendere, vt quæ occultari non possint, asserit. Hæc autem nunc manifesta esse, proinde nullum

lum opus latere poteſt, ſiue ſit bonum ſiue malum.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE *doctrinarum.*

Seniorem ne obiurges ſæuius, ſed hortare ut patrem, iuniores, ut fratres, mulieres natu maiores, ut ſorores, cum omni caſtitate.

Prima huius capitis pars, de modo reuocandi errantes in viam. Vult enim vt tria perpendat Timotheus. Primum, vicium caſtigatione emendandum. Secundum, conditionem eorum, quos emendabit. Tertium, ſuam quoq; perſonam. Vicia in nullo ferenda ſunt, Sed modus caſtigandi petetur ex noſtra, & illorum quos caſtigabimus, collatione. In noſtra perſona non tantum officium, verum etiam ætatem, autoritatem & alias conditiones ſpectare oportet, quò cauſam non reddamus deteriorem, noſtræ conditionis obliti. Vult ergo, ut Timotheus, qui iuuenis erat adhuc, induat filialem affectum erga gran-

diores natu, vt æquales ætate, tanquam fratres & sorores complectatur, cum omni castitate, hoc est, vt nemini præbeatur occasio obloquendi, propter intemperantiam,& nimiam sæueritatem, siue tyrannidem in officij executione. Castitatis enim vocabulum ad morum castam grauitatem referendum est, & non pertinet tantum ad extremam huius exhortationis clausulam, sed eam totam, & omnes eius partes quasi determinat. Sit ergo hic locus omnibus Euangelij ministris castigationis legitimæ regula generalis. Præterea moueantur Episcopi ex hoc loco, reprehendere vitia, non tantum sui officij esse, publicè & in genere, verum etiam priuatim, prout commodum visum fuerit singulos corripere.

Viduas honora, quæ uerè uiduæ sunt.

Secunda capitis pars est de viduis, has vt honoret Timotheus, præcipit. Honoris vocabulum reuerentiam & curam complectitur. Solebant enim tum temporis honestæ viduæ eligi ac ali ex publico. Sed quas vocat verè viduas? Non tam eas intelligit verè viduas, quæ post solenne nuptia-

ptiarum fœdus, morte interueniente, à viris suis relictæ sunt, quàm quæ omnino destitutæ sunt omni auxilio, vt quæ nec liberos aut nepotes habeant, qui se iam effætas alere possunt. Nam vidua græcis dicitur ἀπὸ τοῦ χηρόω, id est, destitui, ac omni auxilio priuari, ad hanc etymologiam hîc Paulum respexisse uidetur.

Porro, si qua uidua liberos aut nepotes habuerit, discant primum propriam domum piè tractare, & uicem mutuam reddere progenitoribus.

Consilium proponit de viduis habentibus liberos aut nepotes, nimirum, vt viduæ piè instituant suos liberos, quò & ipsi rem familiarem piè administrare & benemeritis progenitoribus vicem, cùm id opus postulat, reddere possint, quod vbi fit, minus grauatur Ecclesia in alendis viduis. Nam pueri & nepotes piè instituti curam earum in se recipiunt, nec sinunt eas egere. Contrà vbi negligenter instituuntur liberi, progenitoribus duplicant molestiam, vt qui nec sibi, nec alijs vtiles esse possint.

Hoc enim honeſtum & acceptum coram Deo eſt.

Hæc ratio ab honeſto ſumta, gratitudinem Deo acceptam docet. Vnde ex contrario, Deum ingratitudinem odiſſe colligitur. Proinde non mirum eſt plurimos propter ingratitudinem diuinitus puniri.

Quæ autem uerè uidua eſt, ac deſolata, ſperat in Deo, & perſeuerat in orationibus & obſecrationibus nocte & die.

Epexergaſia eſt, ſeu interpretatio. Nam quæ verè vidua ſit explicat, ac quatuor ei addit conditiones. Prima, quòd ſit relicta, mortuo marito. Secunda, quòd ſit ſola ſine liberorum ac nepotum cura. Tertia, quòd ſit pia, vt quæ humano auxilio deſtituta, ſpem in Deum collocet. Quarta, quòd ſit perſeuerans in obſecrationibus nocte & die. Quamuis autem multæ ſunt viduæ, tamen eas ſolas vult ſumtibus Eccleſiæ ali, in quibus hæc quatuor inueniuntur.

Quæ

Quæ autem in delitijs uersatur, uiuens mortua est.

Antithesis est veræ viduæ, vt enim vera vidua sperat in Deo, renunciatis carnalibus desiderijs: Ita in delitijs submersa anima, mortua est, vtut corpore in delitijs viuat. Agnoscamus igitur quid incommodi adferant oblectamenta carnalia, tūc enim planè vera mors est, quando homo, anima præmoriente, deteriore parte hominis sit superstes. Cum autem hoc mali à delitijs carnis nascatur, non immerito à Platone dictum est, voluptatem escam malorum esse.

Et hæc præcipe, ut irreprehensibiles sint.

Vult veras viduarum conditiones ipsis viduis proponi, vt sciant ipsę, in quibus rebus ipsarum potissima cura sita esse debeat.

Si quis autem suorum, & maximè domesticorum curam nō habet, fidem abnegauit, & est infideli deterior.

Digitized by Google

Ab vniuersali principio ducit argumentū cuius hæc vis est. Quicunq; curam non habet suorum, suęq; familiæ propriæ, fidem abnegauit, & est infideli deterior, viduæ igitur ne in hoc malū incurrant, instituant benè proprios liberos & nepotes. Sed quomodo infideli deterior talis existit? Ideo deterior est, quia legem Dei & naturæ violat, & negligit, quod prophanus homo sollicitè facit, qui certè si alios non curat, suorum tamen curam non abijcit. Locus inprimis obseruandus, de vera fidei nota externa, nimirum, quòd fides in ociosis ac negligentibus suum officium, esse non possit. Non igitur fides negligentes, sed in omni offciorum genere alacriores nos reddere debet. Nam cum officium negligitur, polluitur conscientia, & cum polluta conscientia fides vera consistere nequit.

Vidua deligatur.

Suprà in genere conditiones viduarum ad quatuor reuocauit capita. Nunc quasdam alias circumstantias addit, & peculiares conditiones earum, quas publicis sumtibus in ministerio Ecclesiæ ali vult, recenset.

Non

Non minor annis sexaginta.

Hoc tempus ideo præscribit Paulus, quia quę ea sunt ætate, iam effetæ existunt, & ineptæ ad matrimonium, necp enim solent, quæ superiori ætate honestè vixerunt, incidere in incontinentiæ malum, quod iunioribus facilè contingit.

Quæ fuerit unius mariti uxor.

Sicut superior circumstantia non ad dignitatem personæ, sed ad indicium futuræ continentiæ pertinet: Ita & hæc eodem referenda est. Nam quæ vno marito per priorem ætatem contenta fuit, magnum præbet futuræ continentiæ argumentum, ne sexagenaria iam nouas quærat nuptias, quas eis concedit, quæ matrimonio opus habent. Non enim vult Paulus necessitatem cœlibatus vlli imponere.

In operibus bonis testimonium habens.

Hoc generale signum est deligendæ viduæ, operum bonorum testimonio comprobari, sed quæ sint illa opera, distributione sequenti explicat.

Si

Si liberos educauit, si fuit hospitalis, si sanctorum pedes lauit, si afflictis subuenit, si in omni opere bono fuit assidua.

Hoc præcipuum opus est honestarum viduarum, & nota quòd Spiritus sancti testimonio bonum prædicetur opus, liberos educare. Quare & coniugium & thorus coniugalis nequaquam in vitijs numeranda sunt. Sed quid, si aliqua sit sterilis? An illa vt indigna est reijcienda? nequaquam, sed hoc veluti proprium opus matronarum proposuit, vt exemplum bonorum operum. Quare cum conditione intelligendum est, si liberorum mater sit aliqua, vt tum declaret suam pietatem in educandis liberis. Quæ sequuntur conditiones, seu species bonorum operum notæ sunt. Lotione pedum per Synecdochen intelligit officia, sanctis, id est, pijs aduenis præstita, & quia non omnia enumerat, in fine genus ponit, Si in omni opere bono fuit assidua.

At iuniores uiduas deuita.

Iam addit admonitiones de iunioribus

bus viduis, ac primum eas deuitandas monet, quo dicto, nequaquam damnat viduas iuniores, sed tantum vult Timotheum cauere, ne eas alendas Ecclesiæ sumtibus recipiat, néue eis curam aliquam in Ecclesia committat, vtut se castas fore & cœlibes in posterum receperint. Nam periculum esse magnum à lubrica ætate insinuat.

Cùm enim lasciuire cæperunt aduersus Christum, nubere uolunt.

Ratio est proximæ propositionis, quã in hanc formam licet concludere. Viduæ lasciuiæ periculo obnoxiæ, volẽtesq; nubere, non sunt sumtibus Ecclesiæ alendæ: hoc autem de iunioribus viduis est timendum. Igitur viduæ iuniores non sunt recipiendæ, vt Ecclesiæ sumtibus alantur. Porrò lasciuire aduersus Christum dicitur, quicunque solutiorem vitam agit, quàm decet eum, qui Christo nomen dedit. Estq; metaphora sumta ab equis exuentibus frena seu habenas, vt possint intemperantius ferocire & lasciuire.

Haben-

Habentes condemnationem, quòd primam fidem reiecerint.

Amplificat periculum. Viduæ volentes perpetuam continentiam, vt commodius seruiant Ecclesiæ, cum in lasciuam soluuntur, habent damnationem, Hoc est, æternæ pœnæ reæ sunt, propterea quod primam fidem Christo in Baptismo datam reiecerunt, vbi enim lasciuia regnat, ibi fides exulat, vbi fides exulat, ibi certa adest damnatio. Hoc loco perperam abutuntur Papistæ ad sua temeraria vota stabilienda, nam Papistarum vota nihil habent commune cum votis viduarum veteris Ecclesiæ. His enim erat politicus finis, illis verò superstitiosus propositus. Præterea in votis Papisticis duplex est impietas. Prior, quòd votum cœlibatus sit illis cultus meritorius coram Deo. Posterior, quòd vouendi temeritate multas animas in exitium præcipitent. Quare in istis temerarijs votis sequamur regulam: In malis promissis rescinde fidem, in turpi voto muta decretum, præterea hic locus admonere debet Papistas, ne adeò crudeles essent in iuuenculas, quas in Mo-

in Monasteria includunt, vbi nihil præter certam damnationem inueniunt.

Simul & ociosæ discunt circuire domos, nec solum ociosæ, uerum etiam garrulæ & curiosæ, loquentes quæ non oportet.

Aliud argumentum ab adiunctis sumtum. Solent enim iuuenculæ viduæ, his tribus vitijs, otio, curiositati & garrulitati obnoxiæ esse: Quales non decet eas esse, quæ rebus Ecclesiæ sunt præficiendæ, non igitur tales recipiendæ sunt.

Volo igitur iuniores nubere, liberos gignere, domum administrare.

Prolepsis est. Anteuertit enim obiectionem eorum, qui ex dictis poterant sumere argumentum contemtus viduarum iuniorum, quas Paulus minimè vult contemni, sed vult vt sanctum coniugium rursus amplectantur, quò suæ consulant infirmitati & periculo. Hîc clarè vides temerè secundas nuptias reprehendi, liberos gignere, domum administrare, sunt propria

pria matronarum officia, quæ officia verè Deo placent, & in ijs fides exercetur.

Nullam occasionem dare aduersario, ut habeat maledicendi causam.

Hęc ratio à communi Christianorum officio sumta est, quod est cauere ne præbeant hostibus religionis maledicendi causam. Neq; enim potest iuuencula vidua adeò inculpatam vitam agere, quin hostes aliquam calumniandi rimulam inueniant. Hic locus monet, vt non solum ipsi bonam conscientiam apud nos habeamus, verumetiam vt præcidamus alijs, quantum in nobis est, oblatrandi occasionem.

Nonnullę enim iam deflexerunt post Satanam.

Rationem ab exemplo addit, ac si dicat, experientia me docet, quantum periculum sit iuniores viduas recipere, nam nonnullæ ob vitæ lasciuiam à fide defecerunt, sed coniunctum posuit, vt exaggeraret periculum, & malum lasciuię, qui enim à Christo deficit, mancipium Satanæ statim

tim euadit. Obseruandus locus, quod à Christo deficere, sit Satanam ducem sequi.

Quòd si quis fidelis, aut si qua fidelis habet uiduas, suppeditet illis, & non oneretur Ecclesia, ut ijs, quæ uerè uiduæ sunt, suppetat.

Prolepsi anteuertit obiectionem, iuniores viduæ interdum æquè indigent, atq; grandiores, cur non igitur recipiendæ *sunt?* Paulus respondet, quòd viduarum iuniorum parentes, cognati & affines eis necessaria suppeditent. Huius propositionis duplicem rationem apponit, Priorem, ne sumtibus oneretur Ecclesia, Posteriorem, vt sit vnde verè viduæ sustententur.

Qui benè præsunt Presbyteri, duplici honore digni habeantur, maximè qui laborant in sermone & doctrina.

Tertia huius capitis pars est, de Presbyterorum honore & victu, & videtur

Paulus duo genera Presbyterorum notare: Vnum eorum, qui non docendo, sed alia ratione Ecclesiæ seruierunt, Nimirum in causis cognoscendis & iudicandis inter fratres: Alterum eorum, qui ministerio verbi fungebantur. Vtrosq; vult quidem honorari, sed magis eos, qui in doctrina & sermone laborant, vt Parochi & Episcopi, & Catechetæ, quos hodie Doctores vocant. Duo igitur hîc obseruentur. Primum, quòd sit auditorum Euangelij officium, suos honorare Pastores, quibus & victum debeant iure diuino, vt vacare possint legi Dei. Alterum, quòd Pastorum sit benè præesse, hoc est, ita vt omnia postponant, vitam & fortunas, diligentiæ in officio, & laborare in doctrina & sermone, quò ædificetur Ecclesia illorum ministerio, atq; ita sibi mutuo ius analogum debent doctores & auditores. Præterea hoc dicto confutantur Anabaptistæ, & Libertini, qui verbo contemto, (in quo Paulus vult laborare ministros Euangelij) quærunt reuelationes nouas extra & contra verbum Dei.

Dicit enim scriptura, Boui trituranti non obligabis os.

Ratio

Ratio à pronunciatis ac simul ab exemplo allegorico. Locus est Deut.26.vbi Dominus ita iuxta hæbraicam veritatem dicit. Non ligabis os bouí in tritura sua. Quo sanè dicto nihil aliud vult, quàm vnumquemq; dignum esse premio, pro suo labore fideliter præstito. Triturantis enim bouis allegoria arduum & difficilem, atq; adeò serium laborem requirit ab Episcopo. Non vult ita honorari porcos, qui tantum suo abdomini & ventri seruiunt.

Et dignus est operarius mercede sua.

Alia ratio à genere sumta, & videtur fuisse vulgare dictum apud Iudæos, vsurpatum etiam à Domino Matth.10. & Luc. 10. Nota rursus, quòd operarium dicat dignum mercede. Quare qui ociosus delitijs studet, mercede indignus significatur. Porro copiosiorem huius loci explanationem habes 1.Corinth.9.Matth.10.& Luc.10.

Aduersus Presbyterum accusationem non admittas, nisi sub duobus aut tribus testibus.

Hoc quoq; ad honorem Presbyterorum referri potest, ne calumniatoribus vitæ ac famæ eorum præbeat aurem Episcopus, nisi prius legitimis testibus fuerint conuicti. Nam si delatoribus auscultare velit, sine causæ euidenti cognitione, fieri non potest, quin sæpe præcipitet iudicium, ac in innocentes temerè inuehatur. Chrysostomus hoc præceptum non ad dignitatem seu ordinem, sed ad ætatem in genere refert. Porrò quod eddit, de duobus aut tribus testibus, ex lege sumtum est, quod quia non tantum iudiciale est, verum etiam naturalis æquitas id postulat, nos quoq; obligat.

Peccantes coram omnibus argue, ut & reliqui timorem habeant.

Hoc præceptum nisi intelligatur de manifestis peccatis, cum mandato Domini iubentis arguere fratrem inter te & ipsum solum, stare non potest. Quare non dubium est, quin de emendatione & correptione publicorum delictorum intelligendum sit hoc Pauli præceptum, nam publicè traducere delictum fratris, tibi forte

fortè & pauciſſimis alijs notum, cum caritate Chriſtiana pugnat. Præterea nihil ædificat talis correptio, imò potius plurimum ad deſtructionem facit, non ſolum eorum qui inde ſcandalizantur, verum etiam eius, qui arguitur. Intempeſtiua enim & publica caſtigatione correptus, ſæpè pudore omni depoſito in peccandi licentiam prolabitur, qui amica & priuata caſtigatione emendari poterat, quam ſi contemneret, iuxta regulam à Domino præſcriptam Matth. 18. agendum eſſet.

Conteſtor coram Deo & domino Ieſu Chriſto, & electis Angelis, ut hæc cuſtodias ſine præiudicio, nihil faciens in alteram partem declinando.

Hæc conteſtatio, qua veluti ſacramento obſtringit Timotheum Paulus, quàm arduum ſit Epiſcopi munus oſtendit, Et continet valde ſeriam admonitionem, ne in conſpectu tantorum teſtium, Dei patris, Chriſti & electorum Angelorum (hos electos ad diſcrimen reproborum vocat) quicquam faciat eorum, quæ ad Epiſcopi

munus pertinent, ex priuatis affectibus, sed vt omnia legitimè & ritè in gloriam Dei & Ecclesiæ ædificationem, iuxta præscriptos canones, neminem cuiquam priuatas ob causas præferendo agat. Vbi versio vulgata habet, nihil faciens in alteram partem declinando, Græci codices multi habent μὴ πρόσκλισιν (à προσκλίνω, id est, inclino) id est, iuxta inclinationem, hoc est, prout animus huic vel illi fauet, non tam causæ quàm personæ habita ratione. Hanc lectionem græcam sequutus Erasmus, reddidit διφρασικῶς, iuxta propensionem animi. Alij codices (quemadmodum & Chrysostomus legit) habent μὴ πρόσκλησιν à προσκαλέω, id est, aduoco, hoc est, si verbum verbo reddere velis, iuxta aduocationem, hoc est, non propterea causæ alicuius fauebis, quia eius aduocatus es, & rogatus, vt ipsum in sua causa adiuues, sed rectum iudica iudicium, seposita omni personarum ratione, vnde quidam Latini sic habent: Nihil faciens per aduocationem, id est, si aduocatum alicuius agis, in alteram partem declinando. Hæ omnes lectiones, tametsi in verbis discrepant, eandem tamen sententiam offerunt, nimirum vt Episcopus iuxta canones

nes à Paulo præscriptos, omnia agat ac iudicet, veritatem causæ pluris faciendo, quàm personæ conditionem, quod sanè omnibus iudicibus in commune commendatur Exod. 18.

Manus citò nemini imponas.

Aliud consilium seu alium canonem de ordinandis ad officia Ecclesiastica addit, ne cui nisi satis idoneo & probato, manus imponat, hoc est, ne quem ordinet ad functionem Ecclesiasticam. Est enim per metonymiam, signum pro re signata, positum. Hîc cordatum requirit Episcopum, qui non statim quemlibet ad munus Ecclesiasticum admittat, sed tantum probatos, iuxta superiores canones.

Neq; communices peccatis alienis.

Ratio est superioris canonis seu consilij, quemq; pium decet cauere, ne alienis peccatis communicet, hoc est, ne fiat reus alienorum peccatorum, quod illi accidit Episcopo, qui eum ministerio Ecclesiæ præfecit, cuius doctrinam & vitam adeò

augusta functione dignam non iudicat. Locus obseruandus, quòd alieno reatu obstringuntur, quotquot sua negligentia, aut affectibus priuatis faciunt, vt indigni & inidonei rebus in Ecclesia gerendis præficiantur.

Teipsum purum custodi.

Vniuersale præceptum est, vt in omnibus actionibus adhibeat hanc diligentiam, ne vel in priuata vita, aut publico officio quid agat, vnde contaminari possit, néue accersat sibi reatum alieni peccati.

Ne posthac bibas aquam, sed paulo uino utere, propter stomachum tuum, & crebras tuas infirmitates.

Consilium interserit de tuenda valetudine. Vt enim intemperantia fugienda est Episcopo: Ita valetudinis ratio non est negligenda, ne nimia abstinentia lædatur valetudo. Vterq;.n. reus est coram Deo, cùm qui intemperanter viuit, tùm qui valetudinis ratione neglecta, nimium corpus macerat, vnde inutilis rebus, quas requirit vocatio, redditur.

Quo-

Quorundam hominum peccata, antè manifesta sunt, præcidentia ad iudicium, quosdam verò subsequuntur.

Hîc in ordinis assignatione quintã huius capitis constituit partẽ, quæ quorundã iudicio consolatoria est, qua aduersus hypocritas sustentat Timotheum, ne fractus illorum fraudibus, qui astutè se insinuant in Ecclesiastica officia, animum despondeat, futurum esse prædicens, vt tales aliquando protrahantur in medium, & coarguantur illorum malefacta, vtut ad tempus lateant. Verùm cum rem diligentius examino, alius sensus, ac verior se huius loci offert, dixerat suprà, nemini citò manus imponas. Hîc eius consilij rationem reddit in hanc sententiam: Nemini citò manus imponas, ne admittantur improbi. Improborum autem quorundam peccata, manifesta sunt, antequam veniatur ad iudicium, id est, examen doctrinæ & morum, de his facile est iudicium, Nempe quòd non sint admittendi ad munus Ecclesiasticum. Contrà autem quorundam improbitas occulta est, ita vt appareant

probi & idonei, qui Ecclesiæ Christi præficiantur, sed illorum scelera tandem se produnt suo tempore. De his quia difficilius est iudicium, differenda est ordinatio eorum, & longiori tempore faciendum est periculum, relabentur ne an non in priora scelera. Nam de his loquitur Paulus qui ex Ethnicismo conuersi receperant doctrinam Euangelij, inter quos fuerunt plurimi Hypocritæ, veluti inter eos, qui hodie Monasticæ vitæ aut Papisticæ renunciantes, Euangelium se amplecti dicunt.

Similiter & bona opera antè manifesta sunt, & quæ secus se habent occultari non possunt.

Antithesis est superioris sententiæ, huius similiter duplicem adferamus interpretationem, quarum prior est, quòd sit consolatio, qua probos & innocentes erigit, quorum interdum innocentia & integritas nota est, & in precio apud homines habetur. Interdum secus se habet, id est, non est nota, nec est in precio apud homines, quę tamen occultari non poterit, quin in medium suo tempore proferatur. Posterior

sterior interpretatio est de admittendis ad functionem Ecclesiasticam, qui etiam in duplici sunt discrimine. Nam quorundam bona opera manifesta sunt ante iudicium, id est, examen doctrinæ, ita vt abesse videatur omnis hypocrisis, & tales admittendi sunt. Rursus quorundam benefacta, non ita sunt manifesta, sed latent. Hos probari ad tempus oportet, donec se ipsorum integritas manifestè prodit, atq; ita demum eis manus tutò imponere licebit. Quanquam autem vterq; sensus vtriusq; membri collationis præsentis est analogus fidei, tamen posterior præsenti loco accommodatior est, quem & peristasis loci, & verborum ordinatio requirere videtur.

CAPVT SEXTVM.

SVMMA SEXTI CAPITIS.

SErui fideliter præstent dominis suis honorem debitum. Qui diuersam doctri-

nam

nã contentioſè ſequuntur, caueantur. Quilibet ſit contentus victu & amictu. Epiſcopus in omni virtutum genere emineat, monſtretq; diuitibus ſuum officium.

ORDO SEXTI CAPITIS.

HVius capitis quatuor ſunt præcipuæ partes, quarum Prima eſt, de ſeruorum obedientia. Secunda, de falſis doctoribus & lucri cupidis. Tertia, de Epiſcopi innocentia & virtutum ſtudio perpetuo. Poſtrema, de diuitum inſtructione, & vero & legitimo diuitiarum vſu. His ſubiungit admonitiunculam de ſeruando depoſito. Tandem totam Epiſtolam fauſta imprecatione claudit.

EXEGESIS SEXTI CAPITIS, CVM OBSERVA*tione doctrinarum.*

Quicunq; ſub iugo ſerui ſunt, ſuos Dominos omni honore dignos ducant, ne nomen Dei & doctrina blaſphemetur. Qui uero

uero fideles habent dominos, ne eos despiciant, quod fratres sint, sed potius inseruiant, quod fideles sint, ac dilecti, qui beneficij participes sunt.

Prima huius capitis pars de obedientia seruorum, quorum domini aut sunt adhuc extra regnum Christi, aut Christo nomina dederunt. Illis vult seruos obedire, ne nomen Dei & doctrina malè audiat. His verò, quia fideles sunt & participes eiusdem gratiæ, neq; sunt contemnendi, id est, minus honorandi, quia fratres sunt. Hîc primum obserua, Euangelium non tollere distinctionem & gradus personarum. Tametsi autem æquale ius est omnium filiorum Dei, quantum ad salutem & regnum Christi attinet: Tamen in ciuili vita discrimina personarum & ordinationes Dei amplecti oportet. Deinde obserua eorum mores prauos, qui Christo dederunt nomina, dedecori esse Euangelio. nam impij doctrinam æstimant ex moribus eorum, qui eam videntur amplecti. Porrò de seruis, vide plura Ecclesiastici 33. ad Ephes. 6. ad Colos. 3. & 1. Petri. 1.

Hæc

Hæc doce & exhortare.

Hæc duo ideo coniungit, quia non solum docendi homines sunt quę recta sunt, verum etiam propter ignauiam carnis exhortationibus, vt stimulis incitandi sunt.

Si quis aliter docet, nec acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi.

Secunda huius capitis pars, de fugiendis falsis doctoribus & ostentatoribus, qui doctrinam adulterant, nunc fallacijs, nunc orationis illecebris. Simplex enim cum sit veritas, simplicem orationem & minimè ad ostentationem compositam requirit. Sanos sermones vocat metonymikῶς, quia sanitatem animæ conferunt. Debet igitur non ad ostentationem, sed ad ædificationem formari oratio.

Et ei, quæ secundum pietatem est, doctrinæ.

Interpretatio est, nam qui non sint sani sermones, à fine & materia declarat, nam ea demum est sana doctrina, quæ & pietatis præcepta continet, & ordinatur ad pietatem concipiendam, fouendam & augendam. Infla-

Digitized by Google

Inflatus est.

Descriptio est vani doctoris, ac primum omnium causam ponit, nimirum inanis gloriæ cupiditatem, qua eloquentiæ & doctrinæ captatur laus. Quicunq; igitur vtiliter docere cupit Ecclesiam Christi, inanem iactationem deponat oportet, & in timore Dei, quæ ad ædificationem faciant, simpliciter proponat.

Nihil sciens.

Hoc ad effectum pertinet, qui arrogantia inflatur, nihil scire Spiritui sancto dicitur, Cum quia illiꝰ ipsi, quæ nouit inutilia sunt, tum quia alios non ædificat.

Sed languens circa quæstiones & pugnas uerborum.

Hic inanis ostentationis effectus est, qui enim captant doctrinæ laudem, quæstionibus & verbis insistunt, quò argutiores aliꝰ esse videantur, quales sunt hodie Sorbonici & aliꝰ, qui hac ratione nomen sibi quærunt, & doctrinæ laudem. Sed Paulus tale studium, languorem seu morbum appellat, qui interitum veræ doctrinæ in animis hominum præcedit.

Ex

Ex quibus oriuntur inuidia, contentio, blaſphemiæ, ſuſpiciones malæ, ſuperuacuæ conflictationes.

Ocioſarum quæſtionum & arrogantiæ fructus enumerat, quantum quidem ad ipſos oſtentatores attinet, iſti enim ſibi mutuo inuident, dum vnus veretur, ne alter ſibi palmam gloriæ præripiat. Hinc contentiones, ex quibus maledicentię, quę ſuſpiciones malas pariunt, Hinc diſputationum multitudo, & perplexitas, vnde fit vt nimium altercando veritas amittatur.

Hominum corruptorũ mente, & quibus ademta eſt ueritas, qui quæſtui habent ueritatem.

Triplici nota eoſdem deſcribit oſtentatores. Primum enim eos dicit corruptos mente, id eſt, iudicio & intelligentia. Deinde, priuatos veritate, qua pœna nulla poteſt maior eſſe, tum dicit, eos exiſtimare pietatem eſſe quæſtum. Tales enim omnia lucro metiuntur. Hac proinde nota, quò talium

talium ostentatorum studia pertinent, indicat, nimirum, vt suæ auaritiæ satisfaciant.

Seiungere à talibus.

Præcipit Timotheo, vt inemendabiles huiusmodi thrasones & quæstionarios fugiat, ne ipse quoq; quæstionum labyrinthis inuoluatur.

Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia.

Vt eos coarguit, qui ex doctrina pietatis quæstum corporalem sibi quærunt: Ita iam spiritualem quæstum in pietate situm commendat, eumq; magnum esse admonet, adfert enim absolutam suis cultoribus beatitudinem, cum addit, cum sufficientia, Alludere videtur ad promissionem Christi: Quærite primum regnum Dei, & iusticiam eius, & hæc omnia adijcientur vobis. En pietatis quæstum, regnum & iusticiam Dei, cui promissio accedit rerum ad hanc vitam necessariarum.

Nihil enim intulimus in mundum, certum est quod ne-

que efferre quicquam poſſumus.

Ratio eſt proximæ propoſitionis à contingentibus. Vt enim nihil contulimus nobiſcum in mundum: Ita nihil efferre poterimus. Quarè ſufficientia, qui pietatem colit, ſit contentus.

Habentes autem alimenta & tegumenta, his contenti erimus.

Modum ſufficientiæ explicat, verùm ſi quid in honeſta vocatione ex labore noſtro per benedictionem Domini acceſſerit, cum gratitudine animi accipiendum eſt, ac poſſidendum iuxta conſilium Pauli: Qui poſſidet ſit quaſi non poſſideat, hoc eſt, paratus ſit ad abijciendas facultates, ſi id neceſſitas vocationis aut pietatis poſtulauerit.

Nam qui uolunt diteſcere, incidunt in tentationem & laqueum, & concupiſcentias multas, ſtultas & noxias, quæ demer-

Digitized by Google

mergunt homines in exitium & interitum.

Iam ex effectu contrariæ causæ hortatur, vt quilibet victu & amictu sit contentus. Id enim omnino pijs fugiendum est, quod trahit in exitium. Cupiditas diuitiarum id facit, quare pijs habendi cupiditas fugienda est. Proinde pij est, vt sit sufficientia illa, quæ cum pietate stare potest, contentus. Porrò dicuntur illi velle ditescere, qui studium pecuniæ omnibus alijs rebus anteponunt.

Radix enim omnium malorum est auaritia.

Aetiologia est ab effectu auaritiæ, quæ omnium mater existit malorum. vnde Salomon: Conturbat domum suam, qui sectatur auaritiam. Et Augustinus: Cum auaritia alicui dominatur, subiectus omnibus malis demõstratur. Phocylides: Ἡ φιλοχρημοσύνη μητὴρ κακότητος ἁπάσης.

Cui addicti quidam aberrarunt à fide, & seipsos implicuerunt doloribus multis.

Exemplo declarat quod dixit, Auari enim fidem deserunt. Nam fides solo Deo nititur, Auaritia vero Dei loco pecuniam veneratur & colit. Præterea vbi auaritia animum occupauerit, dolorum finis nullus existit. Aut enim quæ non habet auarus, anxiè cupit, aut quæ habet, metuit ne amittat. Atq; ita doloris nulla in auaris remissio est.

Tu autem, ô homo Dei, fuge hæc.

Quod in genere fugiendum monuit, nunc apostrophæ forma Timotheo accommodat. Nec frustra eum hominem Dei vocat. Tametsi enim omnes homines Dei sunt ratione creationis: Tamen iusti seu renati peculiariter homines Dei dicuntur, quorum & Deus curam peculiarem habet, & qui hoc titulo honorario admonentur, vt ea studiosè quærant, quæ ad Deum pertinent celebrandum.

Sectare uero iusticiam, pietatem, fidem, dilectionem, patientiam, mansuetudinem.

In quibus rebus oporteat potius occupari,

cupari, quàm in lucro captando, in hac tertia huius capitis parte monet. Porrò, cum quædam virtutum genera recitat, veluti exempla quædam proponit virtutum, ad quas toto vitæ cursu connitendum est.

Certa bonum certamen fidei.

Quò virtutum illarum, quas recitauit, enumeratio pertineat, ostendit, nempe, vt sint fidei certantis instrumenta. Vnde tria colligamus. Primum, piorum vitam non esse destinatam ocio, sed acri certamini. Deinde, quòd illud certamen fidei augendæ & retinendæ destinetur. Nam si virtutum studium abieceris, fides extinguitur, adeoq; succumbit. Postremò, euentum certaminis felicem fore pollicetur, dum bonum certamen nominat. Huc pertinet quod suprà dixit, Milita bonam militiam, habens fidem & bonam conscientiam.

Apprehende uitam æternam, ad quam etiam uocatus es, confessus bonam confessionem coram multis testibus.

Scopum certaminis exprimit, vitam æternam, cuius incomparabilis æstimatio, meritò nos ad certamen excitare deberet. Huc addit duo argumenta, prius ab occasione sumtum, posterius ab anteacta vita Timothei. Vtrumq; ad locum honestatis referendum est, ac si diceret: Habes pietatis tuæ, per quam ad vitam æternam, quò vocatus es, contendis, præclaros testes. Perstа igitur inuictus, donec eam apprehendas.

Denuncio tibi coram Deo, qui uiuificat omnia, & Christo Iesu, qui testificatus es bonam confessionem coram Pontio Pilato, ut serues mandatum immaculatus & irreprehensibilis, usq; ad reuelationem Domini nostri Iesu Christi.

Vt vehementius vrgeat Timotheum, addit obtestationem, quæ Timotheum admonebit, quàm serio requiratur ab Episcopo in officio, atq; adeò in tota vita, summa diligentia. Nam hîc mandatum pro officio, quod sustinuit Timotheus, ponit.

ponit. Immaculatus, ad puritatem conscientiæ, Irreprehensibilis, ad famam coram hominibus referetur. Hanc exhortationem confirmat duobus argumentis, quorum prius sumtum est, à præsentia Dei viuificantis omnia, vnde etiam renatos sua gratia iuuare non desinit. Posterius ab exemplo Christi, qui bonam confessionem testificatus est coram Pontio Pilato, dum vsq; ad mortem pro veritate certauit.

Quam suis temporibus manifestabit beatus & solus princeps.

Ne mora aduentus Christi tardiorem reddat, addit de eius certa & indubitata apparitione, cuius cogitatio stimulus ad officia pietatis omnia esse debet pijs. Cùm Deum beatum & solum principem vocat, significat ab ipso solo beatitudinem expectandam, nec esse nisi meram laruam felicitatem mundi sine benedictione Dei.

Rex regnantium, & Dominus dominorum.

Cur Deum solum principem vocat exponit, nimirum, quia ipse natura sua

dominus & princeps est, à quo mundi principes suam habent eminentiam. Vnde admoneri nos oportet, vt huic præ alijs omnibus obedientiam & cultum præstemus.

Qui solus habet immortalitatem.

Si ille solus habet immortalitatem, ab eo sanè omnis vita & felicitas pendet. Quare non in caducis mundi rebus, sed in eo solo spes omnis figenda est. Ab ipso enim qui sua natura solus viuit & est immortalis, nos vitam & immortalitatem ex gratia accipimus.

Qui lumen habitat inaccessum.

Magnum exhortationis pondus habet hæc oratio. Si enim Deus solus habitat lumen inaccessum, vbi refulget eius gloria & maiestas, & in cuius fruitione sola felicitas sita est, sequitur neminem suo proprio marte posse ad illud lumen accedere, imò eo magis discedere, quo magis in mundi tenebris & rebus caducis inuoluitur. Quare consultum est, vt in pietatis studio anhelemus ad ipsum, vt aliquando perfe-

perfectè fruamur Deo, quem hic tantum ex parte, & veluti in ænigmate cognoscimus.

Quem uidit nullus hominum, neq; uidere potest.

Quia nos renouari oportet, vt simus Deo similes, priusquam eum videre possimus (in hac enim mortali natura non videtur, nisi oculis fidei) hîc nobis pietatis studium commendat, & sanctificationem, sine qua nemo Deum videbit vnquam.

Cui honor & potentia æterna, Amen.

Hac clausula monet, quò omnia nostra studia referenda sunt, nimirum, vt Dei laudibus perpetuo studeamus, quod cum fit, minus auaritiæ & rebus mundi caducis studebimus.

Diuitibus in hoc seculo præcipe.

Quarta huius capitis pars est, valde commodè superioribus addita. Nam cum suprà contentos vult esse pios victu & amictu, quæstio oriri poterat de diuitibus,

an ipſi abijciant diuitias. Et ſi nõ abijciant, quis earum ſit legitimus vſus. Vtramq; quæſtionem expedit. Primum enim nequaquam temerè abijciendas eſſe diuitias præcipit. Deinde animum diuitum informat, & vſum diuitiarum monſtrat.

Ne elato ſint animo, neue ſperent in incertis diuitijs, ſed in Deo uiuente, qui præbet nobis abundè omnia ad fruendum.

Hæc ad animum diuitum rectè formandum pertinent. Primum, ſit animus humilis, nihil ſibi arrogans, non contemnens pauperiores, quod mundo vſitatum eſt. Deinde ſpes in diuitijs ponenda nõ eſt. Idq; confirmat ab earum incertitudine. Sunt enim diuitiæ adeò incertæ, vt qui hodie Crœſum, cras fortè Codrũ referat. Tertiò, vt diuites in Deo viuente ſperent, cuius duæ ſint rationes: Prior, quod diuitiæ, nec in ſe vitam habent, nec vitam cuiq; conferre poſſunt. Contrà, Deus & in ſe vitam habet, & vitam omnibus confert. Quare in ipſo vt vitæ fonte ſperandum eſt. Altera ratio eſt à cauſa bonorum. Deus eſt omnium bonorum dator. Ergo in ipſo

in ipſo, & non in incertis diuitijs ſpes fixa eſſe debet.

Bene agere, diuites fieri in bonis operibus, facilè tribuere, libenter communicare, theſaurizare ſibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant uitam æternam.

Nunc de vſu diuitiarum præcipit, in quo duo ſpectentur. Primum, de modo vtendi diuitijs. Alterum, de remuneratione & ſcopo, qui omni actioni profixus eſſe debet. Modus vtendi eſt, vt benè agant diuites, præluceant alijs in bonis operibus, vt qui maiorem occaſionem habeāt quàm tenues, vt ſint liberales erga egenos. Ratio additur à remuneratione, quæ eſt theſaurizare fundamentum bonum, id eſt, recondere firmum theſaurum in futurum. Nam Deus vult ex mera ſua bonitate, mercedem indebitam officijs ex fide factis reddere. Pendet proinde hæc remuneratio non ex meriti ratione, ſed ex liberali Dei acceptatione. Scopus præfixus eſt, vt apprehendant diuites vitam æternam, quæ tametſi

tametsi donum est per Christum Iesum: Tamen est compensatio obedientiæ nostræ erga Deum. Quare nequaquam pugnat hæc remuneratio cum gratuita iustificatione.

O Timothee, depositum serua.

Conclusio est exhortatoria, omnia superius dicta vna voce Timotheo in memoriam reuocat Blanda hæc compellatio, exhortatorij argumenti vim habet. Depositi nomen significat, quicquid ex dono Dei collatum fuit Timotheo, cum ad propriam salutem, tum ad aliorum ædificationem spectans. Et tria in summa complectitur, 1. Gratiam fidei. 2. Puritatem vitæ. 3. In officio sanctam & sedulam sollicitudinem. Ad quæ tria omnia superius dicta, tanquam ad capita referri possunt. Sed cur hæc depositi nomine signauit? Habet hæc vox cum doctrinam vtilem, tum exhortationem in se. Doctrinam quidem, qua Timotheus cognoscit, quod non ex seipso, sed ex Dei dono tanta bona habeat. Deinde, quod debeat diligens custos esse depositi tanti, quod non homo, sed Deus sibi concrediderat. Exhortationem

Digitized by Google

nem verò, vt iuxta eius arbitrium, qui thesaurum apud se deposuit, eundem dispenset. Hinc & nos singuli discamus, Primum, dona Dei collata nobis esse, non vt ea negligamus, vel ijs abutamur, Sed vt ea potius fideliter in nostram & aliorum ędificationem vsurpemus, alioqui donis collatis spoliendi, iuxta parabolam de talento.

Deuitans prophanas uocum inanitates.

Depositum seruandum monuit: Nūc fugiendum hortatur, quod corrumpere deposítum poterat. Per vocum inanitates intelligit orationis fucum, quo vt vana dicentis gloria captatur: Ità nihil ad ædificationem facit. Vult proinde ampullas verborum, & inanem loquacitatem amotas esse à sanctissimo verbi ministerio, nec tamen probat Paulus indoctam & rudem orationem. Nam in sequenti Epistola requirit Episcopum, qui rectè possit secare verbum Domini. Non igitur hîc patrocinatur rudibus, sed arrogantiam & futilem garrulitatem taxat.

Et oppositiones falsi nominis scientiæ.

Fu-

Fuisse quosdam, qui ex Sophistarum scholis in Ecclesiam inuehere conati sunt argutias sophisticas apparet, inde gloriam & scientiæ laudem venantes, quòd possent in vtramq; partem de qualibet re proposita argutè disserere. Ab hoc ambitionis studio, Paulus vult Episcopum alienum esse, vt qui veritati propagandæ & defendendæ totus incumbere debeat.

Quam nonnulli profitentes circa fidem aberrauerunt.

Argumentum addit ab infelici euentu eorum, qui garrulitati & contradicendi studio se assuefaciunt. Nam tales, amissa vera & sana doctrina, circa fidem aberrāt. Est enim fides scopus, ad quem collimare oportet, qua amissa, nihil præter errores reliquum manet.

Gratia sit tecum, Amen.

Hac epistolari clausula optat Timotheo gratiam, vt in ea ad finem vsq; persistat, militans honestam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam. Nam qui mala viuit conscientia, vt fidei vacuus: ita & gratiæ expers est. Particula Amen, quid sibi velit, omnibus notúm est.

AR-

ARGVMENTVM IN POSTERIOREM EPISTOLAM PAVLI AD TIMOTHEVM.

IN enarratione sacrorum scriptorum, necessariò in principio admonendi sunt auditores, de his quatuor. Primùm, de autore scripti, vnde autoritas scripto conciliatur. Secundò, de occasione, vnde ordo tractationis melius perspicitur. Tertiò, de statu seu quæstione principali, vna ne sit an plures, ex quo genus causæ cognoscitur. Postremò, de Methodo seu tractationis ordine. Quoniam autem de primo, hoc est, autore scripti sæpius dictum est, hîc tantum de reliquis tribus dicam.

OCCASIO.

Duplex occasio videtur Paulo fuisse ad scribendum hanc Epistolam. Prior, ipse Paulus iam Romæ in carcerem erat coniectus, paulò pòst supplicio afficiendus, propter testimonium Christi. Quare scribit

ſcribit Timotheo, eumq; animat ſuo exemplo, ad conſtantiam in confeſſione Chriſti. Poſterior, fuit communis Eccleſiæ eius temporis afflictio. Nam tum tribus potiſſimum malis affligebatur Eccleſia, nimirum, inconſtantia & leuitate quorundam doctorum in eccleſia, qui diſputarunt acutius, quàm vixerunt rectius: minis tyrannorum, qui Eccleſiæ extremum interitum minabantur: & cruce varia piorum. Proinde contra ſcandala hæc munit Timotheum Paulus. Porrò quia eiſdem malis & hodiè premitur Eccleſia, longè vtiliſſima erit lectio huius Epiſtolæ, omnibus pijs. Nam exemplo Pauli & exhortationibus ſaluberrimis erigit animos piorum, ne vel leuitate docentium, vel minis tyrannorum, vel cruce piorum fracti, abijciant confeſſionem.

QVAESTIO SEV STATVS.

Status ſeu quæſtio, quò omnia tendunt, ſtatim exordium ſequitur, nimirum, ut ſuſcitet donum Dei, quod per manuum impoſitionem illi contigerat cumulatius, quò inuictus ſtare poſſit, aduerſus omnia dura, tanquam miles Chriſti ſtrenuus.

Pro-

Proinde, genus cauſæ eſt Suaſorium ſeu Parænetícum, in quo partim hortatur ad officium, partim dehortatur à corruptelis doctrinæ, ne illis inuoluatur Timotheus, in ſuam & aliorum perniciem.

TRACTATIONIS ORDO.

Ordo arbitrarius eſt, qualis eſſe ſolet in ſuaſorio genere. Quare non opus eſt ſubtiliter partium conſecutionem rimari. Sed hoc teneatur, quòd omnia ad ſtatum ſint referenda. Poſt epigraphem, ſalutationem & exordium ſequitur propoſitio ſuaſoria, vt in doctrina & munere ſibi commiſſo præſtet ſe fidelem. Huic ſubiungitur probatio & amplificatio à contrarijs exemplis, & ſimilitudinibus: vnde in commendationem Euangelij dilabitur, & inde in exhortationem, nimirum, vt eam doctrinam ſeruet Timotheus, ac alijs tradat ſuo exemplo. Tum dehortatur à vanis quæſtionibus & diſputationibus, idq; propter periculum, quod confirmat exemplo Hymenæi & Phileti, vnde redit ad Timotheum exhortandum, & vt magis illum vrgeat, prædicit qualia ſint futura

tura pericula, qualesq; mores hominum in extremis diebus. Deinde redit ad paræneses, quibus addit rectum scripturæ vsum. Post hæc addit contestationem, ac mortem sibi imminere dicit. Præterea Timotheum ad se vocat propter præsentem necessitatem.

CAPVT PRIMVM.

SVMMA PRIMI CAPITIS.

POst Epigraphum, salutationem & exordium (in quo collaudat fidem erga Deum, constantiam in doctrina & affectum Timothei erga se) hortatur Timotheum, vt suscitet donum quod in ipso est, vt non erubescat Euangelij causa, sed potius patiatur pro eo suo exemplo. Præterea vt teneat formam doctrinæ. Postea quosdam se reliquisse conqueritur, vnius Onesiphori pietatem & erga se studium prædicans.

OR-

Digitized by Google

ORDO CAPITIS PRIMI.

HVius capitis partes sunt quatuor. Prima, Epigrapha cum salutatione. Secunda, Exordium. Tertia, paræneses. Quarta, significatio seu quærela defectionis Asianorum à se ob vincula sua, cum prædicatione pietatis Onesiphori erga se.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE *doctrinarum.*

Paulus Apostolus Iesu Christi, per uoluntatem Dei, secundum promissionem uitæ, quæ est in Christo Iesu.

Hæc epigraphæ prima pars est, quæ cõtinet quatuor. Primum, nomen autoris huius Epistolæ. Secundum, officium eiusdem, nimirum, quod sit Apostolus, idq; Iesu Christi. Vnde admonemur, quo in loco ea nos habere oporteat, quæ à Paulo dicuntur, nimirum quod ita accipienda sint, ac si Christus ea suo ore sonaret. Tertio, addit differentiam veri Apostoli.

Digitized by Google

Nam verus Apostolus Deo mandante & volente currit. Falsus vero sibiipsi Apostolatum sumit. Quarto, finem sui Apostolatus attexit, cum inquit, secundum promissionem vitæ, hoc est, Apostolus sum constitutus, vt promissionem vitæ, quæ est in Christo Iesu, annunciem. Est autem promissio vitæ, salutis æternæ promissio, cuius omnes fiunt participes, qui credunt Euangelio.

Timotheo dilecto filio.

Altera epigraphæ pars, continens nomen personæ, cui Paulus scribit. Deinde affectum Pauli erga illum. Cum eum dilectum filium nominet, insinuat quomodo affecti erga se mutuo debeant esse docentes & discentes. Vt enim illi paternam σοργὴν: Ita hi pietatem erga illos haud simulatam fouere debent.

Gratia, misericordia, pax à Deo patre, & Christo Iesu Domino nostro.

Salutatio hęc seu fausta imprecatio continet fructum prædicati Euangelij. Gratia fauor Dei est, quo nos credentes in filio com-

Digitized by Google

complectitur. Misericordia eius fauoris causa est. Pax vtriusq; effectus est, quæ est reconciliatio nostri cum Deo, idq; per Iesum Christum dominum nostrum, quem fide possidemus. Hæc nos ad amorem Euangelij excitent.

Gratiam habeo Deo, cui seruio à progenitoribus in pura conscientia.

Exordij propositio est, eaq; gratulatoria, agit enim Deo gratias, ob dona Timothei. Sed quid est quod dicit, se Deo seruire à prigenitoribus, idque in pura conscientia? An non persequebatur Euangelium? An non ante conuersionem fuit securus Hypocrita? Num excusat eum ignorantia aut Pharisaismus, vt Chrysostomus putat? Peccatum quidem leuius reddit ignorantia, sed ex malo bonum minimè facit. Nec ita excusat, quin is, qui fide Christi vocet, iure sit damnabilis. Proinde, à progenitoribus colere DEVM, non significat à prima ætate, sed exemplum & imitationem progenitorum, eorumq; non quorumuis, sed verorum Israëlitarum: vt Abrahæ, Isaac & Iacob, aliorum-

que qui vera pietate Deum coluerunt. Hinc primum discamus, eodem cultu Deum coluisse sanctos Patres sub lege, quo nos in nouo testamento. Deinde, quod verus cultus Dei ex pura conscientia, id est, ex corde fide purificato, proficisci debeat.

Quòd indesinentem habeam tui mentionem in precibus meis, die ac nocte desiderans te uidere.

Ratio propositionis exordij supra modum mirabilis, agit enim Deo gratias, quòd indesinenter interpellet pro Timotheo, idq; die ac nocte. Piorum igitur summum est gaudium Deum interpellare pro ijs, quos sentiunt in timore Dei officium facere. Quod autem diei ac noctis faciat mentionem, orationis necessitatem indicat. Nam donec fides in corde hominis locum habuerit, suos producit fructus, timorem Dei, inuocationem, patientiam, dilectionem proximi: Addit de singulari affectu erga Timotheum: Desiderans te videre, quo dicto, & suum erga Timotheum animum, & virtutis in Timo-

motheo amorem indicat. Vnde quisq; discat dona Dei in alijs suspicere.

Memor tuarum lachrymarum.

Argumentum est summi amoris Timothei erga Paulum. Sine enim lachrymis à Paulo diuelli non potuit Timotheus, adeò charum suum præceptorem habuit optimus discipulus: à quo discamus & nos ἀσοργίαν & ingratitudinem fugere, qua nulla alia maior est societatis humanæ pestis. Vt enim caritas, cui mutua gratitudo est coniuncta, vinculum est perfectionis, eò quod incolumem conseruet humanam societatem: ita ingratitudo & ἀσοργία disrumpit eandem.

Vt replear gaudio.

Finis est, cur cupiat Timotheum videre, nimirum, vt ex eius conspectu, gaudio perfundatur. Discamus & nos dona Dei in alijs suspicere, ac gaudere quod fideles in Christo cooperarios habeamus.

Memoria repetens eam, quę in te est, haud simulatam fidem.

Quid in Timotheo vſq; adeò amet, exponit, nimirum, quòd Chriſti membrum ſit per fidem, vnde non ſolùm fidem Timotheo prædicat, verum etiam acres ei ſtimulos addit, vt in eadem fide conſtans pergat.

Quæ primùm habitauit in Auia tua Loide, & in matre tua Eunica.

Hoc ad confirmandum Timotheum in ſyncera fide pertinet. Exempla enim maiorum in pijs & honeſtis rebus imitari laudabile eſt. Docemur hîc piorum virtutes magnifacere, non ſine honeſta & honorifica illorum mentione. Præterea nihil fœdius eſſe, quàm egregia maiorum facta pro virili non exprimere.

Perſuaſus ſum autem, quod etiam in te.

Exempli accommodatio. Sed vnde Paulo hæc perſuaſio? Ex fructibus fidei. Vt enim arbor mala, non poteſt bonos fructus edere: Ita bonus fructus, arboris virtutem ac nobilitatem indicat.

Pro-

Digitized by Google

Propterea commonefacio te ut exuſcites donum, quod in te eſt per impoſitionem manuum.

Hæc propoſitio exhortatoria eſt, qua exhortatur Timotheum Paulus, vt ſedulo officium faciat. Eſtq; diligenter metaphora obſeruanda in verbo exuſcitandi. Nam ſignificat donum quodlibet eſſe veluti igniculum, qui facile extinguitur, niſi nutrimenta ei addas, ac fabello ipſum ſuſcites. Significat proinde dona Dei ex recto legitimóq; illorum vſu in nobis creſcere. Contrà vero decreſcere, imò penitus tandem extingui in ijs, qui vel ea ſecurè negligunt, vel ijs abutuntur. Quòd autem impoſitionis manuum meminit, eò pertinet, vt intelligamus dona Dei augeri in pijs, dum ad officia grauia ac Eccleſiæ vtilia ordinantur. Nam ordinationi & externæ ceremoniæ accedebant preces Eccleſiæ, quæ ſanè nequaquam inefficaces exiſtimandæ ſunt.

Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timiditatis, ſed potentiæ & dilectionis & ſobrietatis.

Ratio propositionis à consequentibus cõtrariorum. Spiritus timiditatis opponitur spiritui potentiæ. Quare, ut spiritus potentiæ metonymikῶς est Spiritus sanctus, potentem & inuictum animum hominis reddens, vt contra omnia mala fortiter se opponat: Ita spiritus timiditatis est caro ipsa segnis & ignaua, quæ reddit homines meticulosos vt nihil audeant, cum periculum propius imminere senserint. Hinc veram notam strenuorum militum Christi discamus esse inuictum animum in omnibus aduersis. Contrà vero ignauos & meticulosos nondum spiritu Christi præditos esse. Dilectionis & sobrietatis eundem spiritum appellat, à suo vero effectu, vnde verus ille spiritus Christi cognoscitur. Nã qui spiritu Dei agitur, is haud dubiè dilectionis & sobrietatis incrementa sentit. Verùm Enthusiasmos iactãs, adeoq; inanis gloriæ cupiditate laborans, frustrà de spiritu Christi gloriatur.

Non igitur te pudeat testimonij domini nostri, neq; mei, qui sum uinctus ipsius, sed esto particeps afflictionum Euangelij, secundum potentiam Dei.

Illatio

Illatio est exhortatoria extructa ex superiori propositione, Et continet tres hypotheses. Quarum Prima est, ne pudeat Timotheum testimonij Christi, hoc est, prędicationis de Christo crucifixo. Neq; enim hoc testimonium tantum perhibetur de homine mortuo (Quemadmodum tum impij obiecerunt Christianis) sed multò plura continet hoc testimonium, nimirum quod CHRISTVS ille crucifixus, sit naturalis filius DEI verus homo factus, in carne passus, & resuscitatus in salutem credentium. Huius illos pudet qui propter externam Ecclesiæ formam & crucem, abijciunt confessionem, quicq; constanter non tuentur veritatem Euangelij. Secunda, nec te pudeat mei, qui sum vinctus, non quidem meo, sed Christi nomine. Tertia, esto particeps afflictionum Euangelij, hoc est, Tu quoq; patere pro Euangelij confessione, & testimonio Christi. Vocat autem afflictiones Euangelij, eò quod crux comes sit confessionis Euangelij. Verum quod addit, secundum potentiam Dei, rationis loco adiectum esse videtur, vt consonet cum illo ad Roman. 1. Non me pudet Euangelij CHRISTI, Est enim potentia Dei in salutem omni

omni credenti. Ex hoc loco doctrinam, admonitionem & consolationem petamus. Doctrinam, quòd crux sit comes confessionis Euangelij. Vnde ex contrario sequitur, non esse ministris Euangelij expectandas delitias in hoc mundo. Admonitionem, quòd sub cruce constitutos, ad potentiam Dei respicere oporteat. Consolationem denique ex eo, quòd potens ille Deus suos sit olim potenter liberaturus, omnibus eorum hostibus prostratis.

Qui nos saluauit.

Aetiologia est, quasi dicat: Deus saluabit nos, idque æterna salute. Fieri igitur non potest, quin in præsentibus afflictionibus nobis sit adfuturus, nosque ab omnibus aduersis erepturus.

Et uocatione sancta uocauit, non secundum opera nostra, sed secundum proprium propositum, & gratiam datam nobis in Christo Iesu, ante tempora eterna, Sed patefactam nunc, per illustrationum saluatoris nostri Iesu

Iesu Christi, qui aboleuit quidem mortem, illuminauit uerò uitam & incorruptibilitatem per Euangelium.

Modum salutis nostræ exponit, idq; digressionis schemate, in quo modo duo sunt: Seiunctio non causæ, & assignatio verarum causarum salutis. Seiungit opera nostra, adeoq; omnia humana merita. Tametsi autem reddet Deus secundum opera, vt qui fecerunt bona, eant in vitam æternam, Qui vero mala, in ignem æternum: Tamen opera nequaquam inter causas salutis ponenda sunt, nam gratis saluati operari benè incipiunt. Vnde sequitur, bona opera non esse causas salutis, sed testimonia salutis iam partæ, adeoq; fidei & timoris Dei. Porrò inter causas veras salutis primo loco ponit, non eam, quæ ordine rerum est prima, sed quæ nobis prima innotescit. Hæc est vocatio sancta, quæ cõtingit per prædicationem Euangelij, cui omnes iubemur credere, quotquot salutẽ expetimus. Vocatur autem vocatio hæc sancta à fine, quia ad sanctitatem nos vocat. Deinde ponit causam ordinè rerum primam

primam, ſed quæ nobis ex vocatione reuelatur. Et hæc eſt proprium propoſitum Dei, quo antequam mundum conderet, decreuit ſaluos facere, quotquot in Chriſtum eſſent credituri. Tertiò, ponit gratiã, hoc eſt, ipſum beneficium, nempe reconciliationem ac ſalutem. Nam pro effectu hic gratiam poni manifeſtè conuincit periſtaſis loci. Quartò, addit fundamentum gratiæ, nimirum Chriſtum, qui ſua victima nobis hanc gratiam acquiſiuit. Huius gratiæ tria ſunt tempora, nempe, datæ, reuelatæ ac completæ. Data quidem eſt hæc gratia ante tempora æterna, hoc eſt, ante iacta fundamenta mundi, decreuit Deus ſaluare credentes in filium. Reuelata verò eſt per Chriſtum, cum carne aſſumta victima pro nobis factus eſt. Complebitur tandem hęc gratia, vbi vita & immortalitate poſt iudicium extremum donabimur. Porrò cũ addit, per Euangelium, ſignificat eos fore huius ſalutis participes, qui Euangelium audiunt, ac illud fide recipiunt. Nihil enim prodeſt auditum verbum, niſi fide recipiatur. Quare duæ hîc cauſæ inſinuantur, nimirum, inſtrumentum exhibens, quod eſt Euangelij prædicatio, & recipiens, videlicet fides ipſa. Hæc enim duo correlatiuè ſe

ue ſe habent. Porrò victimæ Chriſti efficacia his verbis exprimitur: Qui aboleuit mortem, & illuminauit vitam & immortalitatem, id eſt, regenerauit nos, vt viuamus immortales. Hîc obſeruetur duplex antitheſis. Prima eſt in verbis abolendi & illuminandi, aboletur mors, dum eius tyrannis ſuperatur, illuminatur vita, quando ipſa euadit ſuperior, ſeu inſtauratur, & redditur conſpicua. Altera antitheſis eſt, qua mors opponitur vitæ & incorruptibilitati. Quare mors ſignificat ſynecdochikῶς cum ipſam mortem, tum omnia mala & nocumenta, cum mortis conditione impoſita generi humano.

In quod poſitus ſum ego preco & Apoſtolus, & doctor gentium.

Quò miniſterium verbi pertinet, ſuo exemplo oſtendit, nimirum eò, vt multi ad ſalutem per prædicationem Euangelij vocentur. Trés illæ voces, Preco, Apoſtolus, & Doctor eòdem pertinent, niſi quòd prima ſignificet prædicationem Euangelij non in angulis, ſed palàm, quaſi preconis

nis voce proponendam, iuxta illud: Ite in mundum vniuersum, & κηρύξατε, id est, proclamate Euangelium omni creaturæ. Secunda vox commendat officium, atq; adeò ipsum Euangelium. Nam si is preco sit Apostolus Dei, tanquam Deus ipse audiendus est, atq; ipsum Euangelium decretum Dei immutabile iudicandum. Tertia vox significat finem Apostolatus Pauli, nimirum quod gentibus sit destinatus apostolus & doctor gentium. Vnde duo colligere promtum est, Vnum, quod gentes ignaræ sint Euangelij, priusquam docentium vocem audiant. Alterum, quòd salus ad gentes pertineat, modò Euangelium fide recipere velint.

Propter quam causam & hęc patior, sed non erubesco.

Suo exemplo Timotheum erigit Paulus, duo discipulo commendans: videlicet, vt & forti sit animo in ferenda cruce, & ne frangatur contumelijs, quas nomine Euangelij ferre contingit. Hæc quisq; sibi tempore persecutionis ob Euangelium applicet,

Noui enim cui credidi & persua-

ſus ſum, quòd potens ſit depoſitum meum ſeruare in illum diem.

Ratio à fiducia certæ liberationis ac defenſionis diuinæ. Depoſitum vocat cum dona ſibi collata ex gratia, tum officium prædicandi: quorum illa propriæ, hoc aliorum ſaluti deſeruit. Significat eos depoſitum hoc amittere, quos pudet Euangelij, & qui in perſecutione abijciunt confeſſionem.

Formam habe ſanorum ſermonum, quos à me audiſti in fide & caritate, quæ eſt in Chriſto Ieſu.

Fluit & hoc præceptum à ſuperioribus. Eſtq; valde vtile miniſtro Euangelij certam docendi rationem, ſeu methodum tenere, ex quo fit, vt & ipſe promtius docere, & alius facilius diſcere poſſit. Eſt autem forma ſanorum ſermonum ipſa orationis figura ſeu docendi ratio. Vt enim ſanitas verborum ad ſubſtantiam doctrinæ: Ita forma ad docendi modum pertinet. Et quia hîc plurimum nocere ſolet ca-

ptatio nouitatis & auræ popularis, iubet vt Timotheus se imitetur, ac regulam ei præscribit, nimirum, vt semper ad fidem & caritatem Christianam aspiciat Timotheus: quarum illa facit, vt in gloriam Dei, hæc vt in ædificationem proximi sit intentus. Ex hoc proinde quatuor colligamus. Primum, sanam doctrinam tenendam esse, vnde fit, vt non solum impiam doctrinam, verum etiam frigidas quæstiones fugiamus. Secundum, certam rationem docendi sectandam esse, quæ plurimum docilitatem iuuat. Tertium, eorum imitandum esse exemplum in doctrinæ forma, qui nos prudentia & docendi dexteritate præcedunt, quæ res doctrinæ puritatem tuetur. Quartum, actionum nostrarum regulam statuendam esse generalem, fidem & caritatem, ad quas etiam ipsa doctrina tota tanquam ad primaria capita referenda est.

Honestum depositum serua per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis.

Redit ad exhortationis caput, vt dona Dei sibi collata tueatur Timotheus, quæ

quæ ideo depositi nomine exprimit, vt Timotheus cogitet, vnde ea acceperit, in quem finem, & quòd aliquando depositi ratio reddenda sit. Verum ne prætendat virium imbecillitatem, admonet de modo seruandi, qui est per spiritum sanctum, qui in sanctis habitat. Hic enim, dum retinetur veris fidei exercitijs, vires suppeditat, ne hostium importunitate superemur. Hinc doctrina, admonitio & consolatio petatur. Doctrina, quòd Spiritus sanctus sit custos donorum nobis diuinitus collatorum. Admonitio, ne nostra negligentia aut sceleribus efficiamus, vt tanto custode vnà cum donis ipsis priuemur. Consolatio, quòd nostræ imbecillitati adsit opitulator spiritus Dei, donec fidem ac diligentiam in officio præstiterimus.

Nosti hoc quod auersati me omnes fuerint, qui sunt in Asia, de quorum numero est Phygellus & Hermogenes.

Quarta huius capitis pars est, in qua primum conqueritur de defectione multorum à se, propter vincula, quæ Euange-

Iij causa sustinebat, qua querela Paulus vult Timotheum præmonere, ne istorum leuitate moueatur, sed potius suæ constantiæ imitetur exemplum. Duos nominat haud dubiè præ alijs magni nominis & existimationis, quos ideo nominatim ponit, ne defectione vel maximorum & celeberrimorum hominum frangamur, sed potius vt inuicti milites Christi in confessione perstemus, freti victoria ac triumpho Christi, qui nostram quoq; crucem breui glorioso commutabit triumpho.

Det misericordiam Dominus Onesiphori domui, quoniam sæpè me refocillauit, & de catena mea non erubuit, sed cum esset Romæ, quæsiuit me & inuenit.

Querelæ aduersus apostatas oportunè subiungit precationem pro bene merito. Precationis propositio est, quod optet Onesiphoro misericordiam Dei. Ratio quod se ministrum Dei refocillauerit. Hinc discamus tria. Gratitudinem rependere bene meritis, cum Paulo; officiosos esse er-

se erga sanctos cum Onesiphoro: & Deum orare, vt se, non solum ei, qui benefacit sanctis, verumetiam eius familiæ toti, misericordem exhibeat. Qui enim dederit discipulo in nomine discipuli haustum aquæ frigidæ, non perdet mercedem suam, quæ quidem merces non est debita, sed ex gratia donatur, nam eam hîc Paulus misericordiam vocat.

Det enim Dominus, ut inueniat misericordiam apud Dominum in die illo, & quàm multa Ephesi ministrauerit, melius tu nosti.

Ex intimo cordis affectu precationem repetit, vnde nos monemur, vt vero affectu eos prosequamur, qui in ministros Euangelij humanitatis officia conferunt. Præterea notemus, defectores perpetuæ infamiæ nota dignos esse, pios verò nunquam interituris ornari laudibus. Vt enim Phygellus & Hermogenes infamia sua nobis innotuerunt: Ita Onesiphorus perpetua Ecclesiæ prædicatione est illustris.

SECVNDVM CAPVT.

SVMMA SECVNDI CAPITIS.

TImotheum hortatur Paulus, vt confortetur in gratia, doctrinam synceram aliis tradat, sit patiens instar inuicti militis Christi, respiciens ad triumphum Christi resurgentis, vnde & ipse fidem ac patientiam discat & aliis eandem commendet. Monet rursus de recta doctrina, pura vita, ac fugiendis contrarijs.

ORDO ET PARTES SECVNDI CAPITIS.

HOc caput in tres partes, docendi causa distinguamus. Quarum prima est de constãtia, qua vult Timotheum militis instar inuicti pugnare pro Euangelio. Secunda est de commendatione resurrectionis Christi, vnde extruit admonitiones aliquot. Tertia est de recta doctrina pura & pacifica vita, Item de ijs quæ his sunt con=

contraria. Atq; ita hoc caput partim est προτρεπτικὸν, partim ἀποτρεπτικὸν, & totum propositioni principali subseruit, tanquam hypotheses, quæ suæ thesi subijciuntur.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE *doctrinarum.*

Tu igitur fili mi, confortare in gratia, quæ est in Christo Iesu,

Prima huius capitis pars ex superioribus illata. Blanda hæc compellatio, qua illum filium appellat, vim suasorij argumenti habet. Obtemperare enim ijs solent homines, quos norunt piè erga se affici. Vult igitur, vt quemadmodum Paulus se patrem Timothei affectu & officio paterno declarat: Ita Timotheus viciſſim se filium Dei imitatione exhibeat. Porrò confortari in gratia, est fidem & bonam conscientiam retinendo, per vera pietatis exercitia inuictum ac strenuum se declarare, implorando opem spiritus. Hanc gratiam dicit esse in Christo, non solum ne nostris viribus aut meritis eam ascriba-

mus, verum etiam vt ſciamus eius fore participes, quotquot Chriſto nomina dederint vera fide. Vnde collige, quòd quemadmodum illa gratia ſit gratuita: Ita noſtra quoq; induſtria requiratur, ne gratiam collatam ſinamus extingui.

Et quæ à me audiſti per multos teſtes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt, ad alios etiam docendos.

Vt propagari poſſit ſana doctrina etiam ad poſteros, Timotheum hortatur, vt ſcholam inſtituat, in qua tradat ijs, quos intellexerit ſynceros, veram doctrinam. Neq; vult vt Timotheus nouam doctrinam ſectetur, ſed vt à ſe acceptam & traditam fideliter alios doceat. Vnde nos diſcamus, doctrinam Pauli adeoq; Prophetica & Apoſtolica ſcripta fideliter diſcere, eaq; poſteris tradere, nugis ſophiſticis & quæſtionum inutilium labyrinthis relictis.

Tu igitur feras afflictiones tanquam bonus miles Ieſu Chriſti.

Quia

Quia ministerium docendi crux solet comitari, rursus ad patientiam hortatur, sumto argumento à connexis. Milites Christi debent Christum dominum sequi, in ferenda cruce. Tu igitur vt strenuus Christi miles inuictus persistito aduersus præsentia & imminentia mala. Egregia doctrina, admonitio & consolatio hinc peti potest. Doctrina, quòd ministri Euangelij in scholis & templis docentes, sunt Christi milites. Admonitio, quòd in ea militia ferenda sint dura. Consolatio, quòd pugnæ euentus sit lætus futurus. Vt enim Christus post crucem & victoriam gloria potitur: Ita futurum est, vt quotquot sub ipsius vexillo militant, sint aliquando glorioſa victoria potituri.

Nemo qui militat implicatur uitæ negocijs, ut ei qui se in militiam delegit, placeat.

Quis bonus Christi miles dicendus sit, à comparatis colligit. Milites mundani, donec in militia sunt, sua omnia negligũt, non domos ædificant, nec comparandis agrorum possessionibus vacant, non varijs se quæstuosarum mercaturarum gene-

Digitized by Google

ribus miſcent, imò toti militiæ intenti ſunt, vt ſuo imperatori fortiter præliando placeant. Igitur militem Chriſti bonum, ſuis quoque rebus priuatis neglectis vnicè Chriſto placere, fortiter pro veritate & doctrina, innocentia vitæ & patientia certando docet, id quod imprimis quidem verbi miniſtris, deinde cuiq; ſuo ordine (modo Chriſtum ducem ſequi velit) faciendum eſt.

Quod ſi quis etiam certauerit, non coronabitur, niſi legitimè certauerit.

Aliud argumentum ſimiliter à comparatis ſumtum. Athletas enim mundanos cum Chriſti Athletis confert. Nullus athleta præmio donatur niſi legitimè certauerit, & inuictus ad extremum perſtiterit. Igitur nec Chriſtianus athleta in curriculo prædicandi Euangelij præmium à Chriſto reportabit, niſi victor euaſerit, perſeuerando in certamine ad extremum vſq;. Vt igitur ſuperiori comparatione labor: Ita hac nobis perſeuerantia commendatur. Huc pertinet nonum caput prioris ad Corinthios.

Labo-

Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere.

Aliud argumentum à comparatis. Confert enim ministros Euangelij agricolis, qui fructum percipiunt nullum, priusquam in colendis agris maximos exhauserint labores. Quare nec ministri Euangelij fructum sperare vllum debent, nisi prius ritè suo fuerint perfuncti officio. Porrò, sensus huius loci quem posui, ex peristasi textus colligitur, tametsi verba Pauli obscuriora sunt. Quare vox, primum, ad ordinem laboris & fructus pertinet. Primum scilicet, postquam laborauerit, fructum percipiet. Non enim ante laborem, sed post laborem fructum percipit agricola. Hic igitur sensus est, Laborare prius oportet agricolam, quàm fructus percipiat. Proinde laborantes ministri Euangelij consolentur se expectatione futuri fructus.

Intellige quæ dico.

Monet Paulus discipulum, vt perpetua cogitatione sit intẽtus suæ militiæ, vt & militiæ genere incitetur, & mercede proposita commoueatur ad ferendos æquo animo labores.

Det

Det enim tibi Dominus prudentiam in omnibus.

Quia non humanarum uirium est intelligere & satis cogitare quæ sunt Dei, addit precationem, vnde discamus primum, Deum istius intelligentiæ autorem esse. Deinde etiam à Deo petendam esse. Postremò, quod velit eandem petentibus largiri. Nam eò particulam (enim) refero, intelligentiæ siquidem Timothei quandam partialem causam facit suam orationem Paulus. Vniuersalis particula restringenda est ad ea, quæ sunt salutis & officij Timothei.

Memento Iesum Christum exuscitatum à mortuis, ex semine Dauid, iuxta Euangelium meum.

Secunda capitis pars est, in qua monet, quò Timotheus respicere debeat, cum cruce premitur. Non enim mentis cogitatio in cruce hærebit, sed se in cœlum attollet, vbi Christus glorioſus victor sedet, postquam à mortuis resurrexit. Atq; ita hoc dictum Pauli proponit nobis non solum

lum Christi exemplum iam post crucem glorificati, verum etiam commune veluti pharmacum aduersus omnia dura in hoc mundo, Vt enim victor ipse suarum afflictionum iam gloria potitur æterna: Ita & illi quotquot eum sequuntur, glorioſè liberabuntur ab omnibus malis. Præter iam dicta, trium locorum confirmationem suppeditat nobis hoc Pauli dictum. Primùm enim testatur Christum verum hominem ex semine Dauid, vnde Messias proditurus erat, quo confutatur Martion. Deinde, verè mortuum fuisse astruit. Postremò, glorioſè ac potenter à mortuis resurrexisse narrat. Cum his simul causas, effectus ac fidem, qua hæc nobis applicantur, cogitemus. Porrò Euangelium meum dicit, ratione ministerij, non dominij aut proprietatis, atq; ideo hoc adiecit, vt significaret circa quid potissimum versetur Euangelium.

In quo laboro usq; ad uincula, tanquam maleficus.

Suo exemplo hortatur Timotheum ad fortiter ferendam crucem, Euangelij causa. Ac tria commemorat, laborem suum

um propagando Euangelio, crucem & carceres à Tyrannis mundi. Et quod omnium grauissimum est, quòd audiat maleficus, ac si pollutus horrendis flagitijs, supplicio esset dignissimus, quod sanè multò grauius erat, quàm grauissima in corpore tormenta pati. Hoc exemplo Pauli, ministri Euangelij tempore persecutionis se erigant.

Sed sermo Dei non est uinctus.

Consolatio hæc est ministrorum Euangelij, vtut ipsi uinciuntur, cursus tamen Euangelij non impeditur, Imò Martyrum sanguis veluti rigatio quædam est, vnde semen Euangelij latius spargitur, fructumque vberiorem profert. Nam piorum cruenta cõfessio animũ reddit infirmioribus.

Quamobrem omnia tolero propter electos, ut & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu, cum gloria eterna.

Argumentum ab vtili seu effectu crucis Pauli. Crux mea electis in salutem cedit, dum inde confirmantur de veritate Euangelij. Igitur libenter eam fero. Salutis & glo-

& gloriæ æternæ meminit, vt eò respicientes, crucem fortiori animo feramus, cum gloria sit æterna, & crux ad breue admodum tempus duratura sit. Porrò, electos vocat ab euentu, quotquot fide Christum apprehendunt, & vsq; ad finem perseuerant in eadem fide. Ita enim statuit Pater, priusquam mundum conderet, quòd vellet in Christo dilecto saluare credentes, ad Ephes. 1.

Fidelis est sermo, nam si commorimur, etiam unà uiuemus, si sustinemus, etiam simul regnabimus.

Aliud argumentum ab vtili. Verum quia à sensu & iudicio carnis abhorret, exordioló vtitur, quo fidem dicendis conciliat, inquiens: Fidelis est sermo, ac si diceret: Quicquid in contrarium caro sentiat aut iudicet, verum tamen esse oportet, quòd Deus ordinauerat, nimirum, vt qui cum Filio ipsius glorificandi sunt olim, hîc eius quoq; imaginem gerant, in cruce & afflictionibus, sicuti copiosius ad Roman. 8. dicitur. Proinde hinc tria colligamus, Primum, confirmationem doctrinæ

ctrinæ de necessitate prædestinationis. Ita enim Deus ordinauit, vt per mortem & varias afflictiones vitam adeamus, & per patientiam regnum Christi ingrediamur. Verùm quia dicitur, Si commorimur, non sparanda est crux nostra à Christo. Multi enim affliguntur & moriuntur, vt hæretici, impij & prophani homines, sed non cum Christo moriuntur, Quia nec cum illo causam communem habent, nec in illo sunt, vt membra per veram fidem in ipsum. Secundum, Admonitionem de societate nostri cum Christo, qui dum patimur & affligimur, ipsum quodammodo habeamus socium, quemadmodū & in Psalmo dicitur: Tecum sum in tribulatione. Tertium, consolationem summam in cruce, quæ enim quæso consolatio maior esse potest, quàm in cruce quodammodo certificari de vitæ Christi & regni ipsius communione?

Si negamus, ille quoque negabit.

Argumentum ab incommodo & pœna defectionis à Christo, & respicit ad concionem Matth. 10. Quisquis negauerit me coram

coram hominibus, negabo ipsum etiã ego coram Patre meo in cœlis. Proponat proinde sibi quisq; ab vna parte fructum confessionis Christi & crucis pro ipsius veritate impositæ, ab altera horrendum supplicium, quod defectoribus reseruatur, postquam eos Dominus negauerit coram Patre cœlesti.

Si increduli sumus, ille fidelis manet, negare seipsum non potest.

Hoc pertinet ad explicationem proximi argumenti de pœna defectionis, & est sensus. Si nos per incredulitatem negauerimus Dominum, ille verè nos quoq; negabit. Nam constans & fidelis est in suis dictis. Non potest seipsum, qui sua voce dixerat, Qui negauerit me, negabo & ipsum ego, Matth. 10. Luc. 9. Marci 8. atq; ita exaggerat proximum argumentum, vt omnem ignauiam nobis excutiat.

Hæc admone constans coram Domino, ne uerbis decertent, ad nullam utilitatem, ad subuersionem audientium.

O Con-

Conclusio est proximæ exhortationis, imò omnium præcedentium, quæ particula (hæc) repetit & quasi in memoriam reuocat, ac simul duo facit, primum, monet officium Episcopi esse, hæc seriò inculcare auditoribus, deinde quia nihil magis nocet sanæ doctrinæ, quàm λογομαχίαι, ex quibus dissidia & opinionum varietas nascuntur, contestatur Timotheum coram Deo, ne certaminibus verborum vllum locum relinquat, quæ vt nemini prosunt: ita multos subuertunt, & à simplici veritate abducunt.

Stude teipsum probatum exhibere Deo.

Tertia pars capitis, in qua primum statum Epistolæ repetit, Sed miro artificio, non enim simpliciter hortatur, sed scopum Timotheo præfigit, quo omnes suas actiones referre debeat, modo rectè velit fungi suo officio. Hic sanè scopus omnibus pijs propositus esse debet, vt Deo probatos sese exhibeant, id quod tum fit, quando fidem & conscientiam bonam retinentes ritè commisso funguntur munere.

Operarium non erubescendum.

Par-

Partitione explicat, quod dixit, ac primum vult Timotheum operarium esse. Est enim Episcopi munus, operari, non otiosè delitias sectari. Quod autem addit epitheton (non erubescendum) vim suasoriæ argumenti habet, ac si dicat: Meritò erubescere debet, quisquis in tam sancto munere non facit officium, Tu igitur ita fungere officio, ne te pudeat neglecti officij coram Deo.

Rectè secantem sermonem veritatis.

Definitio est officij Episcopi. Is n. demum verus Episcopus est, qui rectè nouit secare sermonem veritatis, non qui nugis & inanib. delectatur quæstionibus, quales sunt Romanenses Episcopi, qui abiecto sermone veritatis, id est, vero Dei verbo, quod veritatis titulum κατ' ἐξοχὴν sibi vendicat, nugas ingerunt auditoribus. Porrò, forma hæc loquendi symbolica est, & à lege sumta, vbi Sacerdotum officium fuit secare victimas, vt quædam partes Deo, quædam Sacerdotibus & Leuitis cederent. Vult ergo vt minister Euangelij pro ratione auditorū adhibeat doctrinam,

consolationem, minas & exhortationes, vt omnia fiant ad ædificationem.

Prophanas autem uocum inanitates deuita.

Vult Paulus, ut doctrina pietatis est simplex: ita quoq; dicendi genus modestum & graue esse. Non vult ministrum Euangelij inani strepere verborum pompa, à qua ambitio abesse non potest, Vnde disputationes haud raro inutiles nascuntur. Vetus interpres vocum nouitates vertit, vnde καινοφωνίας eum legisse apparet, quemadmodum & Chrysostomus legit. Atq; ita sensus hic erit: Certam tenendam esse docendi formam, non inuehendos in Ecclesiam nouos loquendi modos, qui semper aliquid incommodi secum habent.

Ad maiorem enim proficient impietatem.

Ratio proximæ exhortationis à fructu seu effectu pompose & arrogantis orationis sumta. Nam qui assuefaciunt se inanitatibus vocum, paulatim magis ac magis discedentes à veritate, in impietatem tandem præcipitantur.

Et ser-

Et ſermo eorum ueluti cancer paſcionem habebit.

Aetiologia, ſeu cauſæ redditio eſt à comparatis ſumta. Quemadmodum cancer morbus ſerpit & paulatim depaſcit contiguas partes, nec finem facit, niſi homine extincto; Ita affectatio inanitatis vocum paulatim incrementum ſumit, donec hominem prorſus in impietatem impulerit.

Quorum de numero eſt Hymenæus & Philetus, qui circa ueritatem aberrarunt, dicentes reſurrectionem iam eſſe factam, & ſubuertunt quorundam fidem.

Iam exemplo & experientia idem confirmat, ac duos nominat præ alijs inſignes, qui ſua petulantia in errores contra fundamentum inciderunt. Vnde nos admoneamur, vt cautiores ſimus, cùm in doctrina tùm in moribus.

Firmum tamen fundamentum Dei ſtat, habens ſigillum

hoc, Nouit Dominus qui sunt sui.

Consolatur pios aduersus scandalum defectionis, argumento à certitudine salutis credentium, & à prouidentia Dei sumto, qua salutem suorum veluti sigillo quodam obsignauerat, vt firma stet eorum salus. Fundamentum Dei, est promissio Dei, de salute per Christum, fide apprehensa, super ea enim nostra salus extructa est. Sigilli nomine argumentum à regijs obsignationibus significatur, quæ cum certæ & immotæ esse debent, multò magis erit immota Dei promissio sanguine Filij obsignata. In verbo, NOVIT, metalepsis hebraica est. Nam perinde valet, ac si dixisset, Curam habet Dominus suorum, ac tuetur, vt in illo Psalmi: Nouit Dominus viam iustorum, & iter impiorum peribit. Vbi ex antithesi, quid verbum, Nouit, significet, satis apertum est. Nouit proinde notitia discretionis & approbationis. Aliàs dici potest duplicem notitiam Dei esse, Vnam, qua omnia nouit, & omnium est conditor: Aliam salutarem, quæ est peculiaris ipsius prouidentiæ, qua Ecclesiam suam, adeoq; singula ipsius membra fouet & tuetur. Et

Et discedat ab iniusticia, quicunq; inuocat nomen Christi.

Generalis hortatio est à superiori per contrarium extructa. Non vult Hypocriticam religionis professionem, sed serium pietatis studium requirit ab ijs, qui Christo nomina dederunt. Porrò Christianum hominem designauit à coniunctis. Nam qui verè in Christum credit, inuocare nomen Domini non desinit. Vnde nos admoneamur, serię pœnitentiæ ac studij pietatis cum vera nominis Dei inuocatione.

Cæterum in magna domo non solum sunt uasa aurea & argentea, sed & lignea & fictilia, & quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam.

Ne quis miretur, cur tot sint in mundo mali, à minore confirmat, secus euenire non posse. In magna domo non sunt omnia eiusdem loci, precij aut honoris. Igitur nec mirum esse debet, si in vasto hoc mundo aut Ecclesia visibili plurimi sunt pra-

ui. Quare potius paucorum virtus, quàm multorum prauitas imitanda proponatur. Pertinet igitur hoc dictum eò, vt non turbemur, si videamus bonis malos in mundo, aut etiam in Ecclesia Christi visibili admixtos esse. Basilius homilia nona, vasorum significationes eleganter in hanc sententiam exprimit, Huiusce modi, inquiens, materijs voluntas cuiusq; comparatur. Nam vas aureum is est, qui mente moribusq; simplex, & sine dolo est. Argentum item, qui illo paulò est inferior, dignitatis ac precij æstimatione. Testaceum est ac figulinum qui terrestria sapit, ac frangi conteriq; sit aptus. Ligneum qui per peccatum facilè sordet & igni æterno materiam præbet. Sic enim iræ vas est, qui omnem in se Diaboli operationem, quasi vas quoddam suscepit, & propter fætorem, quem habet ex corruptione, ad nullum vsum aptari possit, sed dignus est qui pereat. Hactenus Basilius.

Si quis ergo emundauerit se ab his, erit uas in honorem sanctificatum & utile Domino, ad omne opus bonum paratum.

Per-

Digitized by Google

Perſiſtens in eadem ſimilitudine, ſuaſorium infert argumentum ab vtili, ſeu fructu ſtudij pietatis ſumtum. Qui enim pietati ſtudet, & emundat ſe à vicijs, erit vas honori deſtinatum, & vtile patrifamilias Chriſto ad omne bonum opus. Verum ex hoc loco non ita aſſeritur vis liberi arbitrij, ac ſi quid poſſet ſine gratia. Nam hîc Paulus ait de pijs, qui iam in gratia ſunt, audiunt verbum, in quo efficax eſt Spiritus ſanctus, non repugnantibus, ſed aſſentientibus verbo & implorantibus opem diuinam. Nam poteſt voluntas ſe opponere verbo & Spiritui ſancto, Act. 7. Quod dum fit, homo ſua perit culpa. Quare præſens exhortatio eò pertinet, vt alacri voluntate præſtemus pro viribus, id quod verbum præſcribit, & ad quod ſpiritus intus agit.

Iuueniles autem concupiſcentias fuge.

Quia admonuit prophanas καινοφωνίας vitandas eſſe, Nunc radices earum vult auelli, nimirum iuueniles concupiſcentias, hoc eſt, impetus, ad quos iuuenilis ætas propenſior eſt. Nam diſſentionibus ortis, non ita facilè iuuenes ſe repri-

munt, quin sæpius erumpant extra metam modestiæ & grauitatis. Non igitur hoc loco propensionem ad illecebras intelligo, sed potius quosuis impetus, vnde fit vt non seruetur modus in rebus agendis. Requirit igitur in Episcopo grauitatem senilem ac modestiam, ne quid contra decorum agat.

Sectare autem iusticiam, fidem, dilectionem, pacem, cum inuocantibus dominum ex puro corde.

Has quatuor virtutes iuuenilibus concupiscentijs opponit, in quibus dum se homo exercet, concupiscentiæ malo minimè cedit. Et addit argumentum ab exemplo, dicens, Cum omnibus inuocantibus Dominum ex puro corde, ac si dicat: Nemo potest Dominum inuocare, nisi ex corde fide purificato, quod tamen omnibus incumbit, qui Christum Dominum agnoscunt, igitur concupiscentia cor contaminans seriò fugienda. Porrò virtutes, quas hic enumerat, ad secundam tabulam referri debent.

Stul-

Stultas & ineruditas quæstiones uita, sciens quod generant pugnas.

Pertinet & hæc exhortatio ad scopum, & veluti hypothesis suæ thesi subjicitur: Vult Episcopum fugere stultas (id est, extra verbum in humano cerebro natas) & ineruditas (id est, nihil ad pietatem conferentes) quæstiones. Huius exhortationis rationem ab effectu petit, cum ait, huiusmodi quæstiones generare pugnas, quæ omnibus pijs fugiendæ sunt.

Seruum enim Domini non oportet pugnare.

Aetiologia est à repugnantibus. Nam seruum Domini esse, & sectari pugnas, repugnant. Dominus enim suos ad pacem vocat, non tamen his verbis efficitur, quin liceat pijs doctoribus Ecclesiæ, se opponere disputando & scribendo hæreticis seu corruptoribus doctrinę cœlestis. Nam hoc suprà inter munera Episcopi numerauit Apostolus, ac Christus ipse, Prophetæ & Apostoli se opposuerunt falsa docentibus. Proinde petulantia ac libido, inanes quæstiones

ſtiones ventilandi prohibetur, non autem tuendi veritatem.

Sed placidum eſſe erga omnes, propenſum ad docendum, tolerantem malos, cum manſuetudine corripientem contradicentes.

Per antitheſin deſcribit Epiſcopum, ac requirit virtutes contentionis ſtudio contrarias. Et quia ſæpè agendum eſt cum aduerſarijs, requirit in Epiſcopo patientiam & manſuetudinem, ne quid committat ſeruo Domini indignum. Hinc æſtima quàm vanè ſe ſeruos Dei hodie glorientur, qui contumelioſis ſcriptis ſe inuicem proſcindunt, ac Thraſonica ambitione Eccleſiæ tranquillitatem turbant. Proinde meminerimus, ſi modo Dei ſerui eſſe velimus, patientiæ & manſuetudinis, aliarumque virtutum, quas hîc & alibi in Epiſcopo requirit Apoſtolus.

Si quando det eis Deus pœnitentiam in agnitionem veritatis, & reſipiſcant à Diaboli laqueo,

queo, captiui ab eo ad ipsius uoluntatem.

Finem addit, cur velit aduersarios cum mansuetudine corripi, nimirum, vt mansuetudine corripientis resipiscant ab errore ac veritatem amplectantur. Tametsi hic sensus verborum Pauli simplicissimus est, multa tamen orationis formula continet, quæ argumenta periculi contradictionis exhibent. Primùm enim significat quàm periculosum sit opinionibus & contradictionibus in Ecclesia Dei ludere. Difficulter enim tales ad sanam mentem reuocantur, quod significat voce μήποτε, quæ addubitantis particula, ac incertis ac dubijs proponitur rebus. Admoneamur igitur nos cum timore & summa religione adyton verbi Dei intrare, caueamusq; ne nostris impuris cogitationibus & ineptis quæstionibus, contaminemus sacrarium Dei. Deinde monet eos sine pœnitentia viuere, qui contradicendi morbo laborant. Nam pœnitentiæ initium est veritatis agnitio. Tertiò, significat eosdem veluti insanos siue ebrios esse, vt qui mente erroribus ebria dediti, opiniones cumulent, ac quæstionibus inutilibus oblectentur.

tur. Quartò, Hæreticam doctrinam ac contradicendi ſtudium, laqueum Diaboli eſſe definit, à quo difficulter ſe expediet, qui aliquandiu eo conſtrictus fuit. Quintò, Diaboli voluntatem facere eos teſtatur, qui contradictionibus & pugnis ſtudent. Cum enim Diabolus abolere non poſſit verbum, vt illud falſis opinionibus & quæſtionum labyrinthis inuoluat, totus incumbit.

TERTIVM CAPVT.

SVMMA TERTII CAPITIS.

CVm extremis temporibus multi ſceleratiſuturi ſint, ſua aliquando laturi ſupplicia, Tu me in vita & in cruce, quæ omnibus pijs communis eſt, ſequere, perſiſtens in eis, quæ didiciſti, ſciens ſcripturam in qua es eruditus, omnia quæ ſunt ſalutis, plenè continere.

ORDO TERTII CAPITIS.

Hoc

HOc caput in quatuor diuidamus partes. Quarum prima sit, prædictio malitiæ hominum grassaturæ postremis temporibus. Secunda, Hortatio vt Paulum in doctrina, vita & patientia imitetur Timotheus. Tertia, Hortatio ad constantiam in doctrina, quam didicerat. Quarta, Indicatio vsus & finis scripturæ sanctæ. Græci in duo κεφάλαια hoc caput secant, quorum prius est prædictio malitiæ grassaturæ inter homines postremis temporibus. Posterius est exhortatio, ad quod quidem caput, tametsi reliqua quæ consequuntur pertinent: Distinxi tamen in plura membra, vt apertius omnia ante oculos ponerem. Prima pars ad demonstratiuum, reliquæ ad genus suasorium pertinent.

EXEGESIS TERTII CAPITIS, CVM OBSERVATIONE *doctrinarum.*

Hoc autem scito, in extremis temporibus instabunt tempora periculosa.

Hæc prima est huius capitis pars, nempe prædictio malitiæ hominum grassaturæ

ſaturæ in mundo, atq; adeò in externa Eccleſiæ ſocietate. Huius prædictionis hæc fuit occaſio. Hortabatur Timotheum Paulus ad conſtantiam, ne cederet malis, quibus cum conflictabatur, & quia graue admodum videbatur, adeo multos malos in Eccleſia exiſtere, cum quibus viuendum eſſet, proponit ei conditionem ſtatus Eccleſiæ Chriſti, (nam tempus extremum, vniuerſum Eccleſiæ Chriſtianæ ſtatum, inde vſq; à Chriſto exhibito ad conſummationem ſeculi, ſignificat, ita tamen, vt malitia, de qua loquitur, ſubinde maiores vires ſumat, & cum tempore creſcat, vſq; ad extremum diem) vt communi Eccleſiæ forte ſe conſoletur Timotheus, & non frangatur animo propter multorum defectionem ab Euangelio, & propter ſcelera quibus multi erunt obnoxij, qui Chriſtianum nomen prætendent. Ex hoc loco primum colligamus, qualis ſit futurus ſtatus Eccleſiæ in hoc mundo vſq; ad finem, nimirum, turbulentus & inquietus ob hominum malitiam. Deinde quòd falſò Anabaptiſtæ polliceantur Eccleſiæ Chriſti tranquillitatem multorum annorum ante iudicium, omnibus vicijs profligatis. Præterea quòd futuri miniſtri Euangelij,

atq;

atq; adeò omnes pij, debeant se hac prædictione munire aduersus scandala defectionis, maliciæ hominum & crucis piorum.

Erunt enim homines.

Ratio propositionis à coniunctis. Tempus enim in se non erit malum, sed maliciæ appellationem ab hominibus in eo viuentibus mutuabitur.

Sui amantes.

Græcè φίλαυτοι, qui iusti ratione neglecta, sibi indulgent & ignoscunt omnia. De hoc vicio Plato eleganter in hunc modum, libro 5. de legibus scribit: Omnium uerò maximum quiddam malum in multorum hominum animis innatum, cuius quidem, cum facilè sibi ignoscunt, remedium nullum excogitant. Etsi autem hoc dicere solent, quod natura sibi amicus quisq; est, rectèq; est, id ita se habere, sed reuera nimius in seipsum amor, omnium peccatorum omnibus semper est causa, occæcatur quippe circa amatum, qui amat. Quapropter, qui se amat, cum seipsum magis, quàm veritatem honorandum putet, quod iustum, bonum, pulcrum sit, malum iudicat. Decet sanè eum, qui magnus vir futurus est, neq; seipsum neq; sua diligere,

sed iusta semper, siue à seipso siue ab alio gerantur. Ex hoc ipso delicto, accedit omnibus, vt ignorantiam suam esse sapientiam opinentur. Hinc fit, vt quamuis nihil (vt ita dicam) sciamus, omnia tamen scire nos arbitremur. Cum vero nec alijs committamus facultatem agendi, quæ facere ignoramus, facientes ipsi errare compellimur. Quamobrem nimium suiipsius amorem fugere quisq; debet, & meliores sequi, nullo rubore verecundiæ impeditus Hactenus Plato. Paulus igitur animaduertens φιλαυτίαν omnium viciorum fontem esse, eam primo loco nominat. Deinde subiungit vicia, quæ veluti riuuli pestilentes à venenato fonte manant.

Auari, fastuosi, superbi, blasphemi, parentibus immorigeri, ingrati, impij.

Fastuosi, græcè ἀλαζόνες, sunt qui gloriantur & iactant se de ijs bonis, quæ non habent, seu qui cum iactantia quadam plura promittunt, quàm præstare possunt. Superbi ὑπερήφανοι, qui insolenter se alijs proponunt, & nimium ob sua bona extolluntur. Blasphemi βλάσφημοι, qui alijs male-

maledicis verbis insidiantur, & student eorum famam lædere. Ingrati ἀχάριστοι, qui gratiam rependere benefactoribus non nouerunt. Impij græcè ἀνόσιοι, sunt propriè qui religionem contemnunt, nam huius contrarium est ὅσιον, quod Plato partem iustitiæ facit, quæ circa curam deorum versatur.

Carentes affectu.

Græcè ἄστοργοι, qui naturales affectus erga parentes, proles, cognatos atq; adeò omnes benemeritos depositerunt. Nam στοργαὶ sunt boni affectus, naturaliter hominibus à Deo insiti, vt sint quædam incitamenta ad gratitudinem præstandam benemeritis.

Nescij fœderis.

Græcè ἄσπονδοι, sunt implacabiles, qui offensi, nullo officio placari possunt, vt deponant odium aduersus eos, quos sibi nocuisse putant.

Calumniatores.

Hi cum Diabolo commune nomen habent, & sunt, qui recta aliorum dicta corrumpunt, deprauant & in alium sensum torquent.

Intemperantes.

Hi sunt qui in nullis rebus mediocritatem seruare possunt, sed affectibus ducuntur. Vnde qui in cibo, potu, vestitu & in alijs rebus modum excedunt, ἀκρατεῖς dicuntur. Huic vicio opponitur temperantia, quam Cicero definit virtutem esse, quæ in rebus aut expetendis aut fugiendis, vt rationem sequamur, monet.

Immites.

Id est, duri & difficiles, nulla comitate præditi, adeò vt tota illorum vita abhorreat ab aliorum honesta consuetudine.

Negligentes bonorum.

Ἀφιλάγαθοι græcè, hoc ad rem & personam referri potest, vt sint qui vel honestos homines & benemeritos de multis in nullo precio habent, imò contemnunt, vt vilia mancipia, vel qui rerum honestarum ratione non ducuntur, sed tantum suis obsequuntur affectibus.

Proditores.

Hi secreta aliorum, sola lædendi libidine, reuelant, homicidij malo obnoxij. Chrysostomus desertores amicitiæ & sodalitatis interpretatur.

Præci-

Digitized by Google

Præcipites.

Id est, qui sine iusta deliberatione, sine maturo consilio, temerè & præcipitanter res agendas aggrediuntur.

Inflati.

Id est, vani, qui sibijpsis magni precij videntur homines. Chrysostomus exponit, contumacia pleni, hoc est, rebelles, qui nemini parere volunt.

Voluptatum amantes, potius quàm Dei.

Hoc est, habentes quidem aliquem timorem Dei, sed propter illum nolunt suas voluptates minui. Deum externè colunt, quatenus nihil suis discedat affectibus. Voluptas in genere est, quicquid homo facit libenter, aut patitur. Et quia duo sunt hominum genera, nempe praui, & boni, qui diuersis oblectantur studijs, duo quoq; voluptatū genera emergunt, vnum quidem bonum, Alterum verò malum. Præterea quia homo constat corpore & animo, diuidi solet voluptas in corporis & animi voluptatem. De hac voluptate Hermes Pauli discipulus in hunc modum scribit: Omni homini voluptas est, quic-

quid libenter facit. Etenim iracundus, satisfaciens moribus suis, percipit voluptatem, & adulter, & ebriosus, & detractor, & mendax, & cupidus, & fraudator, & quicunq; ijs simile admittit, morbo suo parens percipit ex ea re voluptatem. Hæ omnes dulcedines & voluptates noxiæ sunt seruis Dei, propter has cruciantur homines & patiuntur pœnas. Sunt etiam voluptates hominibus salutares, multi enim opera bonitatis facientes, præcipiunt voluptatem dulcedine quadam virtutis tracti.

Habentes formam pietatis, cum uim eius negauerint.

Hoc de hypocritis intelligendum est, qui simulant pietatem, cum nulla eius in corde sit efficacia.

Et istos auersare.

Hoc potissimùm ad hypocritas referendum, quorum fraudes subiungit hisce verbis:

Ex eis enim sunt, qui subintrant familias, & captiuas ducunt mulierculas, peccatis oneratas,

ratas, quæ ducuntur concupiſcentijs uarijs, ſemper diſcentes, nec unquam ad cognitionem ueritatis uenire ualentes.

Graphicè depingit hypocritarum artes, quibus mundum in errores pertrahunt, qui quoniam nôrunt facilem mulierculârum in ſuperſtitionem lapſum, eas potiſſimum aggrediuntur. Verum mulierculæ oneratæ peccatis, id eſt, mala concupiſcentia, ducuntur varijs concupiſcentijs, ita nunc huic, nunc alij doctrinæ ſubſcribant. Vnde fit vt ſemper quidem diſcant, ſed nunquam ad cognitionem veritatis perueniant. Hic locus nos moneat, ne circumferamur quouis vento doctrinæ, néue quibuſuis doctoribus credamus, ſed Propheticis & Apoſtolicis acquieſcamus ſcriptis, in quibus abundè traditum eſt, quod ad ſalutem noſtram eſt neceſſarium.

Quemadmodum autem Iannes & Iambres reſtiterũt Moyſi: Ita & hi reſiſtunt ueritati,

homines corrupti mente, reprobi circa fidem.

Vt ostendat eandem fortunam Ecclesiæ perpetuo esse, vt cum aduersarijs bellum gerat, allegat exemplum ex veteri historia de Moyse, qui dum cum Pharaone ageret de dimissione populi Dei, habebat magos qui sibi resisterent, quemadmodum historia habet Exod. 7. Sed sicut virga Mosis deuorauit virgas magorum: Ita mendacium hypocritarum Christi veritas abolebit. Porrò nomina istorum magorum, vel ex reuelatione singulari, vel ex commentarijs patrum in Moysen, quæ nunc interierunt, nouit Paulus. Duabus autem notis Hypocritas describit. Primum, dicit eos corruptos mente esse, hoc est, deprauato iudicio, vt qui scripturam ad suum sensum torquere conentur. Deinde dicit eos reprobos circa fidem esse, hoc est, quemadmodum iudicant peruersè: Ita malignè agunt, regulam fidei contemnentes.

Sed non proficient amplius.

Consolatio est, ac si diceret: Tametsi sudant multum Hypocritæ, vt euertant veritatem; Tamen in piorum cordibus in-

con-

concussa manebit. Portæ enim inferorum non prævalebunt adversus eam.

Insipientia enim istorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit.

Quemadmodum suprà exemplo veteris historiæ fortunam communem Ecclesiæ indicauit: Ita nunc exemplo eodem cõsolationẽ confirmat. Nam quemadmodum Iannes & Iambres non potuerũt impedire suis magicis artibus, quò minus populus Dei incolumis è manibus Pharaonis euaderet: Ita nec nostri Hypocritæ, quantumuis infinitas artes excogitant, poterunt veritatem Dei abolere. Hac consolatione hodie quoq; ministri verbi, adeoq; omnes pij se consolentur, dum vident, non solum manifestos hostes omnia tentare, vt Ecclesiam Christi subuertant, verum etiam domesticos tantum non cœlum terræ miscere, vt Ecclesiæ statum perturbent, inuicta tamen vel inuictis omnibus hostibus manebit.

Tu autem assectatus es meam doctrinam, institutionem,

propoſitum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, perſecutiones, paſſiones.

Secunda pars capitis, in qua hortatur Timotheum, vt ſe in doctrina, vita & cruce ſequatur. Et eſt argumentum cùm à facili, tùm ab exemplo ſumtum, ac ſi diceret: Tu me exemplum habes, tu doctrinam meam & crucem noſti, in his me, ſicut hactenus, imitare.

Qualia mihi acciderunt Antiochiæ, Iconij, Lyſtris, quales perſecutiones ſuſtinui.

Loca nominat, in quibus præcipuè dura ſit paſſus, vt nominum indicatione integras hiſtorias ei in mentem reuocet.

Et ex omnibus me liberauit Dominus.

Sicut diſcipulum animauit ad crucem ferendam ſuo exemplo: Ita eodem rurſus ipſum conſolatur. Quemadmodum enim Paulus è periculis euaſit, quando id Deo viſum erat: Ita quoq; ſpem præbet Timotheo, vt is quoq; euadat, hoc eſt, non ſupere-

peretur preſſus cruce, ita vt abijciat confeſſionem.

Et omnes qui uolunt piè uiuere in Chriſto Ieſu, perſecutionem patientur.

Hypotheſin ad Theſin transfert, ac regulam generalem proponit, nimirum, quòd omnibus pijs in hoc mundo imminent varia mala, de quorum cauſis, lege copioſè Philippum in locis.

Mali autem homines & impoſtores proficient in peius, errantes & mittentes in errores.

Dixit de piorum fortuna in hoc mundo, additis multis rationibus, quib. hanc quoq; ſubijcit, ſumtam à cauſa partiali (ſcilicet crucis) nempe à ſucceſſu malorum, qui indies proficient in peius, pluresq; ſeducet, id quod præſens dies euidentiſſimè comprobat. Non tamen pugnat hoc dictum cum ſuperiore. Non proficient amplius. Illic enim de fine conſilij eorum loquitur, qui eſt omnino veritatem abolere ſuis præſtigijs & mendacijs, quod tamen minimè poterunt præſtare. Hîc vero de

conatu

conatu agit, qui semper in deterius tendit, adeò vt non solum errent ipsi, verumetiam alijs errandi occasionem præbeant.

Tu autem mane in ijs, quæ didicisti & quæ credita sunt tibi.

Tertia pars capitis, in qua hortatur Timotheum, ne se sinat seduci ab ipsis impostoribus, & quomodo id fieri possit, ostendit, inquiens: Mane in ijs, quæ didicisti, id est, persiste inuictus in doctrina sana, quam didiceras, & in ijs, quæ tibi concredita sunt.

Sciens à quo didiceras.

Hoc ad confirmationem pertinet, ac si diceret: A me didicisti qui Christi sum Apostolus, ac propterea doctrinam, quam ab ipso accepi, tibi concredidi. Quare si in ea doctrina manseris, tutus eris ab erroribus. Hinc nos quoq; discamus magnifacere doctrinam Apostoli, vt verè à Christo profectam, & in ea manere.

Et quod à pueritia sacras literas nouisti.

Aliud argumentum à connexis. Plurimum

rimum enim valet à teneris optimis quibusq; assuefacere. Nam iuxta dictū: Quo semel imbuta est, recens seruabit odorem, testa diu. Proinde Timotheus à pueritia sacræ lectioni assuetus, iam grandior factus, tenacius omnia tenet, vt non iam facilè à veritate auelli possit. Hinc discant studiosi sacræ scripturæ opponere iudicium Spiritus sancti, insulsis & temerarijs dictis eorum, qui teneram ætatem nugis potius, quam sacrorum librorum lectione occupari volunt. Quorum cæcitas & malignum iudicium olim iustum luet supplicium.

Quæ possunt eruditum te reddere ad salutem per fidem, quæ est in Christo Iesu.

Cur velit Timotheum scriptura contentum esse, exponit, nimirum, quòd scriptura destinata sit saluti hominum, Ita tamen si ea quis erudiatur, & salutis promissionem fide Christi apprehendat. Reliquæ disciplinæ ad præsentem vitam pertinent, quæ quia scripturæ cognitioni, vt opes Aegypticæ veteri tabernaculo extruendo, seruiunt, illarum cognitio non est aspernanda, si modo vt famulæ adhibeantur

tur ministerio scripturæ sacræ, quam solam agnoscere reginam debent.

Omnis scriptura diuinitus inspirata est, & utilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem, quæ est in iustitia, ut integer sit homo Dei, ad omne opus bonum apparatus.

Confirmat scripturam posse hominem eruditum reddere ad salutem, sumto argumento ab enumeratione sufficienti eorum, quæ ad salutem sunt necessaria, ac simul commendat scripturam à causa efficiente, vsu & fine. Qui tres loci honesto & vtili subijciuntur. Causa est, quod scriptura sit diuinitus inspirata. Nam Spiritus Dei per sanctos Prophetas & Apostolos locutus est. Hinc discamus summam reuerentiam deberi scripturæ sanctæ, vt quæ ipsissima Dei vox sit.

Vsus quadruplex est. Primus, quòd sit vtilis ad doctrinam, nempe salutis, quæ doctrina tametsi multiplex est, duo tamen sunt eius capita præcipua, nimirum, fides in Chri-

in Christum, & rectæ formandæ vitæ ratio. Ad hæc duo capita, Legis & Euangelij noticia pertinet. Secundus vsus, quòd sit vtilis ad redargutionem, græcè ἔλεγχον, hoc est, ad conuincendos aduersarios, & castigandos contumaces. Tertius vsus, quod faciat ad correctionē, græcè ἐπανόρθωσιν, hoc est, ad erigendos lapsos & stabiliendos verbo, sacramentis & consolationibus. Quartus vsus, quòd sit vtilis ad institutionem, quæ est in iusticia, hoc est, ad sanctè piéq; viuendum. Continet enim scriptura perfectissimam viuendi regulam.

Finis est, vt integer sit homo Dei, ad omne bonum opus apparatus. Huc enim tota scriptura pertinet, vt homo integrè viuat in hoc mundo, quò tandem per Christum futuræ vitæ beatitudine fruatur in Deo. Ex hoc loco discamus, quòd nihil desideretur in scriptura, quod ad perfectionem Christianam pertinere videatur. Proinde qui vnica scriptura, tanquam perfectionis Regula, contentus non est, is sciat se & in Deum contumeliosum esse, & propriæ salutis hostem.

QVAR-

QVARTVM CAPVT.

SVMMA QVARTI CAPITIS.

OBtestatur Apostolus Timotheum, vt sedulò faciat officium, significans suum exitum instare. Præcipit præterea, vt ad se veniat, & alia quædam familiaria ei iniungit. Narrat Alexandri ferrarij in se malitiam, simul conquerens de defectione multorum. Tandem salutationibus & fausta imprecatione claudit Epistolam.

ORDO CAPITIS QVARTI.

SEx constituamus huius capitis partes. Prima sit obtestatio, vt Timotheus officium suum faciat. Secunda, significatio sui exitus iam instantis. Tertia, committit discipulo quædam priuata negocia. Quarta, reuelatio contumaciæ Alexandri. Quinta, significatio defectionis multorum à se

à se ob crucem. Sexta, salutationibus cum imprecatione solita clauditur Epistola.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE *doctrinarum.*

Obtestor igitur ego coram Deo & domino Iesu Christo, qui iudicaturus est uiuos et mortuos, in apparitione sua & regno suo.

Prima pars capitis, vt Timotheus officium suum faciat, in cuius partis ingressu duo sunt obseruanda: Illatio & obtestatio. Illationis nota ideo vtitur, vt scripturam, de qua in fine superioris capitis dixit, cum prædicatione connectat. Vult quidem Deus, vt vnusquisq; per se legat ac meditetur scripturam. Vult hoc quoq; vt ordinarium ministerium verbi, ac viuam vocem ministrorum non contemnamus. Hinc proinde admoneantur fideles, vt cum legendo, tum audiendo proficiant. Ita enim Dominus ordinauit. Obtestatio eò pertinet, vt Timotheus cogitet, Deum

vindicem fore, si in officio commisso sibi non præstiterit se fidelem. Iudicij, aduentus & regni Christi meminit Paulus, vt discipulum abducat à præsenti rerum facie, & tristi regni Christi hîc in terris forma, ad considerationem futuræ gloriæ, cuius participes erunt omnes, qui hîc in afflictionibus Christo obtemperant. Contrà verò qui Christum hîc securè contemnunt, illic iudicis sententiæ subiacebunt. Hæc cum pij omnes, tum præcipuè ministri Euangelij sibi accommodent, iudicium timeant, si fraudulenter & ignauè opus Domini fecerint. Contrà gloriam expectent, qui Christo ex fide obediunt, ac diligenter commissum officium faciant.

Prædica sermonem.

Græcè κήρυξον, id est, instar preconis palàm proclama Euangelium. Nam Euangelium בְּשׂוֹרָה hîc sermonem nominat. Applicat igitur Timotheo mandatum Christi: Ite in mundum vniuersum, & proclamate Euangelium omni creaturæ, significans vniuersalem esse gratiæ promissionem, eiusq; omnes posse fieri participes, qui Euangelium amplectuntur.

Insta

Insta tempestiuè, intempestiuè.

Id est, vrge cum teipsum, ne quis locus relinquatur ignauiæ, tum populum, ne vanis mundi occupationibus abripiantur, idq; non solum tempestiue, id est, ordinario tempore & constitutis horis, verum etiam intempestiuè, quouis tempore, nullis parcendo laboribus, quoties minister Euangelij sentiat se vel carnis ignauia cessare, vel videat auditores ad verbi regulam suos mores non componere. Hoc si suum officium esse perpenderent in timore Dei ministri Euangelij, Ecclesia Christi non tam varijs & horrendis plurimorum scelerum iactaretur procellis.

Argue, increpa, consolare.

Instandi modos recitat, arguendi sunt aduersarij, id est, conuincendi sunt sui erroris. Increpandi sunt desides, torpentes & carnis desiderijs indulgentes. Hortandi vel consolandi sunt resipiscentes & consolationibus fulciendi, ne desperent. Hîc duo obseruentur. Primum, quanta sit nostra ignauia, qui in salutis cursu deficimus, nisi assiduè stimulis obiurgationum incite-

mur. Deinde, quòd non ſolum paſtorum ſit munus, quæ recta ſunt, publicè docere, verum etiam priuatim doctrinam ſingulis, prout viderint neceſſarium eſſe, obiurgando, minando, conſolando accommodare.

Cum omni tolerantia & doctrina.

Modum accommodandi redargutiones, increpationes & conſolationes tradit. Primum, quantum ad perſonam miniſtri Euangelij attinet, requirit tolerantiam, qua fit, vt iſta omnia prodire ex amico, placido & paterno animo videantur. Nam qui tyrannica aſperitate irritant populi animos, abſq; omni lenitatis condimento, illi ſanè, vt ſuperbiæ ac hoſtilis ſeueritatis notam non effugiunt: ita magis deſtruunt, quàm ædificant, vt interim taceam, quòd ſacrilegè miniſterium Dei contaminent. Deinde in conſolationibus, increpationibus &c. requirit doctrinam, aliàs enim friuola ſunt omnia. Si igitur redarguendus eſt aliquis, id fiat per doctrinam, hoc eſt, per verbum Dei, detegatur ac oſtendatur ipſius error. Si increpandus quiſpiam, monſtretur ex verbo increpatio-

nis

nis fundamentum. Si consolatio adhibenda, ostendatur consolationis ratio ex verbo. Discant proinde ministri Euangelij tria ex hoc loco. Primùm, quomodo seueritas lenitate commiscenda sit. Deinde, ne quenquam arguant, increpent, consolentur, nisi vel præcedente doctrina, vel statim subsequente, cuius doctrinæ accommodandæ gratia ista adhiberi debent. Tertiò, vt pro varietate hominum hæc adhibeant. Alij enim alijs indigent stimulis.

Nam erit tempus, cùm sanam doctrinam non sustinebunt, sed iuxta concupiscentias suas coaceruabunt sibi doctores ij, quibus pruriunt aures, & à ueritate quidem aures auertent, ad fabulas uerò conuertentur.

Rationem sumit à prauitate hominum, quæ ratio potissimum ad primum membrum referenda est. Respicit autem Paulus ad tenebras illas, quarum quædam nubeculæ cœperant se ostendere temporibus Apostolorum, sed postea collectæ sunt

paulatim, donec Papæ, hoc est, tenebrarum regnum stabilitum est. Vbi in locum sanæ doctrinæ subierunt humanæ traditiones, & doctrinæ dæmoniorum de prohibitione coniugij, de inuocatione sanctorum, de interdicto ciborum, decq; plurimis alijs nugis, quibus sana doctrina partim obscurata, partim abolita est. Cuius causa indicatur ingenita malicia & concupiscentia hominum, qui pruriunt auribus, ac semper nouis fabulis oblectantur. Vnde & tales doctores sibi coaceruant, qui sibi placentia prædicent, quod dum fit, veritas amittitur, ac fabulę, hoc est, commenta humana, vana ac nihil nisi ad perniciem animarum facientia, succedunt.

Tu uero uigila in omnibus, perfer afflictiones, opus fac Euangelistæ, ministerium tuum imple.

Opponit hominum leuitati diligentiam, ac constantiam Episcopi. Nam tum maximè laborare Episcopum decet, quando homines se à veritate auertere incipiunt. Primum hîc notandum est, quod cum diligentia Episcopi coniungat crucem,

cem. Nam paſtores ſimul atq; ſuum officium gnauiter facere inceperint, crucem ſentiunt ſuæ diligentiæ comitem. Nam ea eſt hominum proteruia & contumacia, quòd veritatem ſuſtinere non velint. Obiurgati etenim viciſſim obiurgant, admoniti contemnunt. Breuiter, pro ſua libidine viuere cupiunt. Vnde pijs miniſtris ſeduloq; officium facientibus, haud exigua afflictio exiſtit. Opus Euangeliſtæ in genere eſt Euangelium annunciare. In ſpecie autem (vt ad Epheſ. 4.) accipitur Euangeliſta pro eo, qui eſt inferior Apoſtolo quidem dignitatis gradu, Superior verò paſtore, eiuſdem quidem muneris cum Apoſtolo, ſed diſparis gradus & dignitatis. Non alligatus erat Euangeliſta certæ ſedi vt paſtor, ſed vt Apoſtolus in varijs docebat locis, non immediatè à Chriſto, vt Apoſtolus vocatus, ſed ab Apoſtolis aſcitus in commune miniſterium. Cum addit, miniſterium tuum imple, omnes ſuperiores exhortationes ad caput generale reuocat.

Ego enim iam immolor, & tempus meæ reſolutionis iam inſtat.

Digitized by Google

Secunda huius capitis pars, quę ſuperioribus quidem, vt argumentum à tempore ſumtum, annectitur, ſequentibus vero connectitur, vt propoſitio ſignificationis ſuæ mortis iam inſtantis, ac ſi diceret: Dum ego tecum communi fungor miniſterio, habes me & conſtantiæ & doctrinæ exemplum. Sed iam meæ reſolutionis tempus, vt ex hac vita diſcedam, inſtat, proinde opus eſt tibi maiori animi robore, ne poſt meum diſceſſum, victus improbitate mundi, deficias. Atq; ita viri præclari donis Dei præ alijs illuſtres inferioribus conſtantiæ ac aliarum virtutum incitamenta eſſe debent. Porrò, oratio Pauli plura continet. Primum enim uerbum immolandi, ſignificat vſum martyrij ſanctorum, nimirum, quod illorum martyrium ſit, & Deo gratum ſacrificium, & hominibus quædam ſanctio & doctrinæ obſignatio. Nam dum ſancti Dei homines nulla tormenta fugiunt pro Euangelij confeſſione, fit vt alij infirmiores erigantur, ac maiorum conſtantia confirmati, Euangelium animoſius tueantur. Præterea mortis periphraſis ſeu reſolutionis vocabulum duo inſinuat. Vnum, quod mors ſit quædam reſolutio, qua animus migrat à cor-

corpore. Alterum, quod anima non pereat cum corpore, ſed ſit ſuperſtes relicto corpore. Ex hoc argumentum conſolatorium colligamus, contra metum mortis. Si enim mors non eſt interitus humanæ naturæ, ſed tantum reſolutio animę & corporis, minus profectò metuenda eſt pijs, qui per mortem ad vitam immortalem ac beatam tranſeunt.

Bonum certamen certaui, curſum conſummaui, fidem ſeruaui.

Hæc pia gloriatio eò pertinet, vt Timotheum ſuo exemplo excitet, ad ſtrenuè peragendum officium. Certamen bonum vocat, cum cruce coniunctam prædicationem Euangelij, in qua non minus ſe ſtrenuum, quàm fortiſſimum decet athletam, geſſit, qui antea non quieſcit, quàm ad metam peruenerit. Vocat autem ideò bonum, cum quia in medio curſu non defecerit, tum quia fidelis ſuo duci in doctrina & fide perſiſtens, ad finem vſq; peruenerit. Ex hoc loco tria colligamus. Primum, quod prędicatio Euangelij certamini comparetur. Vnde miniſtri Euangelij diſcant,

bcio & ignauiæ minimè indulgendum esse. Deinde, quòd frustra gloriatur, qui non perseuerauerit, donec metam attigerit, hoc est, vsq; ad mortem, fidelis suo duci permanens. Postremò, quod non secus in Domino gloriandum sit fideli ministro, cum iam vitæ suæ finis, quantumuis probrosus coram mundo, appropinquet, quàm cursori, qui iam metam assecutus est, imò eò magis, quò fuerit certamen gloriosius. Nam ex euentu de multis rebus, non ex præsenti earum statu iudicandum est.

Quod superest, reposita est mihi iusticiæ corona, quam reddet mihi Dominus in die illa, iustus iudex.

De prẹmio sui certaminis & cursu agit. Parum enim esset strenuè currere, nisi post cursum & peractum certamen restaret certaminis & cursus prẹmium. Quare sibi coronam repositam ait à Deo iusto iudice, sibi reddendam in die illa, cum videlicet reddet vnicuiq; iuxta opera sua. Hic locus & alij similes loquuntur de præmijs bonorum operum, non de iustificatione, aut

eius

eius causis. Quare Papistæ malignè agunt, dum hunc locum & similes ad euertendam gratuitam iustificationem detorquent. Est enim diligenter discrimen obseruandum inter testimonia, quæ de iustificationis causis agunt, & ea quæ de qualitate iustificatæ personæ, aut de compensatione afflictionum, seu remuneratione obedientiæ loquuntur.

Non solum mihi, sed etiam omnibus, qui diligunt aduentum eius.

Quod de se dixit, omnibus pijs applicat. Eadem enim est ratio æqualitatis in Deo. Infideles quidem abijcit, & punit æternis pœnis. Fideles verò recipit in gratiam, ac ornat præmijs, quibus eorum obedientiam compensat. Porrò pios ab eorum perpetuo affectu designat. Fieri enim non potest, quin magno desiderio aduentum Domini expectet, quisquis verè statuat ipsum suum saluatorem esse. Sicuti contrà, qui Christo fide non est insitus, aut omnino contemnit aduentum Domini, aut totus exhorrescit ad eius mentionem. Hunc igitur affectum ex uera in Christum

fide

fide concipiamus, vt nihil sit nobis in votis magis, quàm vt citissimè illum lætum videamus diem, in quo quicquid hic senserimus afflictionum abundè compensabitur, æternæ beatitudinis fruitione.

Da operam, ut ad me uenias cito.

Tertia huius capitis pars est, quam superà quædam familiaria & priuata continere dixi, ac primum præcipit Timotheo, vt ad se veniat, idq; haud dubiè, non solum priuata causa, sed multò magis totius Ecclesiæ gratia. Plurimum enim prodest, magnorum hominum colloquijs interesse, in quibus de rebus magnis & admoneri diligentius, & doceri apertius possumus, quàm si vel eorum scripta plurima legerimus, vel etiam de ipsis multa audiuerimus. Hinc ergo discamus præstantium virorum collocutiones magnifacere & amare.

Demas enim me reliquit, amplexus hoc seculum, & profectus est Thessalonicam. Cresces in Galatiam, Titus in Dalma-

matiam, Lucas est solus mecum.

Rationem cur Timotheum ad se vocat, reddit, nempe quod, aliis partim deficientibus ad suas Ecclesias, quarum ministri erant, opus habeat ipsius ministerio. Solus Demas crucí & molestijs, quas apud Paulum pati erat necesse, præposuit res mundi & priuata commoda. Reliqui autem à Paulo demissi ad sua ministeria, alij in alia loca discesserunt. Locus obseruandus, quod nemo sua præponens Euangelio ac rebus ad pietatem pertinentibus, possit Christo seruire.

Marcum assume & tecum adducito, est enim mihi utilis ad ministerium, Tychicum autem misi Ephesum.

Præcipit vt Marcum secum adducat, vt sibi ministret. Vnde colligitur, quod & superiores in Ecclesia possint vti inferiorum ministerio, & quod inferiores maioribus reuerentiam & obsequium debeant.

Penulam, quam Troade reliqui apud Carpum, cum uenies affer,

affer, & libros, potissimum membranas.

Tametsi per penulam quidam intelligunt vestem, ad arcendas à corpore pluuias aptam: tamen quia vocabulum græcum φαιλόνη & vestem significat, & capsulam in qua res conseruantur, malo in posteriori hac significatione vocabulum accipere, præsertim cum id præsenti loco & conditioni Pauli videtur accommodatius. Et Chrysostomus refert quosdam per φαιλόνιον capsulam intelligere, in qua libri Pauli repositi erant. Verum quia hoc parum refert, vtro modo accipiatur vocabulum, relinquatur in medium. Porrò ex eo quod petat libros sibi adferri, duo discamus. Vnum, perpetuò in lectione & meditatione scripturæ progrediendum esse. Nam si Paulus tantus apostolus lectione librorum, iam senex & morti vicinus, occupatus erat, quid nos facere decet, quibus nulla ætas satis est ad verbum Dei perdiscendum? Alterum, quod hoc Pauli dicto clarè refutentur Anabaptistæ, qui à lectione scripturæ homines auocant, ad suos Enthusiasmos ac reuelationes, quæ sanè aliud non sunt, quàm meræ Diaboli præ-

præstigiæ, quibus miseros homines in illorum perniciem fascinare student.

Alexander faber ferrarius multis me malis affecit.

Hæc relatio contumeliæ, qua Paulum affecit Alexander, quarta huius capitis pars est, constans quatuor membris, Narratione, imprecatione, hortatione & ratione. Narrrtio una propositione absoluitur. Alexander faber ferrarius, multis me malis affecit. Vnde primùm ex querela Pauli colligamus, nihil illum grauius tulisse, quàm oppugnationem veritatis. Cuius exemplum omnes pios sequi decet. Deinde, ex facto Alexādri discamus, quantum malum Ecclesiæ Christi inferre possunt, qui ab Ecclesia deficiunt, vtut sunt ignaui & indocti. Præterea admoneamur hac querela Pauli & facto Alexandri, simul Ecclesiam crucí & calumnijs subiectam & expositam esse. Postremò, si quando contigerit à nobis deficere, quos antea pios iudicauimus, consolemur nos Pauli exēplo, qui similē fortunam expertus est.

Réddat illi Dominus iuxta facta ipsius.

Impre-

Imprecatio est, qua homini deploratæ malitiæ vindictam imprecatur, ne cursum euangelij impediat. Quid? An hîc discamus à Paulo ijs imprecari mala, qui nos læserunt? Quomodo hoc cum præcepto Domini conuenit, qui iubet vt maledicentibus & inimicis benefaciamus? Diligenter hîc obseruandum est, vnde proficiscatur hæc imprecatio, & quò tendat. Proficiscitur autem ex S. sancto, & ex zelo rectè composito, non ex aliqua perturbatione carnis, vt in ijs fit, qui ab alijs læsos se putant. Deinde, tendit in gloriam Dei, nam istam pestem cupit sublatam, quam iam certò cognouerat renunciasse agnitæ veritati, & peccasse in Spiritum sanctum, ideoq; nunc iusto Dei iudicio damnatum. Verum ne nos imitatione Pauli erremus, hæc tria tenenda sunt. Primum, ne abrepti amore nostri & priuatæ vtilitatis respectu, proprias iniurias persequamur. Deinde ne rectum ordinem perturbemus, quod sanè fit, dum Dei gloriam asserendo, nostros affectus admiscemus. Tertiò, ne aduersus quemlibet præcipites iudicio feramur, priusquam constiterit nobis de iudicio Dei. Nisi enim imprecationes nostræ cum iudicio Dei consentiant, vicioſæ

& cul-

Digitized by Google

& eulpandæ sunt, quales fuerunt discipulorum Domini imprecationes, quibus Dominus respondit, Nescitis cuius spiritus estis. Præstabit proinde, vt potius confugiamus ad preces pro omnibus hominibus, quàm vt vllis mala imprecemur, nisi id fiat cum conditione.

Quem & tu caue.

Hortatio est, vt Timotheus fugiat istum hominem scelerarum & deploratæ maliciæ. An ex hoc loco pastor discere debet, ægrotantes & laborantes oues fugere? An non tum maximè requiritur pastoris industria? Hic quoq; discernendum est inter hostes doctrinæ inemendabiles, & alios, de quibus adhuc aliqua emendationis spes est. Illi sanè vt pestes fugiendi sunt, hi obiurgatione & doctrina in viam, quantum fieri potest, sunt reuocandi.

Vehementer enim restitit sermonibus nostris.

Ratio cur velit Timotheum fugere Alexandrum, nimirum, quia malignè & malicioſè verbo Dei restitit. Quisquis igitur resistit veritati agnitæ, tanquam pestis fugiendus est.

In prima mea defensione nullus mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur. Dominus autem mihi astitit, & confortauit me, ut per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes, quod liberatus sum de ore leonis, & liberabit me Dominus ab omni opere malo, & saluum faciet in regnum suum cœleste, cui gloria in secula seculorum, Amen.

Hæc querela de defectione fratrum à Paulo, quinta pars huius capitis est, in qua sunt particulæ plures: quarum Prima est querela desertionis, nempe, quod cum sisteretur primum Neroni, desertus sit ab omnibus. Graue sanè scelus fuit periclitantem socium deserere. Vnde, quanta sit hominum etiam sanctorum infirmitas, persecutionis potissimum tempore, significatur quò nos cognita nostra infirmitate oremus Deum, vt sicuti fidem dedit nobis ex

mera

mera gratia: Ita quoq; fortitudinem animi in ferendis malis tempore persecutionis largiatur. Secunda, est Pauli votum seu oratio pro fratribus infirmis, qui se deseruerunt. Ita enim inquit: Ne illis imputetur. Hinc discamus & nos fratrum imbecillitatem boni consulere, eosq; pijs nostris votis apud Deum potius iuuare, quò confirmentur, quàm traducere apud homines, vt confundantur. Tertia, est commemoratio præsentiæ diuinæ in periculis: At Dominus, inquit, mihi astitit & confortauit me, id est, fiduciam auxit, & non permisit me cadere. Hinc discamus desertos ab hominibus, non deseri etiam à Deo, modo in ipso vera fide permanserint. Obseruandus est autem duplex modus præsentiæ Dei, atq; adeò auxilij diuini in periculis. Aliâs enim apertum præsidium præbet, quemadmodum in prima defensione Pauli factum est. Aliâs virtute spiritus sui astat, ne malis vrgentibus, victi deficiamus. Atq; hoc pacto adfuit Paulo iam porrigenti carnifici caput amputandum. Quarta pars, finis præsentiæ Dei ac auxilij diuini additur, cum inquit: Vt per me prædicatio expleretur, & audirent omnes gentes. Locus hic diligenter

obſeruandus eſt. Nam quod in Paulo egit Deus, idem quoq; in alijs fidis Euangelijs miniſtris facit. Vult vt in medio hoſtium ſua virtute diuina fulciantur, quò homines intelligant Dei negotium agi. Proinde aliàs potenter tuetur eos, aduerſus hoſtium inſultus, aliàs in medijs ærumnis & cruce aſtat, ac animum illis addit, ne propter periculorum magnitudinem deſpondeant animum. Quinta, commemoratio liberationis Pauli, ita enim inquit: Liberatus fui ex ore Leonis, id eſt, Neronis Tyranni. Hac loquutione duo indicat Paulus, magnitudinem periculi, & crudelitatem hoſtis potentiſſimi. Vnde nos diſcamus non propter magnitudinem periculorum, aut potentiam hoſtium, abijcere confeſſionem, ſed potius cum Paulo voluntati Dei nos committere. Sexta, fiducia ex anteactis concepta de futura protectione & auxilio diuino. Et liberabit me (inquit) ab omni opere malo, & ſeruabit in regno. Ex hoc loco diſcamus, nos oportere ex prioribus beneficijs Dei concipere fiduciam de futuro ipſius auxilio. Deinde, vt in præſentibus periculis petamus à Deo, vt ſi non velit nos à præſentibus periculis eripere, ſaltem à malo opere nos cuſtodiat,

cuſtodiat, ne ſcilicet cruce preſſi, abñciamus confeſſionem, aut aliquid fortibus Chriſti militibus indignum deſignemus.

Saluta Priſcam & Aquilam, & Oneſiphori domum. Eraſtus remãſit Corinthi, Trophimum autem reliqui infirmum Meleti, feſtina ante hyemem uenire. Salutant te Eubulus & Pudes, & Linus & Claudia, & fratres omnes. Dominus Ieſus Chriſtus cum ſpiritu tuo. Gratia uobiſcum, Amen.

Hæc ſexta præſentis capitis pars eſt, quæ nulla explanatione indiget. Salutationes Paulinæ in genere nobis pietatem ac reuerentiam erga abſentes commendant, monentq; vt verbis, factis & affectu ſtudeamus ipſorum commodo.

Digitized by Google

ARGVMENTVM EPISTOLAE PAVLI AD TITVM.

IN principio enarrationis ſacrorum ſcriptorum, quatuor mihi ante omnia excutienda videntur, Primum, quiſnam ſit ſcripti autor. Secundum, quæ fuerit ſcribendi occaſio, & quale ſcriptoris conſilium. Tertium, quæ propoſitiones ſeu quæſtiones principales, ſeu quis ſtatus, vnus ne an multiplex. Quartum, quis ſit tractationis ordo ſeu quæ methodus. Hæc quatuor & nos in huius enarrationis initio quæramus. His enim dextrè explicatis, totum ſcriptum fiet apertius, vſuſq; eiuſdem magis ſe prodet.

AVTOR HVIVS Epiſtolæ.

Paulus Apoſtolus, electum Dei organon, neq; ab hominibus, neq; per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum, verum Deum ac verum hominem, immediatè vocatus ad Apoſtolatum, vt eſſet gentium potiſſimum doctor, autor eſt huius Epiſtolæ.

ſtolæ. Vnde quanta ſit eius autoritas intelligi poteſt. Non enim ſecus accipienda ſunt, quæ hîc promit Dei ſpiritus per Paulum, quàm ea, quæ ab ipſo Domino ſunt prodita. Quare omnia quæ continentur in hac Epiſtola atq; alijs Pauli ſcriptis, eius eſſe autoritatis ſciamus, vt in dogmatibus confirmandis & confutandis erroribus, plurimum habeant virium.

OCCASIO.

Occaſio huius Epiſtolæ hæc fuit. Paulus in Creta reliquit Titum, vt ordinaret oppidatim Presbyteros, verum cum intelligeret multos eſſe ibi, qui prætextu legis Moſaicæ populum deciperent, ſcribit hanc Epiſtolam προτρεπτικῶς, vt ſui officij & muneris admoneretur Titus, ne ſineret ſeductores Chriſti gregem mendacibus doctrinis, ac diſceptationibus vaſtare inutilibus, quemadmodum cœperunt mox poſt Pauli diſceſſum.

STATVS.

Hæc Epiſtola non eſt vnius ſtatus aut propoſitionis, ſed multarum, quas omnes ad ſex reuocare poteris. Vt Prima ſit de ordinandis & conſtituendis Presbyteris

Digitized by Google

oppidatim. Secunda de increpandis hæreticis. Tertia, de vita & doctrina Episcopi. Quarta, de pia auditorum conuersatione & vita. Huic vt thesi subiicio omnes hypotheses quas enumerat, videlicet de officio anuum, adolescentularum, iuuenum, & de obedientia præstanda magistratui. Quinta, de vitandis inutilibus iudaicarum fabularum disputationibus. Sexta, de fugiendis post admonitionem hæreticis. Hæ sunt propositiones paræneticæ huius Epistolæ, quibus adiiciuntur interdum rationes continentes præcipua Christianæ religionis dogmata, de quibus suis locis dicendum est.

TRACTATIONIS ORDO seu Methodus.

Ordo seu methodus Epistolaris est. Constat enim quatuor partibus, Epigrapha, Salutatione, Expositione & Valedictione. Porrò ipsa expositio arbitraria est & libera. Nam eius conditionis sunt omnes huius Epistolæ propositiones, vt parum referat, quam quo loco colloces. Est enim hoc Dialecticorum & Rhetorum præceptum, vt quemadmodum cum propo-

posi-

positiones aliæ ab alijs dependent, illæ priorem in tractatione locum occupent, quæ natura priores sunt: Ita cum eius sint naturæ, vt à se inuicem non dependeant, libera sit collocatio, nisi quod in principio & fine eas collocare consueuerũt, quæ alias pondere superant, quemadmodum hîc factum esse videmus. Vt enim primam fecit de ordinandis ministris: Ita postremam de vitandis hæreticis. Porrò in tractatione singulorum capitum hunc seruabo ordinem. Primùm summam capitis monstrabo. Deinde ordinem capitis ostendam. Tertio loco exegesin vnà cum obseruatione dogmatum seu locorum communium adijciam, vt vsus doctrinæ conspiciatur.

SVMMA PRIMI CAPITIS.

EPiscopus oppidatim verbi ministros inculpatæ vitæ & sanæ doctrinæ ordinet, quò possit ora obstruere seductoribus, & increpet durius peruersè docentes, vt tandem sani euadant & resipiscant.

ORDO PRIMI CAPITIS.

POst epigrapham, cui adiuncta est imprecatio seu salutatio, mox exponit cur Titum in Creta reliquerit, nimirum vt ordinaret oppidatim Presbyteros, id quod primam propositionem esse diximus. Deinde monet quales velit Presbyteros, cum in vita domi & foris, id quod per enumerationem attributorum exponit, tum in doctrina, nimirum vt possint exhortari per sanam doctrinam & contradicentes conuincere. Huc addit argumentum ex contrario, seu antithesin facit de malis doctoribus, referens quantum damnum faciant in Ecclesia, quorum vt ostendat vanitatem, citat Epimenidis versum, quo tota Cretensium turba arguitur vanitatis. Hinc dilabitur ad secundam propositionem de redarguendis talibus seductoribus, vt non pereant, sed vt resipiscant, non amplius attendentes Iudaicis fabulis de escis & externis, vt uidetur, purgationibus, quas fabulas omnes vna de libertate Euangelica sententia iugulat, inquiens: Omnia munda mundis &c. Verum quia gloriabantur seductores illi de noticia Dei, & sapientiæ quadam opinione tumebant, per anthypophoram eos factis Deum, de quo vanè gloriabantur, negare asserit.

EXE-

EXEGESIS PRIMI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Paulus ſeruus Dei, Apoſtolus autem Ieſu Chriſti, ſecundum fidem electorum Dei & agnitionem ueritatis, quæ ſecundum pietatem eſt, in ſpem uitæ æternæ, quam promiſit qui non mentitur Deus, ante tempora æterna, manifeſtauit autem temporibus ſuis uerbum ſuum per prædicationem, quæ credita eſt mihi, ſecundum iniunctionem ſaluatoris noſtri Dei, Tito dilecto filio ſecundum communem fidem.

Epigraphæ Paulinæ omnes quidem conſtant ſuis vt ita dicam, eſſentialibus partibus, primo enim loco ſuum nomen, deinde eos ad quos ſcribit, collocat, pleræq; magnificis epithetis ornantur, id quod

quod à Paulo factum est, non vt prophanus Porphyrius sensit, ambitione quadam, sed ob tres causas, quarum Prima & præcipua fuit, vt hac ratione suæ doctrinæ autoritatem conciliaret contra pseudoapostolos, qui autoritatem Pauli ideo obscurare conabantur, vt Iudaicis fabulis locum facerent, quas Paulus tanquam pestes nocentissimas sanę doctrinæ ab Euangelio remotas esse voluit. Altera causa, vt hoc modo confiteri se Christum, quem ferè totus mundus tum persequebatur, palam faceret, contemtis omnibus omnium hominum sannis & minis. Tertia, vt suo exemplo eos, ad quos scriberet, ad confessionem prouocaret. Constantis enim & fortis tum animi fuit, audere in tanta persecutione Christum confiteri. Hoc sit dictum de epigraphis Paulinis in genere. Nunc ad præsentis Epistolæ epigraphem descendam, in qua Primum pro consuetudine ponit suum nomen proprium. Deinde titulum, quem habet communem cum omnibus fidelibus, dum se seruum Dei fatetur collocat. Posteà suæ functionis peculiaris, hoc est, Apostolatus mentionem facit. Vt autem ostendat quale nam sit Apostolicum munus, addit quòd sit de fide eis-

de electorum Dei. Secundum fidem inquit, id est, ad fidem scilicet prædicandam, qua electi Dei saluantur, id est, de fide qua omnibus seculis pij saluantur, quam fidem dicit consistere in noticia veræ pietatis, & spe vitæ æternæ. Hoc autem ne quis nouum diceret, asserit ita quidem Deum promisisse ante secula æterna, id est, iam inde vsq; ab initio conditi orbis, (æterna dixit Augustinus, quæ ante se non habent vllum tempus.) Nunc verò tempore constituto, tandem mundo reuelatum esse per Euangelium, cuius preconem se esse constitutum, ad iussum saluatoris Dei, affirmat. Hic est sensus epigraphæ, in qua hæc sunt obseruanda. Primum, exemplum Pauli confitentis se seruum & cultorem Dei, quæ res nos commonefaciet non solum nostræ confessionis, verumetiam cultus, quem nostro Domino secundum verbum debemus. Secundo, à Paulo discant Episcopi & ministri verbi adeoq; omnes, diligentiam præstare in officio sibi demandato. Tertio, vt Apostolorum fuit fidem electorum Dei docere: Ita sciant ministri verbi hunc sui muneris scopum esse, vt eandem electorum fidem doceant. Contra quod factitant Romanenses porci, hoc est,

seruí

ſerui Diaboli, qui ſana fidei doctrina ſuppreſſa, ventris ſui & gloriæ cauſa, præſtigias infinitas ad decipiendos homines commenti ſunt. Quarto, confutatur hîc dogma illorum, qui docuerunt Gentes lege naturæ, Iudæos lege Moſaica, Chriſtianos lege Euangelica ſaluari. Nam Paulus fidem electorum nominans, ſignificat vnam eſſe electorum fidem, quæ ducit electos, id eſt, credentes ad Chriſtum, viam vnicam ſalutis. Quinto, docetur hîc in quibus conſiſtat vera fides, nimirum in veræ pietatis noticia & ſpe vitæ æternæ. Vnde etiam commendatur nobis ſtudium diſcendi verbum, ſine quo ad illam noticiam nemini venire contingit. Sexto, ſcopus fidei & pietatis veræ oſtenditur eſſe vita æterna, in qua recuperata perfectè imagine Dei, æternum beati Deum glorificabimus. Septimo, cum dicit Deum eſſe ἀψευδῆ, vult vt firmiter ipſius verbo fidamus, nihil morantes quicquid rerum externa facies polliceatur. Octauo, cum ad iuſſum ſaluatoris Dei ſe Apoſtolum factum meminit, ſuo exemplo docet, vt nullus in Eccleſiam ſine vocatione irrumpat.

Porrò Titum filium vocat, vel ex conſuetudine, qua grādiores natu, iuniores filios

lios nominant, vel ex affectu merè paterno, vel quia per doctrinam Pauli conuersus, fide factus est Titus nouus homo, atq; ideo addit, iuxta communem fidem, qua scilicet omnes credentes ex æquo nascuntur filij Dei. Hîc obserua qualis affectus debeat esse doctoris erga suum discipulum, Episcopi erga inferioris gradus symmystas, ministri verbi erga auditores, atq; adeo superis omnis erga inferiorem. Communis fides admoneat nos mutuæ defectionis. Communis enim fides non solum facit nobis multa communia, verum etiam efficit, vt omnes vnus simus in Christo Iesu, ad Galat. 3.

Gratia, misericordia & pax à Deo patre & domino Christo Iesu, saluatore nostro.

Salutandi formam sumit Paulus à fructu Euangelij, vt hoc modo eos, ad quos scribit, excitet ad amorem Euangelij, proposito tanto bonorum thesauro, à quo sunt excluſi omnes, quotquot Euangelio non credunt. Salutationes Paulinæ, continentes Euangelij prædicati fructum, admonent eos, ad quos scribitur, fidei, sine qua

qua ociosæ manent adeò dulces ac salutares salutationes.

Gratia in scriptura significat propriè gratuitam beneuolentiam Dei seu caritatē seu fauorem, quo Deus nos complectitur in filio. Deinde per metonymiam, quicquid Deus nobis ex gratuito fauore seu beneuolentia donat, gratia dicitur, vt est gratuita remissio peccatorum, donatio spiritus sancti, & virtutes donatæ, quæcunq; tandem illæ sunt.

Misericordiæ nomen magis exprimit affectum Dei erga nos, & multarum rerum nos admonet. Quoties itaq; in scriptura fit mentio misericordiæ Dei, erga genus humanum, hæc nobis in mentem veniant. Primum, obiectum misericordiæ, quod est miseria generis humani, qua totum genus humanum in se perditum & deploratum est. Secundum, huius miseriæ causa, quæ est peccatum, res omnium tristissima & fœdissima. Tertium, φιλανθρωπία Dei erga genus humanum, quòd Deus non abiecerit prorsus hominem propter tantam turpitudinem & fœditatem. Quartum, ἀντίλυτρον, quod est victima filij, peracta ad liberandum nos ab illo ingenti malo, & ad tollendum iram & damnatio-

nationem commeritam ob peccatum. Quintum, pœnitentia & fides, sine quibus illius ineffabilis precij, victimæ filij, non reddimur participes. Sextum, ad quos se extendit illa misericordia, misericordia, inquit, beata illa in progeniem progenierum, timentibus eum. Septimum, perpetua gratitudo cordis erga Deum, pro tam immensa bonitate, quod noluerit nos æternum damnari, sed eum, qui non nouit peccatum, fecerit pro nobis peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso, 2. Corinth. decimo.

Pax theologicè est mutuus consensus Dei remittentis peccata, acceptantisq; nos propter Filium, & fidei, accipientis remissionem peccatorum, statuentisq; quod Deus non velit damnare nos, sed propter Christum mediatorem vnicum recipere. Hinc placata & tranquilla conscientia redditur, dum in hac pace conquiescit mens. Vnde nomẽ pacis sæpe per Metonymiam pro tranquillitate conscientiæ ponitur. Porrò hîc regula obseruanda est, quod eorum quæ natura seu certo quodam vinculo coniuncta sunt, cum vnum dicitur, cætera intelligantur, vnde fit, vt quodlibet horum trium vocabulorum sine alijs

positum tantundem valeat, ac si omnia ponerentur. Sunt enim Gratia, Misericordia & Pax ita natura coniuncta, vt vno posito, cætera excludi non possunt. Cum addit, A Deo patre, amplificat salutationem à causa efficiente, seu ab autore eorum bonorum, quæ offert Euangelium Christi, vnde obseruandum, quod pij odio mundi, tyrannide Diaboli, & importunitate hostium pressi, hinc se consolentur, & opponant odio mundi, gratiam Dei: Tyrannidi Diaboli, misericordiam Patris cœlestis: Importunitati hostium momentaneæ, æternam pacem, quam donat rex pacis Dominus noster Iesus Christus in se credentibus. Deinde & hoc obseruandum est, quod eorundem bonorum autorem & Patrem & Filium agnoscat scriptura. Nam vt Pater misericordia sua, & inenarrabili φιλανθρωπία, filio vnigenito in ἀντίλυτρον pro nobis dato, nos redemit: Ita Filius obedientia & sanguinis effusione idem præstitit, à quo non excluditur Spiritus sanctus, qui nos vngit & sanctificat, vt tantorum bonorum capaces esse possimus. Est præterea & hoc obseruandum, quod Paulus vt plurimum, quoties incidit in saluatoris mentionem, soleat coniungere has

has quatuor voces, Dominus noſter Ieſus Chriſtus, idq; facit Paulus non ſine magno conſilio, nimirum vt myſterium ſalutis noſtræ his paucis voculis complectatur. Prima enim vox Dominus, admonet pios potentiæ, victoriæ & dominij Chriſti domini. Secunda vox Noſter, ſubiectionem & fidem requirit, ſi enim noſter eſt, ſerui ipſius ſumus. Quare & debitus illi cultus à nobis præſtandus eſt. Si noſter, nobis in ſalutem datus, profectò nos in ipſum credere oportet. Tertia vox Ieſus, de perſona & officio Chriſti concionatur, nimirum quod ſit θεάνθρωπος & ſaluator. Vnde rurſus monemur cùm miſeriæ noſtræ, in qua ſine ipſo hæremus, tùm fidei, qua miſeria per ipſum liberamur. Quarta vox eſt Chriſtus, modum liberationis per ipſum docet, nempe per regnum & ſacerdotium ipſius.

Huius rei gratia reliqui te in Creta,

Abſoluta epigrapha & ſalutatione, ſequitur expoſitio, in qua primum proponit, de rectè conſtituendis, quæ à Paulo propter ſubitum abitum omiſſa erant, &

de ordinādis oppidatim Episcopis, quemadmodum suprà in tractationis Methodo monuimus. Est autem obseruandum hic primum, quòd Paulus non velit ἀναρχίαν in Ecclesia, sed quò omnia fiant ordine & decenter, vult aliquem vita & doctrina conspicuum præesse ministris ordinandis, & rectè disponendis omnibus in Ecclesia, qui caueat ne quid hæresium oriatur, Breuiter, qui vt omnia ritè agantur studeat. Neq; tamen hinc stabilitur primatus Papæ, neq; tyrannica papalium Episcoporum ἀυτονομία, & iurisdictio, quam sibi vendicant. Hi enim non Euangelio Domini nostri Iesu Christi seruiunt, sed in hoc totis viribus incumbunt, vt diuina bonitate lucem Euangelij accensam, flumine sanguinis piorum extiguant. Tametsi longè sua opinione frustrantur. Sanguis enim martyrum velut optimum oleum est. Nam is facit, vt lux Euangelij accensa magis ardeat.

Vt ea quæ desiderantur, corrigas.

Id est, vt quæ desiderantur in Ecclesiastica ordinatione, rectè disponas. Nam Pau-

Paulus iacto fundamento, vt videtur, alió se contulit, vt qui fuerit non vnius nationis, sed gentium apostolus & doctor, relicto interim apud Cretenses Tito, qui ea quæ ipse breui tempore non absoluerat, disponeret. Obserua officium Episcopi in genere esse, omnia rectè disponere in Ecclesia.

Et constituas oppidatim Presbyteros.

Pars præcipua muneris Episcopalis est, ordinare idoneos ministros verbi, sine quibus Ecclesia Dei nec ædificari nec conseruari potest. Fides enim ex auditu est, auditus per verbum Dei, verbum Dei per Presbyteros sonat. Vnde Paulus ministros verbi œconomos mysteriorum Dei appellat 1. Corinth. 4. Mysterium enim salutis maneret prorsus incognitum, nisi per ministerium verbi reuelaretur. Vnde æstimandum est, quanti oporteat nos facere ministerium & eos, qui in scholis & templis purè docent. Porrò Presbyteri nomen apud græcos nunc ætatis, nunc dignitatis & honoris appellatio est. Quemadmodum enim Latini seniores non tam

eos, qui ætate præcedunt, quàm qui honore & dignitate ancellunt, nominant: ita græci Presbyteros per metonymiam nominare consueuerunt eos, qui dignitatis gradu alios anteirent.

Quemadmodum ego tibi ordinaui.

Id est, eo modo, quem tibi præscripsi. Hoc est, per impositionem manuum Presbyterij & orationem, explorata prius vita & doctrina eius, qui in Presbyterum expetitur.

Si quis sit inculpatus.

Per enumerationem exponit, quales velit ordinari Presbyteros. Inculpatus, id est, talis qui non commiserat crimen, ob quod in ius iustè vocetur. Nam ἐγκαλεῖν significat in ius vocare, vnde ἀνέγκλητος, id est, crimine vacans, ob quod in ius possit vocari. Nam cum turpe sit doctori, cum culpa redarguit ipsum, non potest alios scelerum arguere, qui ipse sceleratus & criminosus est, vt interim taceam, auditores plerunq; Presbyterorum scelera imitari.

Vnius

Vnius uxoris maritus.

Non dicit si quis fuerit vnius vxoris maritus, sed si sit talis, siue primam siue secundam &c. nunc habeat. Hic destruitur dogma Papisticum & doctrina dæmoniorum de cœlibatu sacerdotum. Spiritus sanctus vult Presbyterum ordinari vnius vxoris maritum. Tyrannis verò Romanensium omni supplicíorum genere eos sacerdotes mulctandos & puniendos iudicat, qui sanctum & honorabile inter omnes matrimonium præferunt sodomiticis & nefandis libidinibus. Quod nam obsecro clarius esse symbolum potest doctrinæ Dæmoniorum? Hinc discant pij ministri pluris facere Spiritus sancti mandatum, quàm Satanæ astutissimum inuentum, per quod (proh dolor) infinitas animas ad tartara pertraxerat hactenus. Nec nouum commentum Papistarum potest illudere hunc locum, dum interpretantur Presbyterum maritum vnius vxoris, hoc est, vnius Ecclesiæ. Nam hoc cauillum confutat quod sequitur.

Liberos habens fideles.

Non enim leue argumentum est, cùm

innocentiæ parentum, tùm legitimæ œconomicæ administrationis honestas & innocentia liberorum. Nam multum refert quomodo quis sit educatus, quemadmodum Plato & Plutarchus prolixè docent. Hinc est quod parentes non careant culpa, si pueri adulti & malè educati delinquant. Heli, quia ventris ingluuiem & fornicationem in filijs non corripuerat, & suam & illorum salutem perdidit. Plato duabus de causis homines fieri malos iudicauit. Primum, vitia in natos transfundi dicit. Deinde, educatione mala eadem vitia augeri firmariq; existimat, quæ quidem emendari ac corrigi posse honesta educatione arbitratus est, adeò vt diceret, caput rectè institutionis esse rectam educationem. Obseruandum ergo hic Primum est, parentibus non iniustè imputari filiorum scelera, si eos non rectè in pietate & correctione Domini instituant. Deinde, quòd cùm pietatis & honestatis domesticæ, tùm impietatis & malæ consuetudinis parentum, argumentum sit vita liberorum. Verum si parentes in hac re suo fuerint functi officio, non sunt culpandi quidem illi, sed filij illorum grauius supplicium cum Deo, tum hominibus luent.

Præ-

Præterea, monentur hîc pueri pietatis & honestatis, vt parentum suorum decus sua innocentia adaugeant.

Non in accusatione luxuriæ.

Id est, non sint criminosi aut infames ob lasciuiam, quales filij Heli fuerunt.

Aut inobsequentes.

Id est, qui iussui aut imperio superiorum nolunt subijci, id quod euenire solet, ex blanda patrum indulgentia. Ambrosius rectissimè vertit inobsequentes.

Oportet enim Episcopum inculpatum esse, tanquam Dei dispensatorem.

Breuiter monuit quales nam velit Presbyteros elegi, nunc idem confirmat ab adiunctorum enumeratione, quæ necessariò requiruntur in Episcopo, & primo loco à quibus vicijs debeat esse immunis Episcopus. Deinde recitat virtutes, cum quibus Episcopalis functio ornatur, tum quæ sunt propriè Episcopi, nimirum vt ad exhortandum & conuincendum

aduersarios idoneus sit. Primum ergo vult Episcopum inculpatum esse, & rationem reddit, quia est dispensator seu œconomus in domo Dei, quæ est Ecclesia. Hic titulus Primùm admonet Episcopum, quàm latè ipsius officium pateat, nimirum vt solummodo ea promat, quæ sunt sui Domini. Non est enim dispensator humanarum traditionum, sed mysteriorum Dei, 1. Corinth. 4. Secundò, monet auditores quo in loco debeant habere ministros verbi, nimirum vt agnoscant eos ministros Christi, & œconomos Dei. Tertiò, hinc lucet, non esse œconomos Dei, Papistas & alios hæreticos, qui non quæ Dei, sed quæ Satanæ sunt, promunt.

Non præfractum.

Alij hîc proteruum, alij superbum, alij præfractum, nonnulli contumacem vertunt, quorum nullo propriè redditur græca vox, nec tamen ideò culpandi sunt interpretes, quorum hic mos est in transferendis græcis, vt cum propria quæ respondent græcis, desunt, vtantur nunc generibus pro speciebus, nunc speciebus pro generibus, nunc translatis, interdum vicinis,

nis, quemadmodum hoc loco factum est. Nam omnis qui est αὐθάδης, est superbus, est proteruus, est præfractus, est contumax. Græca autem vox αὐθάδης composita est ab αὐτὸς, id est, ipse, & ἀδεῖν, placere, vt αὐθάδης sit, quem nostra vernacula lingua vocamus, dynkelgod vel selffgod, cui nihil placet nisi quod ipse fecerit, quique sibi suisque consilijs tantum tribuit, vt alios eorumque consilia superbè & contumaciter contemnat, quo vicio nullum esse potest nocentius in Episcopo. Huius vicij causa est persuasio quædam sapientiæ & prudentiæ, adiuncta, sunt superbia, proteruitas, præfractus animus, contumacia. Effecta, aliorum consilia contemnere, suas opiones mordicus tueri, vnde facillimus prolapsus est in hæreses, ex quo facilè intelligitur, quàm debeat hoc vicium alienum esse ab Episcopo, qui non solum benignè alios erudire, verum etiam plerunque amicè & attentè aliena consilia audire, eaque in multis sequi debeat.

Non iracundum.

Iratum fuisse legimus Mosen ob vitulum aureum, quem fuderant Israëlitæ, cum

cum is in monte cum Domino esset, Fremuisse spiritu legimus ipsum Dominum. Prophetas sæpe motos ob populi cæcitatem & scelera. Rursus legimus Dominum prohibuisse iram. Verum has antilogias dissoluet causarum diuersitas, alia enim est ira, cuius causa est zelus Dei & iusticiæ, alia quam caro & peccatum operantur. Illa probanda, hæc damnanda est. Ab hac generatur, quam hîc vult Paulus alienam esse ab Episcopo, iracundia, quæ iracundia duo mala, vt alia taceam, habet sibi adiuncta. Primum, iracundus non potest mansuetè, blandè, benignè & comiter agere cum imbecillioribus, id quod Episcopo inprimis faciendum est, alioqui infirmos non vt medicus sanat, sed vt carnifex cruciat. Deinde, quis est qui non ab iracundis tanquam à rabiosis canibus aufugit, tantum abest vt quisquam uel amet talem, uel aliquid in rebus afflictis consilij ab ipso expetat.

Non uinosum.

Quantum sit ebrietatis malum, notius est, quàm vt de eo aliquid adferam. Nam præter id quod grauissimè Deum offendat ebrietas, impedit omnes actiones cor-

Digitized by Google

corporis & animi, quas vel pietas vel functio requirit. Mentem enim mouet de suo statu, corpus eneruat, accendit flammas libidinum & affectuum, vnde plurima mala oriuntur, vt proditiones, adulteria, stupra, homicidia, & quid non scelerum vesana ebrietas secum trahit? Lex æterna (inquit Augustinus) ebrietatem condemnat, quia cibum & potum ad ordinem naturalem, non nisi gratia conseruandæ salutis admittit.

Non percussorem.

Gladio spiritus vtetur Episcopus, non pugnis aut fustibus, minas iræ Dei proponet inobedientibus, carceres & alia tormenti genera, quibus flagitiosi puniri solent, relinquat magistratui ciuili. Puto etiam hic prohiberi verbera linguæ amarulentioris.

Non turpis lucri cupidum.

Hoc vicium est, quod non solum arguit insignem diffidentiam de promissionibus Dei, qui se pro nobis solicitum esse affirmat, verum etiam in ministris verbi, cum sit hoc vicium, præbet infirmis & extraneis

traneis ansam scandali, imò vt verbum Dei malè audiat, facit. Quarè deceret vt potius tenuiori cum victu tum vestitu essent contenti, quàm vt sinerent religionem isto nomine periclitari.

Sed hospitalem.

Græca vox φιλόξενον significat amantem hospitum & benignum erga hospites peregrinos. Cuius benignitatis forma quædam est amanter hospitio excipere, præsertim domesticos fidei tenuiores. Hæc virtus magnum fructum adfert ad ædificationem Ecclesiæ. Non enim solum tenuiores refocillantur hoc modo, verum etiam alij humanitate illa inuitantur ad similem præstandam egenis beneuolentiam.

Benignum.

In græco est φιλάγαθον, id est, amantem bonos, vult enim vt Episcopus benignè complectatur eos, qui piè, honestè & sanctè viuunt, vt ipsius benignitate incitentur ad acrius optimarum rerum studium.

Sobri-

Digitized by Google

Sobrium.

Hic rursus Latinus pro ſpecie genus collocauit. Σώφρων enim iuxta Etymon eum ſignificat, qui in omnibus rebus agendis ſeruat prudentiam, videlicet cum mens nullis cupiditatibus aut affectibus (qui vt Plato inquit, in rebus agendis ſolent eſſe amentes conſiliarij) ebria, manet immota. Vnde idem Philoſophus hanc virtutem politicam appellat. Nam qui in republica viuit ſine moderatione affectuum, cum ſibi, tum alijs non raro eſt exitio. Quarè cum Epiſcopus præcipuè illorum ſaluti cõſulere debeat, quorum eſt Epiſcopus, non poteſt hac virtute carere ſine magno Eccleſiæ malo. Duplici enim nomine Epiſcopo vtilis eſt, cum quia illũ ipſum in officio continet, ne potius ſuadentibus illis amentibus conſiliarijs, hoc eſt, affectibus, quàm verbo Dei quicquam agat in Eccleſia, tum exemplum prodeſt cum alij mentem componunt ad exemplum Epiſcopi, videntes quantum ſit ornamentum viri mentis ſobrietas.

Iuſtum.

Scilicet cum nemini iniuriam inferendo,

do, tum nullius personam præferendo vel habendo acceptiorem ex priuato affectu.

Pium.

In cultu Dei & pietate debet esse assiduus. ὅσιος enim dicitur quasi ἄσιος, id est, pius religionis cultor. Quis enim ab eo pietatem discere potest, qui ea, quæ docet, vita & moribus non exprimit?

Continentem.

Oportet Episcopum esse talem, qui non solum in victu sit parcior, sed qui linguæ, manibus, oculis, affectibus imperare potest. Sic enim hîc temperantem exponit Athanasius, vim græcæ vocis exprimens.

Hactenus ostendit Paulus qualem deceat esse Episcopum in vita & moribus, nunc exponit qualem deceat eundem esse in doctrina.

Tenacem fidelis sermonis secundum doctrinam.

Hæc vocabula penitius introspecta multa continent. Vult Episcopum esse tenacem fidelis sermonis, id est, uerbi ore Dei prolati, quod verbum fidele vocat, propter eius veritatem & certitudinem. Vnde Primum obseruandum est, quòd tametsi diuina

Digitized by Google

diuina ſcriptura venas habeat inexhauſtas: Tamen oporteat Presbyterum ſeu paſtorem eſſe in ſacra ſcriptura & doctrina inſtructum, adeò vt ei ita firmiter inhæreat, vt nullo modo inde auelli ſe patiatur. Secundò, requiritur ſeria confeſſio doctrinæ, vt nullis rebus abſterreatur, quin palàm coram omnibus eam quam corde retinet, voce & vita confiteatur. Cum addit, ſecundum doctrinam, vult vt doceat auditores, ac illis prodeſſe ſtudeat. Huc enim pertinet officium Epiſcopi, vt ſanam doctrinam, quæ prodeſt ad ædificationem doceat, non vt inanibus ſpeculationibus incumbens proferat tandem abſtruſa quædam, quæ nullum vſum habent in exercitio pietatis. Hinc diſcant miniſtri verbi, ſui eſſe muneris profectum Eccleſiæ ſibi commiſſæ quærere, & non ocium aut voluptates ſectari. Perſtringuntur præterea purpurati illi Epiſcopi, quorum alij non didicerunt doctrinam cœleſtem, alij didicerũt quidem, ſed docendi munus commiſerunt laruatis quibuſdam Papæ morionibus, hoc eſt, monachis.

Vt poſſit & exhortari per doctrinam ſanam, & contradi-

centes conuincere.

Postquam rectè docuit Episcopus, opus habet duabus rebus, nimirum exhortatione, vt quod didicerunt auditores, vita exprimant, ne frustra docuisse videatur, & confutatione, vt contradicentes, id est, aduersarios doctrinæ conuincat, ne videlicet quod ipse rectè docuit, aduersarij vel deprauent, vel prorsus sophistica destruant. Vt enim boni pastoris est non solum oues pascere, verum etiam lupos arcere: Ita Episcopus doctrina sana pascat Ecclesiam, & hæreticos eadem conuincat. Vocat autem doctrinam sanam, vel per metonymiam, quia liberat animum ab erroribus & morbis, videlicet adferentib. mortem æternam, vel sanam per metalepsin vocat puram, nullis humanis doctrinis aut traditionibus Iudaicis inquinatam & corruptam.

Sunt enim multi immorigeri.

Antithesi seu argumento à contrario declarat, quantum referat Presbyteros, vita ac doctrina esse sinceros.

Vaniloqui.

Vaniloqui sunt, qui de rebus nihili curiosius disputant, quicq; ea scrutantur & pro-

Digitized by Google

proponunt auditoribus, quæ neq; ad pietatem alendam, neq; ad mores formandos faciunt. Hinc discant ministri verbi, omnia quæ docent, ita temperare, vt pietati & honestis moribus seruiant ad ædificationem. Discant etiam muliebrem garrulitatem in concionibus fugere, inutiles excursus, & sesquipedalia verba minus sectari. Simplex est enim veritatis oratio, vt inquit Euripides.

Mentium seductores, maximè ij, qui sunt ex circumcisione.

Prauæ doctrinæ fructum potissimum expressit hac voce. Mens enim seducta à veræ pietatis doctrina, mox ruit in superstitionem, vnde præcipitatur in exitium. Monentur itaq; hîc ministri verbi, ne ferant tales deceptores, néue conniueant cum illis in animarum perniciem, pro quibus mortuus est Christus.

Quib. oportet ora obstruere.

Id est, verbo Domini eos erroris conuincere, & argutias illorum damnare.

Qui totas domus euertunt.

Vt excitet pastores ad vigilantiam & diligentiam in arcendis lupis, proponit

periculum. Multum esset si de bonis ageretur & commodis præsentis vitæ, sed nunc agitur de æternis bonis, quibus spoliant seductores eos, quos seducunt in errores. Hic admoneantur ministri, quod grauissimè peccent, si aliena negotia sectantes sinant huiusmodi seductores praua doctrina Ecclesiam Christi deuastare.

Quæ non oportet docentes.

Id est, prophana & impia, nihil ad ædificationem facientia. Hic rursus admoneantur fidelitatis præstandæ in docendo, ne argutias inutiles sectentur, aut traditiones hominum, relicto verbo Dei.

Turpis lucri gratia.

Hæc est Diaboli techna, vt lucro proposito suos seruos, hoc est, hæreticos, ad stre nuè faciẽdum officium excitet, solet enim talibus machinis vti Diabolus ad euerterdam domum Dei. Ambrosius dicit eos duplex lucrum quæsiuisse, pecunias nimirum à Iudæis (Pauli doctrinam funditus euersam volentibus) & præputium. His similes nostra ætate sunt omninm Monachorum sectæ, quæ tametsi à se inuicem maximè dissentiant, tamen in hoc conueniunt omnes, quod lucrum & honores quæ-

quærant. Verum pius minister sciat nullum esse præclarius lucrum, quàm pietatem, piaq; doctrina plurimas animas Christo lucrifacere.

Dixit quidam ex ipsis proprius ipsorum Propheta, Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, uentres pigri, testimonium hoc uerum est.

Versus Epimenidis heroicus est, quem in hunc modum licet reddere mutato numero. *Cres semper piger est uenter, mala bestia, mendax.* In hoc versu tribuit Cretensibus, vanitatem, stupiditatem, ignauum ocium & gulam, à quibus vicijs ministros verbi omnino obstinere necesse est, si modo quicquam à se rectè geri velint. Obseruandum hic Primum, taxandam esse illorum peruersam opinionem, qui putant nefas esse sententias ex prophanis scriptoribus adferre in explicatione sacrorum dogmatum. Deinde admonemur de vero vsu Ethnicorum scriptorum, nimirum vt seruiant sacræ scripturæ, tanquam ancilla suæ reginæ. Quemadmodum enim Aegyptiaca spolia tabernaculo Dei ornando ser

uierunt: Ita artes & recta Philosophorum dicta seruire debent Ecclesiæ Christi. Seruire inquam, ne quis Philosophorum sententias abhorrentes à pietate adducat ad euertēdam sanam doctrinam. Aristoteles, qui mundum æternum fuisse disputat, cedat Mosi monstranti opificem creationis, modum & ordinem. Idem iudicium fit de alijs. Sed de hac re dixi copiosè in enarratione Epistolæ ad Colossenses cap. 2.

Propter quam causam argue ipsos seuerè.

Secunda proprositio est. Primum obseruandum, quòd pius minister non solum debeat recta docere, sed arguere peruersa docentes. Secundò confutantur hic, qui tantum volunt recta doceri, sine taxatione hæreticorum. Hoc enim vt fiat vtile est, ad faciendam fidem sanæ doctrinæ. Deinde admonentur, qui audiunt sibi cauendum esse, ne errorum tenebris incauti inuoluantur. Modum arguendi addit cum inquit, SEVERE, Græca vox durius & seuerius arguendos monet hæreticos, sed breuius. Non vult Paulus conciones integras consumi in declamationibus aduersus hæreticos, sed breuiter, quasi abscindi

acutas

acutas obiurgationes, vt hæretici contemni videantur, & indigni iudicentur, cum quibus prolixius sit agendum.

Vt sint sani in fide, non attendentes Iudaicis fabulis.

Quò spectare debeat Episcopi obiurgatio monet. Primum, vt sint sani in fide. Deinde, vt fugiat fabulas Iudaicas. Fabulas hîc vocat nugas, quas uoluerunt Iudæi miscere cum puro Euangelio Christi, & tametsi ritus illi Iudaici de cibis & purgationibus, suo tempore vsq; ad aduentum Christi fuerunt quædam externa pædagogia à Deo præscripta, tamen postquam politia Mosis per Christum sublata est, rectè fabulosum & nugatorium dicitur, quicquid inde adfertur ad obscurandam veritatem Euangelij.

Et mandatis hominum auersantium ueritatem.

Epexegesis est. Nam quid per fabulas intelligat, interpretatur. Hîc obseruandum est, quòd puritas & sanitas doctrinę Christianæ non potest stare cum traditionibus hominum. Verum hic rursus obseruandum est, quòd quemadmodum hic locus

damnat traditiones humanas, quibus puritas Euangelij contaminatur: Ita non patrocinatur ijs, qui hoc loco vel similibus nixi, omnes ab Ecclesia ceremonias sublatas volunt. Nam Paulus hîc disertè significat, quæ mandata hominum improbet, nimirum ea, quæ à veritate abducunt, non ea, quæ publici ministerij causa piè constituta sunt. Ipse enim Paulus Corinthijs scribens, vult omnia decenter fieri, id quod non potest fieri sine externis ritibus. Iudæi autem & Papistæ volebant traditiones suas cultum Dei esse, id quod Paulus & verbum Dei improbat. Nam verus cultus Dei est opus à Deo mandatum, factum ex fide, in gloriã Dei principaliter. Quod autem debeat esse opus à Deo mandatum, ex eo manifestum est, quod Dominus sua voce pronunciet, frustra se coli mandatis hominum. Deinde, quòd debeat ex fide fieri, conuincit illa Apostoli sententia: Quicquid non fit ex fide, est peccatum. Item, Impossibile est placere Deo sine fide. Finis comprobatur Christi testimonio dicentis, Matth. 5. Sic luceat lux uestra coram hominibus, vt glorificetur pater vester cœlestis. Esaiæ 43. Omnis qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creaui eum,

for-

formaui eum, feci eum. Traditiones igitur humanæ, cum nec verbum Dei habeant, nec ex fide manant, nec in celebrationem nominis Dei fiunt principaliter, sed vt inde consequantur pseudochristiani iusticiam, beneficijs Christi, id est, passione & morte adeoq; sacerdotio & regno Christi spretis, quomodo cultus esse poterunt? vide Philippum in loco de ceremonijs.

Omnia quidem munda mundis, sed polutis & infidelibus nihil est mundum.

Hac sententia iugulat traditiones humanas de cibis & alijs rebus externis, asserens in his Christianam libertatem. Significat. n. non solum hac sententia sublatum esse discrimen ciborum, quod erat in veteri testamento, verum etiam, quòd Christiani huiusmodi obseruationibus, siue veteribus siue nouis, non debeant grauari. Hîc primum obseruandum est, quod ad fidelem ministrum verbi pertineat libertatem Christianam tueri, idq; propter has causas, quarum Prima est, ne laqueus seruitutis injciatur conscientijs, quemadmodum in Papatu factum videmus, vbi grauius peccatum putabatur vesci carni-

bus die veneris, quàm vllum præceptum Dei violare. Secunda, vt puritas doctrinæ ſanæ his ſordibus non contaminetur. Tertia, vt his næuis omiſſis, homines ſe exerceant in vera pietate, & operibus à Deo mandatis. Plura de hac re lege in Locis Philippi. Præterea perſtringuntur hic Romanenſes, qui hoc Pauli dictum contemnentes, inuexerunt plures traditiones in Eccleſiam, quàm vnquam habuerunt in veteri teſtamento Iudæi. Sed quid dicemus ad ſcripturam, quæ alia animalia immunda, alia munda pronunciat eſſe? Reſpondeo, Dominus vidit cuncta quæ fecerat, & erant valdè bona. Ergo naturas & ſubſtantias rerum ſcriptura non pronunciat immundas. Quare de vſu ea, quæ de mundis & immundis dicuntur, intelligenda ſunt, vt munda dicuntur, quorum vſus fuit conceſſus, immunda verò, quorum vſus ad tempus erat interdictus. Huc facit Auguſtini ſententia, qui hunc Pauli locum ita explicat, Omnia (inquiens) munda mundis, ſecundum naturam, in qua creata ſunt, non tamen omnia ſecundum ſignificationem munda primo populo Iudæorum. Nec nobis omnia vel propter ſalutem corporis, vel propter conſuetu-

ſuetudinem humanæ ſocietatis, apta ſunt, ſed cum ſua cuiq; redduntur, & naturalem ordinem ſeruant, omnia munda ſunt mundis. Immundis autem & infidelibus nihil eſt mundum, hæc Auguſtinus. Porrò, vt mundos Paulus vocat purificatos fide, id eſt, credentes: Ita immundos appellat omnes, qui adhuc in ſuis peccatis hærent, & viuunt impiè, ſine vera fide in Chriſtum. Hic obſeruādum, quòd quemadmodum vſus rerum pijs & fidelibus conceſſus eſt, & purus: Ita impijs immunda ſunt, non quidem natura (vt dictum eſt) ſed attactu & vſu impurorum, qui creaturas Dei bonas contaminant. Patet etiam hinc, quanta iniuria fiat creaturis Dei ab omnibus hoſtibus fidei in mundo. Illæ creatæ ſunt, vt ſeruiant pijs in gloriam Dei, iam rapiuntur ab impijs, vt ipſorum gulæ & luxui ſeruiant.

Sed inquinata eſt eorum mens & conſcientia.

Cauſam cur immundos infideles pronunciat, addit. Mens quidem inquinata eſt errore, dum fide vacui non intelligunt quis ſit verus cultus Dei, putantes cultum Dei conſiſtere in externis ritibus & ceremo

nijs,

nijs. Conſcientia verò inquinata eſt iudicio falſo, dum videlicet ſe vel alios damnant, aut excuſant ſeu iuſtificant propter vſum rerum, non intelligentes Chriſtianam libertatem, ſed κακοζηλίᾳ quadam Moſaica inuehentes delectum ciborum, & alia, à quibus Chriſtiani ſunt liberi, Coloſſ. 2. Obſeruandum itaq; hoc loco eſt, quòd nihil ſit purum homini, niſi mens & & conſcientia prius ſint puræ, quantumuis ſplendeant externa opera.

Deum confitentur ſe ſcire, ſed factis negant, cum ſint abominabiles, & immorigeri, & ad omne opus bonum reprobi.

Anthypophora eſt, per quam à poſteriori ſeu à fructu, quales nam ſint illi glorioſuli, oſtendit, & eſt firma demonſtratio in theologia. Quorumcunq; opera ſunt impia & ſacrilega, illi quoq; ſunt impij & ſacrilegi, Deum ignorantes. Sed opera ſeductorum iſtorum, qui volunt Chriſtianam libertatem traditionibus hominum conſpurcare & infringere, ſunt impia & ſacrilega, ergo illi quoq; ſunt impij & ſacrilegi, quantumuis magno ſpiritu gloriantur ſe Deum ſcire, eumq; colere. Minor

enume.

enumeratione probatur, sunt enim inquit, abominabiles, inobedientes, & ad omne opus bonum reprobi. Abominabiles quidem, quia Deus eos abominatur tanquam pphanos & fœdos. Hoc probatur sequenti membro, quia sunt inobedientes, vt qui verbo Dei per ministros Euangelij prolato non obtemperent. Hoc rursus probatur tertio membro, quia ad omne opus bonum sunt reprobi. Hinc primum obseruandum est, quòd non ex verbis, non ex multarum rerum scientia iudicandum sit de pietate hominis, sed ex recta vita & pijs moribus, quæ pietatis, quæ in mente est, indicia sunt, iuxta illud Ioannis: Qui facit iusticiam iustus est. Item, Non potest arbor bona fructus malos facere. Quemadmodum enim fides scaturigo est, vnde manat vitæ innocentia & studium pietatis & honestatis: Ita infidelitas est camerina omnium scelerum & flagitiorum. Deinde obseruandum, quo in loco Deus omnes, qui suo verbo non credunt, & iuxta illud nõ viunt, habeat, nimirum quod eos tanq̃ prophanos & fœdissimos abominetur, donec resipiscant, & illorũ corda purificentur fide. Non enim vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Tertiò,

tiò, admoneant hæc ſingulos, præſertim miniſtros verbi, hæc grauiſſima Pauli ſententia, fidem, quam verbis docent, vita & moribus exprimere, ne cum his ſeductoribus audiant abominabiles, immorigeri & reprobi, & idem ipſis contingat, quod fabris arcæ Noë, qui cum aliis paraſſent arcam, per quam à diluuio liberati ſunt, ipſi in diluuio ſubmerſi perierunt.

SECVNDVM CAPVT.

SVMMA CAPITIS SECVNDI.

EPiſcopus ea, quæ ſanæ doctrinæ congruant, doceat, ſingulos ſui officij admoneat, nimirum vt ea faciant omnes, quæ ipſorum ætas & conditio poſtulant, ſit ipſe aliis omnibus probatis typus & exemplar, ne aduerſarij habeant, quod reprehendant in doctrina & moribus, præſertim cum ipſa gratia Dei omnes ab impietate ad pietatis ſtudium inuitet.

ORDO SECVNDI CAPITIS.

Poſt-

Digitized by Google

POstquam in primo capite quales Episcopos elegi, quosq; reprehendi velit, ostenderat Paulus: Nunc oportunè in hoc capite Primùm Episcopum sui admonet officij (id quod suprà tertiam huius Epistolæ propositionem feci.) Deinde per enumerationem de pia auditorum conuersatione & vita, quæ decet sanam doctrinam (quod nobis est quarta propositio) disserit. Mox Episcopum iubet vt alios, tanquam omnis probitatis typus, præcedat, (quod ad tertiam propositionem retulimus.) His omnibus subnectit rationem generalem à causis efficientibus, & finalibus, vbi summam Euangelij, & causas iustificationis miro compendio complectitur. Postremo, breui & exhortatoria conclusione caput hoc secundum claudit.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE *doctrinarum.*

At tu loquere, quæ decent sanam doctrinam.

Tertia propositio est huius Epistolæ, cuius sensus hic est. Cum sana doctrina sit, quæ

quæ mentem à morbo & labe peccati sanat & liberat, dum promissio Dei prædicatur, & acceptatur fide, par est, vt ea quoque doceas, quæ decent hanc sanam doctrinam, eamq; ornant. Decet aũt, vt mores & vitam ita forment, qui hanc doctrinam recipiunt, vt non solum pietas in mente resideat, verum etiam in moribus refulgeat. Tu igitur, vt mores & vitam rectè instituant singuli, pro decore suæ ætatis, sexus & officij, exhortando efficito. Hic duo obserua, Prius, quòd non satis sit, si Episcopus tradat rectè iustificationis articulum, nisi etiam sedulus sit in doctrina morum. Posterius, quòd debeat Episcopus pro suo iure non obtemperantes seuerius castigare. Nam ad legitimam morum institutionem pertinent non solum doctrina, verum etiam correptio & castigatio in cessantibus.

Senes ut sobrij sint, graues, temperantes, sani fide, caritate, tolerantia.

Per enumerationem exponit, quid sana doctrina in singulorum moribus & vita postulet, ac primum enumerat virtutes, quę senium pium potissimum ornant, atq;

eas præ-

eas præcipuè commemorat, quarum oppositis vicijs, vt plurimum senes obnoxij esse consueuerunt. Inter has primo loco sobrietatem ponit, quæ ebrietati & temulentiæ turpissimo & non raro in senibus vicio opponitur. Vt enim mente ebrietate sopita omnia pietatis exercitia, quæ in senibus maximè vigere deberent, sopiantur oportet: Ita sobrietate vigilicq; mente, in omnibus rebus honestis facilimum cursum esse, nemo non fatebitur. Secundo loco grauitatem ponit, quam græci σεμνότητα vocant, nimirum, cum mores ita compositi sunt, vt nihil conspiciatur, nisi quod sapiat seriam quandam ac venerandam grauitatem. Huic virtuti opponitur delira senum multorum leuitas, & morum plusquam iuuenilis incõstantia. Tertio loco ponit temperantiam, quæ græcis σωφροσύνη dicitur, de qua vide primum caput. Huic ex aduerso collocantur senum difficultas, morositas, & illa mentis temulentia, quæ facit vt senes repueraſcere, ne dicam stulteſcere, videantur. Quarto loco vult, vt senes sint sani, id est, puri & integri in fide erga Deum, caritate erga proximum, & tolerantia, sine qua nec fides nec caritas seruari possunt, præsertim cum

seres multa quotidie videre cogantur, quę offendunt. Hîc obserua quàm appositè tribus membris perfectionem Christianam complexus sit Paulus. Primum membrum fides, sub qua comprehendere oportet eas virtutes, quæ illi natura coniunctæ sunt, vt sunt spes, dilectio Dei, timor, inuocatio atq; gratiarum actio, & aliæ, quas prima tabula requirit. Secundum membrum est caritas, quæ ad omnia præcepta secundæ tabulæ se extendit. Hæc enim maioribus reuerentiam exhibet, inferioribus parcit, paribus æqua largitur. Breuiter, cuiq; suum, imò cuiq; de suo tribuit. Tertium membrum est patientia, cùm fidei tùm caritatis quædam conseruatrix. Vt enim impatientia sub cruce excutit fidem & caritatem: ita patientia verbo Dei se subijcit, exercet, auget & conseruat vtramq;.

Anus similiter ut in statu, qui sanctimoniam deceat, non calumniatrices, non multo uino seruientes, quæ honesta sunt doceant, ut possint instruere adulescentulas, ut maritos suos diligant,

gant, ut liberos ament, ut honeſtæ ſint, puri, domi manentes, bonæ, ſubiectæ ſuis uiris.

Hoc eſt, anus ſeruet decorum ſanctum in ſuis moribus, dictis & factis. Ponit autem primo loco huius decori genus, mox ſpecies ſubiiciens. Prima ſpecies decori eſt, quòd requirit veritatem, & ſuauitatem linguæ, cui opponitur lingua calumniatrix, de cuius veneno & malo vide copioſè Eraſmum de lingua. Altera ſpecies decori eſt, ſobrietas vitæ. Quid enim turpius eſſe poteſt in vetulis, quàm ebrietas? Deinde vult eas, quæ honeſta ſunt docere, hoc eſt, vult eas eſſe honeſtatis magiſtratus. An non Paulus Timotheo ſcribens inquit, Mulieri vt doceat non permitto, hîc autem vt doceant aniculæ iubet? Reſpondeo, publicè docere mulieribus interdictum eſt, non autem domi. Porrò, ea quæ ſequuntur de mulierum moribus, potius opus diligentia habent vt fiant, quàm explicatione vt cognoſcantur.

Ne ſermo Dei blaſphemetur.

Generalis ratio præcedentium officiorum ſenum, anuum & adoleſcentularum,

& deberet hęc ratio plus mouere homines, quàm omnes diuitiæ, & pompæ totius mundi. Nam significat honestate morum ornari verbum Dei, & contrà turpibus moribus fœdari quodammodo, adeoq; gloriam Dei, quantum in hominibus est, diminui.

Adolescentes similiter adhortare, ut sint modesti.

Requirit ab adolescentibus σωφροσύνην, quæ in omnibus rebus seruat prudentiam, vt iam aliquoties dictum est, sed cur hāc solam requirit? Nunq; potest esse sola, habet. n. comites omnes virtutes, iusticiam, temperantiam, sobrietatem, ueritatem, candorē, grauitatem, dexteritatem & alias, quas Paulus hîc breuitatis gratia non enumerat, sed sub genere complectitur.

Per omnia præbens teipsum exemplar bonorum morum.

Pars tertiæ propositionis est de doctrina & moribus Episcopi, & est sensus: Tu qui alios doces, fac, vt eorum quæ doces, sis auditoribus typus & exemplar, vt te intuentes habeant speculum rectæ formandæ vitæ. In primo autem dictum est quantum

tum referat, vt quis docet alios, ipsa quæ docet, vita & moribus exprimat.

In doctrina integritatem, grauitatem, sanum sermonem, irreprehensibilem.

Est hîc Eclipsis verbi, quæ satis hîc obscuram orationem reddit, subintelligitur enim ostende aut aliud simile. Est autem generis in species distributio, dixit enim in genere, quod Titus debeat esse typus bonorum operum quæ docet, nunc illa bona opera recitat. Requirit integritatem, ut iuuenilibus corruptelis & illecebris non sinat se corrumpi. Continet autem integritas omnes virtutes, quæ modum seruant in dictis, factis aut gestibus apud alios. Requirit grauitatem, quæ ad omnem reuerentiam honestam componit adeuntium animos. Requirit sanum sermonem, & irreprehensibilem, vt singula suo loco dicantur, & caueatur, ne quid per temeritatẽ effutiat, quod reprehensione sit dignum.

Vt aduersarius reuereatur, nihil habens, quod de uobis dicat mali.

Tametsi plures fines sunt, cur Episcopus his virtutibus studeat vt emineat, vnum tamen hîc ponere satis esse duxit, qui meritò Episcopum excitare debeat ad præstandum officium. Hîc obseruandum quod dupliciter peccant ministri verbi sceleratè viuentes. Primùm enim mandatum Dei violantes, iram Dei sibi thesaurisant. Deinde, alios ad peccandum liberius & securius suo exemplo inuitant, vnde & duplici pœna se dignos esse sciant. Hîc locum habet doctrina de scandalo, de quo consulendi sunt loci Philippi.

Seruos hortare, ut suis dominis subijciant sese.

Partes officij seruorum enumerat, ac primo loco suo more genus collocat, nimirum subiectionem. Vnde obseruandum, quòd Deus approbet gradus inter homines, vt alij possint esse domini, alij serui, contra barbaricam ἀναρχίαν anabaptistarum. Deinde discant hinc serui pij, quòd ipsorum subiectio & opera seruilia placeant Deo, si modo ex fide fiant.

In omnibus placere studentes.

Hîc

Hic genus pro ſpecie ponitur. In omnibus enim ſcilicet licitis, hoc eſt, quæ lex Dei non improbat, alioqui magis Deo quàm hominibus obtemperandum eſt. Exemplum ſit Daniel & Ioſeph, & alij multi pij, qui impijs etiam dominis præſtiterunt ſummam obedientiam, ſed vſq; ad aras, vt dici ſolet.

Non reſponſatores.

Hoc eſt, ſerui debent abſq; omni contumacia benignè omnia agere, & non proteruè imperio dominorum ſuorum contradicere. Proterua enim dicacitas, non ſolum irritat dominos ad iram, verum etiam arguit animum plenum maleuolentia, & fide prorſus vacuum.

Non ſuffurantes.

Debent ſerui dominorum ſuorum bona augere, nihil per dolum ſurripientes, id quod in ſeruis vulgatiſſimum putatur.

Sed fidem omnem oſtendentes.

Antitheſis eſt ſuperioris membri. Requirit enim, vt fidelitatem præſtent ſerui in omnibus, non ad oculum ſeruientes, vt plerique facere conſueuerunt. Rationem pul

certimam & veriſſimam his ſubiungit Ambroſius, inquiens, Nemo fidem Dei cuſtodiens, infidelis poteſt eſſe hominibus.

Vt doctrinam ſeruatoris noſtri Dei ornent in omnibus.

Efficaciſſimum hoc argumentum, ad retinendum omnes in officio eſſe deberet. Et tametſi generalis ratio ſuperiorum hypotheſium eſſe videtur, tamen potiſſimum in eruditionem & conſolationem ſeruorum hoc loco adhibetur. Nam & docet ſeruos, quòd ipſorum ſeruiles operæ placeant Deo, & ne abiectiora, & quæ parum decora videntur, refugerent, conſolatur eos & monet, quòd doctrina ſeruatoris noſtri illa ipſa ſeruili obedientia ornetur, vtut in ſpeciem quod agitur à ſeruis, contẽtibile eſſe videatur, atq; ita fides non ſolum bonorum operum effectrix eſt, verum etiam facit, vt ipſa opera Euangelio ornamento ſint, qua re nullum maius operum decus eſſe poteſt.

Apparuit enim gratia Dei ſalutaris omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegata impietate,

Digitized by Google

etate, & mundanis cupiditatibus, ſobriè,& piè, & iuſtè uiuamus in preſenti ſeculo, expectantes beatam illam ſpem, & apparitionem gloriæ magni Dei, ac ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui dedit ſemetipſum pro nobis,ut redimet nos ab omni iniquitate, & purificaret ſibiipſi populum peculiarem, ſectatorem bonorum operum.

Superioribus hypotheſibus de rectè, vt decet ſanam doctrinam, formanda vita, efficacem rationem, eamque communem, nimirum à fine profeſſionis noſtræ, & redemtionis per Chriſtum præſtitæ ſubiicit. Summa autem rationis hoc Enthimemate abſoluitur. Deus ex mera ſua gratia ideò dedit Filium liberatorem, vt nos liberati à peccato, ſobriè, & iuſtè, & piè viuamus, expectantes promiſſa bona, Ergo par eſt, vt modo velimus promiſſa bona conſequi, vt ita viuamus, quemadmodum noſtræ vocationis ratio poſtulat.

Obseruanda inprimis doctrina, eos quidem qui vanè de fide gloriantur, citra morum emendationem arguens vanitatis, pios verò confirmans & vrgens, vt in pietatis studio, postquam Christum rectè didicerunt, perseuerent. Nam is demum beatus iudicabitur, qui vsq; ad finem perseuerauerit. Non enim ita liberati sumus à iure legis, quæ perpetua voluntatis Dei norma est, vt postea liceat nobis impietati, & carnalibus desiderijs indulgere: verum potius, vt totis viribus bellum indicamus, vniuersæ viciorum cateruę, muniti panoplia Christiana, contra omnes insultus Diaboli, carnis nostræ, & improbitatis mundi. Hi tres veluti iurati nostri hostes nunquam stertunt, sed perpetuò stant in armis vt incautos obruant, & obrutos perdant. Atq; hæc est summa præsentis rationis. Verum quia in ipsa, tum summam totius Euangelij, tum vitę Christianæ regulam paucissimis verbis sanctissimoq; compendio complexus est Paulus, volo singulas partes huius præclaræ ac plusquam aureæ sententiæ excutere, ita futurum spero, vt causas iustificationis nostræ, modum & finem luce clarius perspiciamus.

GRA-

GRATIA DEI, hoc est, Euangelium de Iesu Christo, quem Deus pater ex mera gratia & misericordia mundo dedit saluatorem, hæc enim omnia gratiæ nomine hîc intelligenda sunt. Habes itaq; hoc loco primùm causam antegressam seu προηγουμένην salutis generis humani, habes etiam causam instrumentalem, per quam offertur salus, nimirum Euangelium, habes itidem materiam, nimirum Christum dominum, quem gratia offert, quem Euangelium prædicat. Hic obiter obseruandum discrimen Legis & Euangelij à propriis effectibus sumtum. Euangelium est salutaris doctrina, id est, salutem nuncians & offerens. Lex vero, quæ iram operatur, mortem & damnationem nunciat. Cum dicit, APPARVIT, significatur clara salutis prædicatio, non obscura, qualis fuit in veteri testamento, quando inuoluta erat typis & vmbris, paucis quibusdam ex vnica Iudæorum gẽte obscurè cognita, quantum tum satis erat credentibus in salutem. Sequitur OMNIBVS HOMINIBVS, quòd cùm contra Iudaicum errorem, existimantium Messiam ad se solos pertinere, tùm etiam contra tentationem de particularitate adiectum est. Gratia enim

enim omnibus offertur. Si quis itaq; eius non fuerit particeps, propria culpa hoc euenit, non gratiæ illuceſcentis inſtar ſolis toti terrarum orbi.

VT ABNEGATA IMPIETATE, ET MVNDANIS CONCVPISCENTIIS, his verbis duo docet pios, qui volunt eſſe participes illucentis gratiæ. Prius eſt, quid omittere eos oportet. Poſterius, quid facere deceat, quæ duo Chriſtianorum bene viuendi regulam continent. Porrò, ea quæ omittere oportet duobus generibus complexus eſt Paulus: Alterum impietas eſt, alterum mundana concupiſcentia. Sub impietate, vt ſub genere, omnia commiſſa peccata, immediatè contra Deum collocantur, vt ſunt ſuperſticio, diffidentia, vacuitas timoris Dei & fidei, idololatria & reliqua peccata, quæ aduerſus primam tabulam committuntur. Sub humanis concupiſcentijs ponito inobedientiam, iram, conuitia, lites, æmulationes, libidines, furta, mendacia & alia carnis opera, quæ ad Galatas 5. recitantur, & hîc breuitatis gratia in generis ambitu continerí intelliguntur. Atq; hæc prima pars regulæ Chriſtianæ vitæ eſt, quam qui negligit,

glígit, Chriſtianus eſſe non poteſt. Quarè vnuſquiſq; ſui ſalutis ſit memor, & tandem euigilet & relinquat mortis opera, nemo ſeipſum decipiat, qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Huc pertinet Fulgentij ſanctiſſima admonitio dicentis: Relinquat iniquus cogitationem ſuam, qua de peccatorum remiſſione deſperat, & ſecundum Prophetæ dictum, conuertatur ad Dominum, quia multus eſt ad ignoſcendum. In hoc multo, nihil deeſt, in quo & omnipotens miſericordia, & omnipotentia miſericors eſt. Deinde, quid faciendum pijs dum uiuunt in hac ſocietate, tribus membris abſoluit, quæ membra, quia generalia ſunt, pro ſuis ſpeciebus, quæ ad Galatas & alijs locis recitantur, collocantur. SOBRIETAS complectitur omnes virtutes, quæ nos ipſos attingunt, vt ſunt ſobrietas mentis, & vitæ modeſtia, affectus placidi, temperantia &c. vide ſuprà in primo capite declarationem huius vocis. IVSTICIA omnes virtutes, quibus cum proximo agendum eſt, hoc loco continet. PIETAS porrò cultum Dei vniuerſum, vt timorem, fidem, dilectionem, patientiam, inuocationem, gratiarum actionem &c, ſua complectitur latitudine. Obſeruan-

ſeruandum hîc, quàm miro compendio vitam & mores Chriſtianos complexus ſit Paulus. Dignus proinde hic locus eſt, non dico vt aureis literis ſcribatur, ſed potius vt intimis penetralibus cordis inſculptus, perpetuò noſtri officij nos admoneat, & ad vitam noſtra profeſſione dignam excitet.

IN HOC SECVLO, hoc addit, quia non ſatis eſt vno die aut breui tempore rectè viuere. Vocatio enim noſtra ſanctam vitam, eamq; perpetuò duraturam requirit. Sequitur fructus pietatis, nimirum vt res ſperatas & creditas videlicet, æternam beatitudinem & quæ illi adiuncta ſunt bona conſequamur, per aduentum ſaluatoris noſtri. Poſuit enim metonymia hebraica ſpem pro rebus ſperatis. Hic obſerua, confirmari fidem aduentus Chriſti ad iudicium, reſurrectionis mortuorum & vitæ æternæ. Hæc enim vita contingit per aduentum Chriſti, quod fieri nequit ſine reſurrectione. Temporis circumſtantia ſubiungitur, quæ eſt apparitio gloriæ magni Dei, id eſt, aduentus glorioſus, non humilis, qualis prior aduentus fuit in carnem. Epitheton MAGNI, adiecit, vt non Patrem maiorem Filio doceret, quemadmodum

dum impij Arriani sacrilegè mentiuntur, verum vt significaret Christum nostrum, magnum satis ac potentem esse ad promissa præstanda, ne quis carnis secutus imaginationem, de his promissis Dei dubitaret. Debent enim excludi prorsus de causis naturalibus disputationes, quoties salutis nostræ negocium agitur, & statuendum, quòd nihil sit impossibile apud eum, qui omnia ex nihilo condidit. Quare potius submittamus nos verbo Dei, & dicamus cum virgine matre: Fiat nobis secundum verbum tuum. Quis autem sit ille magnus, indicat, cum subiungit: ET SALVATORIS NOSTRI, nam vtrumq; epitheton, videlicet magni Dei & saluatoris ad Christum referendum est, nec parum consolationis hæc epitheta adferunt pijs mentibus. Prius enim monet, quòd possit hic saluator præstare quod promiserat, vt qui magnus & omnipotens Deus existat. Posterius docet, quòd velit illud ipsum præstare, quod promiserat. Nam se nostrum saluatorem esse fatetur. Non ergo veniet hic iudex, damnaturus credentes, sed seruaturus, vniuersa incredulorum turba iussa in ignem æternum discedere. Modus, quo saluator est factus, sequitur:

QVI

QVI DEDIT, inquit, SEIPSVM PRO NOBIS. Est enim victima factus pro nobis. Singula verba singularem Emphasin habent. Ille magnus Deus dedit non argentum, sed seipsum in mortem, vt sua morte mortis imperium destrueret, idque non pro bene meritis, sed pro nobis ingratis, proditoribus & peccati mancipijs. Venerandum potius quàm scrutandum mysterium. Hîc conquiescat caro, ac fides nitatur promissis huius seruatoris, ita futurum est, vt quod caro non percipit, spiritus eo fruatur, per eundem nostrum seruatorem Iesum Christum. Finis sequitur, VT REDIMERET &c. hîc multa obseruanda sunt. Primùm, quod sine morte Christi nulla sit redemtio. Secundò, quod non ab vno peccato tantum, sed ab omni iniquitate, id est, ab omni peccato, nimirum originali & actuali, magno & paruo. Nàm cum peccatum iniquitas est, vt definit Ioannes, & Christus redemit ab omni iniquitate, sequitur quod soli Christo omnis remissio peccatorum debeatur. Tertiò, destruitur hîc, Primum error eorum, qui Christum passum solummodo pro originali peccato docuerunt, nos autem alia debere satisfactionibus, nescio quibus, abolere,

lere. Deinde etiam error Papiſtarum hîc confutatur, qui operibus ſuis tribuunt honorem Chriſto debitum, qua re nulla ſuperbia, neq; maior, neq; magis abominabilis eſſe poteſt. Quartò hic admonemur de fuga peccatorum. Quid enim indignius tāta redemtione eſſe poteſt, quàm ea ſpreta peccatis indulgere, quod nihil aliud eſt, quam redemtionem oblatam conſpurcare & contemnere. Redemtionis finis ſequitur, VT PVRGARET SIBI POPVLVM. Hic redemtionis finis aculeos habet ad ſanctè formandam vitam acutiſſimos. Primum enim purgandi verbum monet, nequaquam decere, vt nos qui ſanguine precioſo Chriſti purgati ſumus à peccato, rurſus nos peccatorum ſordibus maculemus, quod nihil aliud eſt, quàm Chriſti precioſum ſanguinem pedibus conculcare, qua re nullum ſacrilegium execrabilius eſſe poteſt. Deinde additur, SIBI IPSI, ſignificans nos non amplius eſſe noſtri iuris, ſed ipſius imperio, cuius ſanguine ſumus redemti, obnoxios. Quare decet, vt iuſſa liberatoris noſtri ex animo faciamus, excuſſo iugo ſeruitutis, quo premebamur ſub regno Satanæ. Porrò populum peculiarem vocat, græcè ſi-

gnificantius περιούσιον, eum qui, vt res sui domini tantum curet, ab ipso Domino è numero aliorum electus est. Non ergo debet hic populus rebus Domini sui neglectis, alijs populis esse similis, qui ea quæ caro & mundus suadet, facit potius, quàm quæ Deo placent. Postremò addit, SECTATOREM BONORVM OPERVM. Græca vox ardentissimum zelum requirit ad præstanda opera bona. Nõ itaque par est esse segnes, sed feruidos & acres ad præstanda quæ Deus requirit opera. Obseruanda proinde hoc loco non solum necessitas bonorum operum, verum etiam fuga voluntarij peccati. Vbi enim talis feruor est, & ardens zelus pietatis, iusticiæ & sobrietatis, ibi voluntarium peccatum nullũ adesse potest. Nam vbi voluntarium peccatum est, ibi S. sanctus non est. Vbi aũt Spiritus sanctus non est, ibi nec fides esse potest. Vbi non est fides, ibi nihil est rectum, nihil Deo placens. Ex his itaque consequitur, nulla posse adesse bona opera, vbi peccatur voluntariè. Hæc igitur alta mente reponenda sunt de fine redemtionis seu regenerationis, quò etiam spectat illa ad Ephes. 2. sententia: Gratia estis seruati per fidem, & hoc non ex vobis

bis, Dei donum est, non ex operibus, ne quis glorietur. Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Iesu ad bona opera, quæ præparauit Deus, vt in ipsis ambulemus. Refrenemus igitur voluntatem carnis, & subiugemus ipsam magis ac magis imperio Spiritus, petamus auxilium à Deo contra insidias Diaboli, carnis importunitatem, & mundi improbam conuersationem, ne his victi excutiamus fidem, qua amissa, nihil præter extremam perniciem reliquum est.

Hæc loquere & exhortare.

Concluſiuncula est superiorum hypotheſium, in qua suum Episcopum excitat Paulus ad seriam diligentiam in officio præstandam. Loquere, id est, doce ignauos sanam doctrinam. Hortare, scilicet desides, quos docuisti.

Reprehende cum omni imperio.

Scilicet non obsequentes doctrinæ & admonitionibus. Habet enim quilibet pastor tria genera hominum, nimirum Ignaros, quos docere oportebit: Desides, qui calcaribus urgendi sunt: Inobedientes & contumaces, qui sunt seuerius obiurgan-

di. Hîc ergo monetur Episcopus & quilibet pastor, vt rectè secet sermonem Domini, & singulas eius partes rectè applicet, vt omnes fiant, vt suprà dictum est, sani in fide, dilectione & patientia. Cum omni imperio, ideo adiectum arbitror, vt Episcopus cogitet, se fungi vice Christi. Quare non decet Episcopum, tanquam priuatum hominem, segnius aut mollius agere, sed tanquam Legatum summi imperatoris, cum autoritate omnia, quæ requirit officium, facere.

Nemo te contemnat.

Hac huius conclusionis appendice, cùm ipsum Titum, tùm Cretenses sui monet officij. Titum quidem, vt agat omnia, siue doceat, siue hortetur, siue obiurget, vt nullus possit eum meritò contemnere, neq; propter vitam, neq; propter doctrinam, quod fit, dum omnia sobria grauitate, & graui sobrietate (sine quibus autoritatem intercidere necesse est) quasi condiuntur. Cretenses verò, vt non asperè neque malicioſè accipiant obiurgationes, verum potius obiurgati emendent se, ac in viam redeant, scientes, quòd non ipsorum ignominia, sed salus quæratur. Hîc pri-

primum obſeruent omnes miniſtri verbi, vt caueant ne ſibiipſi ſint cauſa contemtus, id quod (proh dolor) in non paucis accidit, quorum alij potationibus, alij ſcurrilibus ſermonibus, alij leuitate morum & inconſtantia, alij aliis modis ſibi & miniſterio acccerſunt ignominiam, digni potius vt haris quam aris præficerentur. Deinde, monentur auditores, vt in precio & honore habeant eos miniſtros, qui grauiter & fideliter opus Domini faciunt, in ſalutem commiſſi ſibi gregis Chriſti.

TERTIVM CAPVT.

SVMMA TERTII CAPITIS.

SVbditi ſuperioribus debitam præſtent obedientiam, omnes, vicijs relictis, officia caritatis mutua ſibi inuicem exhibeant, memores & quales antea ipſi fuerint, & quales nunc ſint ex benignitate Dei. Contentiones ſophiſticas, ac hæreticos admonitos vitent.

Digitized by Google

ORDO CAPITIS TERTII.

APtissimus ordo est. Postquam enim in secundo capite hypotheses quasdam enumerasset de piè formanda vita, hîc oportunè ex Rhetorum præscripto, eas omnes ad certas theses, nempe duas reuocat. Quarum prima est, Omnes magistratui obedientiam præstent. Posterior, omnes colant inter sese mutuam dilectionem, & iuuent se mutuis officijs. Sed si priorem conferas cum posteriori, erit eius quædam hypothesis, atq; ideo illam suprà feci huius Epistolæ quartam propositionem, sub qua complexus sum cum thesi de obedientia erga magistratum, omnes superiores hypotheses. Huic thesi subiungit confirmationem geminam, mox breuem conclusionem addens, atq; hæc est Prima pars huius capitis, constans propositione, confirmatione, & conclusione. Secunda pars capitis est, de vitandis quæstionibus sophisticis, quam fecimus suprà quintam huius Epistolæ propositionem. Huic confirmationem addit, ac ita secunda pars capitis constat propositione & confirmatione. Tertia pars capitis est, de vitan-

vitandis hæreticis, quam partem ſuprà fecimus ſextam propoſitionem huius Epiſtolæ, addit & huic rationem, atq; ita fit bimembris, conſtans propoſitione & confirmatione. Quæ ſequuntur ſunt familiaria quædam & ſalutationes, quibus conſuetum eſt claudi Epiſtolas.

EXEGESIS TERTII CAPITIS, CVM OBSERVATIONE *doctrinarum.*

Admoneto ipſos, ut principatibus & poteſtatibus ſubiecti ſint, ut obtemperent.

Obſerua hîc primum quod Chriſtiani debeant obedientiam magiſtratui, de qua re vide Locos Philippi. Secundo, confutantur hic Anabaptiſtæ, qui magiſtratum ciuilem è medio ſublatum eſſe volunt.

Vt ad omne opus bonum ſint parati, ne de quoquam malè dicant, ne ſint pugnaces, ſed modeſti, omnem exhibentes

manſuetudinem erga omnes homines.

In hac theſi ſuperiores ſecundi capitis hypotheſes contineri dixi, quæ collatione contrariorum amplificatur, vt modum mutuorum officiorum expreſſius deliniet Apoſtolus. Primùm enim ſublatum vult contemtum proximi, qui à ſuperbia ortum trahit. Deinde lites, quæ ex eadem radice pullulant. His opponit humanitatem & manſuetudinem, quarum Prior humanitas ἐπιείκεια græcis eſt, quæ propriè virtus eſt, ex ſincero cordis affectu manans, & ratione affectibus minimè turbata. Hæc omnia in meliorem partem accipit, non ſequens ἀκριβοδίκαιον, ideoq; fouet proximum, & non propter leuia errata vel contemnit vel reiicit. Poſterior, manſuetudo eſt græcis πραότης, quam Plato definit tranquillitatem & ſtatum mentis, qui efficit vt qui illa præditus eſt, non facilè commoueatur. Obſeruandum itaq; hoc loco, quòd, quemadmodum ſuperbia ſiue contemtus proximi & lites, mutua officia dilectionis impediant: Ita eadem promoueant & alant humanitas & manſuetudo. Nota diſtributionis ad ſtatus & conditiones

ditiones hominum referenda est. Nullus enim status, nulla hominis conditio impedire debet, quo minus humanum & mansuetum te præbeas erga omnes.

Nam eramus & nos aliquando amentes, immorigeri, errantes, seruientes cupiditatibus & uoluptatibus uarijs, in malicia & inuidia degentes, odiosi, alij alios odio prosequentes.

Ratio propositionis prior sumta est à consideratione propriorum viciorum, quibus vel aliquando, vel adhuc obnoxij sumus. Huc illud Christi de trabe & festuca. Acutè enim aliorum vicia cernimus, nostra vel non consideramus, vel vt leuia contemnimus. Quarè ad fouendam mutuam dilectionem, nõ parum facit propria vicia considerare. Nam ea mox nos mouent, vt mitius agamus cum alijs, quos videmus in eodem nobiscum hærere luto. Ex hoc ergo loco obseruanda sunt hæc inprimis. Primùm, conscientia propriorũ scelerum nos ad parcendum alijs inuitet. Secundò, priora scelera pios in officio conti-

neant, ne vel ſuperbiant ob dona collata, vel ſecuritati ſe rurſus dedant. Tertiò, quales nam ſimus extra Chriſtum, nimirum extremè miſeri, oſtenditur. Tribuit enim ſeptem attributa iis, qui ſunt extra Chriſtum. Primum enim amentes ſeu ſtultos eos appellat. Verè enim ſtultitia eſt omnis ſapientia carnis ſine notitia Chriſti. Secũdo, vocat immorigeros, inobedientes. Nam ſine Chriſto nec Deo vlla nec homini vera obedientia præſtari poteſt. Tertio, vocat errantes. Aberrat enim à vera ſalutis via omnis, qui ignorat Chriſtum ſalutis viam. Quarto, ſeruos cupiditatum & voluptatum appellat, eò quod ſpiritus imperio non ſint ſubditi, ſed carni ſolummodo, quæ ea quærit, quæ ſibi ſuauia eſſe videntur. Quinto, eos in malicia & inuidia degere aſſerit. Huc enim impellit domeſticus hoſpes, peccatum originis, non domitum ac repreſſum lege Dei per Spiritum ſanctum. Sexto, odioſos appellat, dignos odio propter ſcelera & turpitudinem. Septimo, inuidentes ſibi inuicem. Hic obſeruandum eſt, quod Paulus non ſolum hac deſcriptione depingit impios nondum conuerſos ad Chriſtum, ſed etiam hortari credentes vult, vt virtutes, quę

his

his opponuntur vicijs, sectentur, nimirum vt sint non stulti iam, sed in Christo prudentes, non inobedientes sed obedientes, atq; ita de cæteris.

At postquam bonitas & humanitas apparuit seruatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed ex suæ misericordia seruauit nos, per lauacrum regenerationis & renouationem Spiritus sancti, quem effudit in nos copiosè, per Iesum Christum seruatorem nostrum, ut iustificati ipsius gratia, hæredes efficeremur secundum spem uitæ æternæ.

Secunda ratio propositionis sumta à redemtionis & regenerationis finibus, cuius summa est. Nos sumus redemti, regenerati ac iustificati gratis. Ergo par est, vt vitam & mores instituamus, hac redemtione, regeneratione & iustificatione dignos. Verum nunc ideo breuius hanc sententen-

tentiam explicabo, quia præcipua eius membra in 2. capite attigi. Primo loco cauſas ſalutis, non in nobis, ſed in ſaluatore noſtro Deo collocat, nimirum bonitatem, φιλανθρωπίαν, & miſericordiam, de quibus in ſecundo capite dictum eſt. Deinde occurrit obiectioni Iuſticiariorum & Phariſæorum de operibus, inquiens: Non ex operibus iuſticiæ, quæ faciebamus nos. Hic duo obſerua. Prius, quod opera non ſint cauſæ iuſtificationis noſtræ, nec merita. Poſterius, quòd Paulus hîc ab exemplo argumentetur, quaſi dicat, cum Deus nobis ſine noſtris operibus & meritis ex mera bonitate tantam ſalutem præſtiterit, dignum eſt vt nos, ipſius Filij, Patris exemplum ſecuti, hominibus qui nihil nobis boni fecerũt, benefaciamus. Huc Chriſti exhortatio pertinet: Eſtote miſericordes ſicut pater &c. Pignus & argumentum donatæ ſalutis addit, nimirum Baptiſmum, quem vocat lauacrum regenerationis, metonymia hebraica. Nam ſymbolon pro re poſuit. Porrò hæc periphraſis Baptiſmi multiplicem doctrinam continet. Primum enim, quæ ſint Chriſti beneficia, indicat, nimirum abluere à peccato, & regenerare ad vitam æternam. Secundo,

cundo, docet quare sit sacramentum Baptismus, nimirum quòd sit eiusdem ablutionis & regenerationis, quæ fiunt per Christum, sigillum & symbolon. Tertio, monet nos fidei, sine qua Baptismus nihil iuuat. Quarto, admonet nos fugæ peccati, quæ fit per regenerationem, hoc est, per mortificationem carnis, viuificationem spiritus, vnde merito ad mutuam dilectionem moueri deberemus. Vis Baptismi, in quo sita sit, exprimit, cum addit: renouationem Spiritus sancti. Non enim aqua virtutem abluendi spiritualiter, & regenerandi vim vllam habet, sed Spiritus sanctus virtus est, qui facit vt in Christum credamus, qui nos sanguine quidem abluit & morte mortificat, & resurrectione viuificat, de qua re agit hîc Paulus. Hunc Spiritum dicit effusum opulentè, qui est causa adiuuans nos in hac virium imbecillitate, vt possimus in pietatis studio pergere. Deus enim misericordia sua saluos nos fecit per Christum, cuius gratia renati, Spiritum sanctum accepimus abundè, qui nos iuuat ad præstandam Deo obedientiam. Vnde obseruandum est, quòd quicquid boni in Christianorum vita appareat, id totum huic radici, quæ

est

est SPIRITVS SANCTVS, tribui debeat.

Fidelis sermo, & de his uolo te assеuerare, ut studeant bona opera tueri, qui crediderunt Deo.

Conclusio est primæ partis huius capitis, constans comprobatione & repetitione. Comprobatione enim exigit serium studium & seriam curam doctrinæ professæ. Repetione verò ipsam propositionem rursus ponit ob oculos.

Hæc sunt honesta & utilia hominibus.

Rationem ab honesto & vtili, quæ duo maximè hominem trahere solent, attexit.

Stultas autem quæstiones & genealogias & contentiones ac pugnas legales cohibe.

Hæc est quinta huius Epistolæ propo-

Digitized by Google

positio. Non hic prohibet Paulus quærere, quæ ignoramus vtilia, sed stultas, id est, nihil conducendas ad pietatem, aut vitam formandam, fugiendas quæstiones monet, significans Episcopum in omnibus debere vtilitatem quærere, vtilitatem, inquam, quæ sita est in sana doctrina, & honestis moribus. Pugnæ legales sunt contentiones de lege & ceremonijs, imò etiam de iusticia legis.

Sunt enim inutiles & uanæ.

Ratio huius quintæ propositionis, inutiles & superuacuæ quæstiones sunt fugiendæ. Hæc ratio monet pium concionatorem, vt nihil quærat, nihil doceat, nisi quod ad pietatem & vitam formandam conducit.

Hæreticum hominem post unam & alteram admonitionem uita.

Sexta & postrema huius Epistolæ propositio. Huc pertinet præceptum Domini: Cauete à fallis Prophetis. Obseruandum hoc loco Pauli præceptum, vt relinquamus vanos disputatores & quæstionarios,

narios, qui ſummum decus eſſe putant, intricatis & vanis quæſtionibus ac ſententijs perperam detortis, ſanam doctrinam obſcurare.

Sciens quod euerſus ſit, qui eiuſmodi eſt, & peccat, ut qui ſuopte iudicio ſit condemnatus.

Ratio propoſitionis ab inutili ſumta. Fruſtra enim laborat, qui obſtinatum hæreticum in viam reuocare ſtudet.

Cum miſero Arteman ad te aut Tychicum, ſtude uenire ad me Nicopolin, nam illic decreui hybernare. Zenam legiſperitum & Apollo ſedulò deducito, ne quid illis deſit. Diſcant autem & noſtri bona opera tueri ad neceſſarios uſus, ut non ſint infrugiferi.

Hæc familiaria ſunt, nec opus habent explicatione, niſi quod addit, vt diſcant noſtri bonis operibus præeſſe ad neceſſarios

rios vſus. Vult proinde omnes pios exemplo ſuo docere, humaniter agere cum omnibus, præcipuè autem cum domeſticis fidei, videlicet vt non ſint infrugiferi, ſed vt fides ſuum fructum adferat.

Salutant te, qui mecum ſunt, omnes. Saluta eos, qui diligunt nos in fide.

Quarta & poſtrema Epiſtolæ pars eſt, in qua commendatur nobis affectus pius erga abſentes. Monent enim tales Apoſtolicæ ſalutationes pios, vt verbis, & factis, & affectibus ſtudeant abſentibus prodeſſe.

Gratia Dei cum omnibus uobis. Amen.

Vt à voto incepit: ita & voto claudit ſuam Epiſtolam Paulus, quod etiam nos ad pia vota excitare debebit. Amen.

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM PAVLI AD PHILEMONEM.

Ntequam exegesin aggrediar, pauca meo more, de occasione scriptionis, de quæstione principali, seu statu, de summa, ac tractationis ordine dicam.

OCCASIO.

Occasio huius Epistolæ ad Philemonem scriptæ hæc fuit. Onesimus seruus Philemonis fugitiuus venit Romam ad Paulum: cui, postquam ab eo institutus est, ministrauit in carcere. Cum igitur Paulus videret Onesimum mutasse mores, remittit eum ad Philemonem, non sine singulari commendatione.

QVAESTIO.

Quæstio principalis ex trium rerum comparatione elicitur, ex triplici persona, ex re ipsa, quæ euenerat, & ex conatu, & fine scriptionis. Paulus & Philemon personæ beneuolæ, amicæ, & familiares sunt, item,

Digitized by Google

item, Paulus & Oneſimus, ſed Oneſimus & Philemon nequaquam. Res ipſa, offenſio eſt ob furtum, & diſceſſum Oneſimi. Conatus, vt offenſus Philemon recipiat in gratiam miniſtrum ſuum Oneſimum. Proinde quæſtio eſt, an Paulus fugitiuum ſeruum Oneſimum Philemoni domino ipſius offenſo commendare debuerit nec ne? hæc quæſtio qualitatis eſt, & generis ſuaſorij.

SVMMA.

Paulus Philemoni fugitiuum ſeruum Oneſimum remittit, quem illi commendat, rogatq; vt ipſum non ſolum ſeruum frugi, ſed etiam vt fratrem in Chriſto cariſſimum, immò tanquam propria viſcera complectatur.

TRACTATIONIS ORDO.

Quinq; ſunt partes huius Epiſtolæ. Epigrapha, exordium, propoſitio, confirmatio & clauſula epiſtolarum.

EXEGESIS HVIVS EPISTOLÆ, CVM OBSERVATIONE *doctrinarum.*

Paulus uinctus Chriſti Ieſu, & Timotheus frater.

Digitized by Google

Qui aliàs se Apostolum Iesu Christi, hîc se eiusdem vinctum appellat, propterea quòd suæ legationis nomine vinctus fuerit. Vnde duo colligamus, Primum, crucem prædicationi Euangelij coniunctam esse. Deinde, nequaquam ignominiosam esse crucem pro Euangelio susceptam, immò potius honorificam, adeò vt pius homo, eam pro honoris titulo vsurpare possit. Nam cruce conformes redduntur pij imaginis filij Dei.

Philemoni dilecto & cooperario nostro, & Apphiæ dilectæ, & Archippo commilitoni nostro, & quæ domi tuæ est Ecclesiæ.

Altera pars epigraphæ, continens Primum nomen eius cui scribitur. Deinde, affectum Pauli erga ipsum, quem dilectum appellat. Tertio, officij titulum subiungit, vocans eum cooperarium. Vnde significatur, quod Philemon fuerit minister Euangelij, aut fortè præclarus ciuis, qui sua diligentia & sumtibus Apostolos iuuerit, ac cum illis Euangelium propagare stu-

Digitized by Google

re ſtuduerit, ſed prior ſententia mihi magis arridet. Nam in multis locis Paulus miniſtros Euangelij vocat συνέργους. Diſcamus ab exemplo Philemonis, quod cuiuslibet pij hominis domus debeat eſſe particularis quædam Eccleſia, in qua paterfamilias, & materfamilias doctoris munere fungi debeat.

Gratia uobis & pax à Deo patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.

Vſitata ſalutatio Pauli hæc eſt, continens ſumma Euangelij beneficia. Gratia fauor Dei eſt, qua nos in filio dilecto complectitur. Pax eſt noſtri reconciliatio cum Deo. Vtraq; à Deo patre proficiſcitur: idq; per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, vt omnia humana merita conticeſcant. At tum demum huius gratiæ & pacis reddimur participes, quando firma fiducia in Chriſtum recumbimus. Proinde optans Philemoni gratiam & pacem, ſimul ei optat fiduciam Mediatoris, & quæ cum ea natura coniuncta ſunt, atq; ad eam requiruntur.

Gratias ago Deo meo, ſem-

Digitized by Google

per tui mentionem faciens in precibus meis, cum audiam tuam caritatem ac fidem, quam habes erga dominum Iesum, & erga omnes sanctos, ut communicatio fidei tuæ efficax fiat, ut agnoscatur quicquid boni est in uobis per Christum Iesum.

Exordium hoc gratulatorium est, constans tribus partibus, propositione, ratione, & complexione. Quia autem propositio paulò turbatior est, in hunc modum illustrari potest. Gratias ago Deo meo, quod audiam tuam fidem in Christum, & dilectionem erga omnes sanctos, semper mentionem tui faciens in precibus meis, precor, vt communicatio fidei tuæ efficax sit in cognitione omnis boni, quod est in uobis in Christum Iesum, hoc est, vt fides tua efficacem se ostendat in omnibus rebus bonis in Christi laudem & gloriam. Fidei autem communicatio dicitur, cum non latet intus ociosa, sed per veros effectus se profert ad homines, atq; ita hæc propositio Pauli totam vitam Christianam

nam

nam complectitur, quæ ad ſex capita reuocanda eſt, quæ ſunt, 1. Fides in Chriſtum. 2. Dilectio erga proximum. 3. Gratiarum actio. 4. Oratio. 5. Fructus fidei in omni bono opere. 6. Finis omnium gloria Chriſti.

Gratiam enim habemus multam, & conſolationem, ob dilectionem tuam, quòd uiſcera ſanctorum refocillantur per te Frater.

Ratio eſt ab adiunctis perſonæ ſumta. Tua in ſanctos caritas, & cura qua eos complecteris, mihi gaudio & conſolationi eſt, igitur merito pro te gratias ago Deo, oroq; ,vt tua fides veros fructus proferat in gloriam Chriſti. Hinc miniſtri Euangelij diſcant, ſui officij eſſe congaudere gratiaſq; agere, quoties fidei fructum in ſanctis perſpiciunt, tum etiam ſtimulos addere, vt in incepto curſu properent magis. Nullus enim adeò perfectus eſt in hoc mundo, quin opus habeat quotidiano incremento.

Quapropter, quamuis mul-

Digitized by Google

tam in Christo fiduciam habeam imperandi tibi, id quod officij tui erat, tamen propter caritatem potius rogo, cum sim talis, nempe Paulus senex, nunc autem etiam uinctus Iesu Christi.

Complexio occupatione figurata, sensus hic est. Possem tibi imperare, cùm quia senex sum, tùm quia uinctus Iesu Christi: Tamen tua caritas facit, vt malim rogare, vt facias τὸ ἀνῆκον, id est, quod te decet. Ex hoc loco duo discant ministri Euangelij. Vnum, summa comitate agere cum hominibus. Alterum, quòd non habeant ius præcipiendi, nisi τὸ ἀνῆκον, idq; in Christo Iesu. Habent enim ministri Euangelij potestatem sibi à Deo donatam in ædificationem, & non in destructionem.

Rogo te pro meo filio, quem genui in uinculis meis, Onesimo, qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc tibi & mihi utilis est, quem remisi.

Hæc

Hæc Epistolæ principalis est propositio, duplici ratione exornata. Nam Primū cur eum commendet, indicat, nempe quia filius est, quem genuerat prædicatione Euangelij. Deinde à personæ adiunctis, & collatione per prolepsin rationem attexit. Poterat enim Philemon ægrè ferre sibi furacem seruum remitti. Quare facta collatione iam alium eum esse dicit. Decet enim vt Christiani mores sua professione dignos induant.

Tu autem eum, hoc est, mea uiscera suscipe.

Induit Onesimum sua persona, vt sit Philemoni commendatior. Hinc discе, quanti pius Euangelij preco æstimare debeat hominis ad Deum conuersionem.

Quem ego uolebam apud me detinere, ut pro te ministraret mihi in uinculis Euangelij.

Hoc plurimum facit ad molliendam iram Philemonis, quòd audiat ministrum Apostolo, idq; suo nomine ministrasse. Vnde & nos discamus, quæ officia debeamus eis, qui nomine Euangelij affligūtur.

Sed absq; tua sententia nihil uolui facere, ne uelut ex necessitate bonum tuum esset, sed spontaneum.

Præsumtio est, posset enim obijcere Philemon, Cur igitur non retinuisti eum? Respondet, beneficentia grata Deo esse nequit, nisi sit spontanea. Necessitas hîc voluntati opponitur. τὸ ἀγαθὸν beneficentiam significat. Fluit proinde hoc dictum Pauli ex generali doctrina, nempè quod nihil placeat Deo nisi ex animo spontaneo proficiscatur.

Nam propterea forsitan secessit ad tempus, ut æternum eum reciperes.

Mitigat discessum Onesimi ab euentu. Sæpe enim ex euentu scriptura de facto iudicat. Non sanè fuit consilium serui fugitiui vt rediret ad dominum, ac ei postea perpetuo seruiret. Verum quia hic fuit euentus, dicitur Onesimus ideo secessisse.

Non iam ut seruum, sed supra seruum, nempe fratrem dilectum

lectum maximè mihi, quanto autem magis tibi & in carne & in Domino.

Argumentum à comparatis. Onesimus est frater meus, & mihi admodum dilectus, quanto magis tibi dilectus esse debet, cui coniunctus est, non solum in Domino per fidem, verum etiam in carne. Nam membrum vtile in tua familia existit.

Si igitur me habes consortem, assume ipsum tanquam me.

Conclusio est ex superiori argumento, cuius hæc vis est. Onesimus est meus in Domino frater, quem si reieceris, me quoque reijcies. Quare si vis me consortem tui, non poteris hunc communem nostrum fratrem reijcere.

At si quid læsit te, aut debet, hoc mihi imputato, ego Paulus scripsi manu mea, ego dependam.

Præsumtio est. Poterat Philemon ob damnum sibi factum tergiuersari, quo minus

Digitized by Google

nus eum reciperet. Quare Paulus ſibi iſtud imputandum cupit, & promittit ſe ſoluturum, dato proprio chyrographo.

Vt non dicam tibi, quod & teipſum mihi debes.

Prolepſis eſt, & ſimul argumentum à comparatis. Tu debes teipſum mihi, proinde multo magis exiguum damnum meo feres nomine. Obſeruandus locus eſt de mutuo iure piorum inter ſeſe, & debito ex obligatione naturali ſeu diuina.

Etiam frater, ego te fruar in Domino.

Confidentis eſt, quaſi dicat: Certus ſum, te præſtiturum mihi quod peto, vt inde mihi aliquod gaudium in Domino accedat. Eſt enim hic frui, vti amici officio cum gaudio. Verum quia addit in Domino, finem huius beneficij præſtandi gloriam Dei facit, vt eius cogitatione animus Philemonis ad miſericordiam flectatur.

Refocilla uiſcera mea in Domino.

πάθος eſt vehemens, quo percellit animum

mum Philemonis, ac si diceret, Quid multis? Onesimum tanquam viscera mea atque adeo, vt cor ipsum mihi charum esse scito. Quare quicquid ei feceris, mihi factum esse putes.

Confisus de obedientia tua scripsi tibi, sciens quod etiam ultrà quàm dico, facturus sis.

Prouocat Philemonem, vt magis faciat quàm postulabat ab ipso. Solet enim fieri, vt qui videt quenquam benè de se sentire, meliorem sese vicissim erga ipsum exhibeat.

Simul etiam autem præpara mihi hospitium.

Neq; hoc nihil facit ad principalem propositionem. Sunt.n. qui amicos præsentes magis reuerentur, vnde Philemon expectatione Pauli ad se, non parum mouetur, ad præstandum quod petit Paulus.

Spero enim quod per preces uestras donabor uobis.

Ratio est proximæ propositionis, in qua vtilissima doctrina obseruanda est, de vtili-

vtilitate precum Ecclesiæ pro ministris verbi, adeoq; pro omnibus rebus salutaribus. His enim verbis monet Paulus, in quouis periculo ad preces Ecclesiæ confugiendum esse.

Salutant te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu, Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei.

Familiares salutationes absentium faciunt ad retinendam & fouendam amicitiam. Concaptiuus in Christo Iesu, id est, propter Christum Iesum, hoc est, propter prædicationem Euangelij de Christo Iesu.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu uestro, Amen.

Claudit suo more Epistolam pio voto. Sententia est, Gratia Christi adsit vestro spiritui, eumq; roboret & confirmet, ut in salutis cursu usq; ad finem constantes perseueretis, Amen.

FINIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

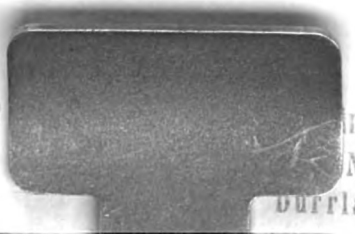
15,7 /
Digitized by Google